

T.C

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEFSİR ANA BİLİM DALI

ADVÂU'L-BEYÂN ADLI TEFSİRDE

MÜŞKİLÜ'L-KUR'ÂN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Ahmet EFE

Danışman

Dr. Öğrt. Üyesi Emrullah ÜLGEN

Bingöl-2018

T.C
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEFSİR ANA BİLİM DALI

ADVÂU'L-BEYÂN ADLI TEFSİRDE
MÜŞKİLÜ'L-KUR'ÂN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Ahmet EFE

Danışman

Dr. Öğrt. Üyesi Emrullah ÜLGEN

Bingöl-2018

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	III
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	VI
ÖNSÖZ.....	VIII
ÖZET.....	IX
ABSTRACT.....	X
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED EMİN EŞ-ŞİNKİTÎ VE ADVÂU'L-BEYÂN ADLI TEFSİRİNİN ÖZELLİKLERİ.....	7
I. HAYATI.....	7
A. İDARİ GÖREVLERİ.....	8
B. İLMİ ŞAHSİYETİ.....	9
C. HOCALARI VE ÖĞRENCİLERİ.....	11
D. ESERLERİ.....	12
II. ADVÂUL-BEYÂN TEFSİRİ.....	17

İKİNCİ BÖLÜM

MÜŞKİLÜ'L-KUR'ÂN İLMİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ, TARİHÇESİ, İŞKÂLÎ GİDERME YOLLARI.....	18
I. MÜŞKİLÜ'L- KUR'ÂN İLMİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ.....	18
II. MÜŞKİLÜ'L-KUR'ÂN İLMİNİN TARİHÇESİ.....	19
III. MÜŞKİLÜ'L-KUR'ÂN'LA İLGİLİ ESERLER.....	21
IV. KUR'ÂN'DA İŞKALİN SEBEPLERİ.....	24
a. Kıraat Farklılıkları.....	25
b. Hakikat ve Mecaz.....	25
c. Müsterek Lafızlar.....	26
d. Muhkem-Müteşabihler.....	27
e. Ayete iki ayrı mananın verilmesi.....	28

f. Ayette Konu Edilen Şeyin Muhtelif Nevi ve Safhalara Sahip Olması.....	29
g. Konu ve Yer Değişikliği	29
h. Zahiri Mana İle Asıl Mana Farklılığından Kaynaklanan İhtilaf.....	30
ı. Harf-i Cerrin Diğerinin Yerine Kullanılmasından Kaynaklanan İhtilaf.....	30
i. Fiillerin Kullanım Şekillerinden Kaynaklanan İhtilaf.....	31
V. İŞKALİ GİDERME YOLLARI	32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ADVÂUL-BEYÂN TEFSİRİNDE İŞKALİ GİDERME YOLLARI.....	34
I. TEVİL VE TELİF YOLUYLA İŞKALİ GİDERME	34
a. Allah'ın Zatı, Sıfatları Ve Fiilleriyle İlgili Ayetlerde İşkâl.....	35
aa. <i>Allah'ın Kalpleri Mühürlemesi</i>	35
ab. <i>Ru'yetullah Meselesi</i>	35
ac. <i>Allah'ın Kötülüğü Emredip-Emretmemesi</i>	37
ad. <i>Allah'ın Olacakları Önceden Bilip-Bilmemesi</i>	38
ae. <i>Allah'ın Arşa İstiva Etmesi</i>	39
af. <i>Allah'ın Takva ve İhlas Sahipleriyle Beraber Olması</i>	40
ag. <i>Allah'ın Kâfirlerin Dostu Olup-Olmaması</i>	41
ah. <i>Hidayetin Allah'ın Elinde Olması</i>	41
ai. <i>Allah'ın Takvayı/İyiliği ve Fücuru/Kötülüğü İlham Etmesi</i>	42
b. Kevni Ayetlerde İşkal	45
ba. <i>Yeryüzünün Yarattılışının Gökyüzünden Önce Olması</i>	45
bb. <i>Dağların Hareket Edip-Etmemesi</i>	46
c. Kulların Fiilleriyle İlgili İşkal.....	47
ca. <i>Kulun Başına Gelen Kötülüklerin Sebebinin Kendisi Olup-Olmaması</i>	47
cb. <i>Eşler Arasında Tam Adaletin Sağlanıp-Sağlanamayacağı</i>	48
cc. <i>"Dinde Zorlama Yoktur" Ayeti Bağlamında Savaşı Emreden Ayetler</i>	50
cd. <i>Bütün İnsanların İyilik ve Kötülüklerinin Karşılığını Görüp-Görmemeleri</i>	52
ce. <i>İnsanın Kendi Nankörlüğüne Şahit Olup-Olmaması</i>	54
cf. <i>Kâfirlerin Dost Edinip-Edinilmemesi</i>	55
d. Tevhit ve Nübüvvet Konularını İçeren Ayetlerde İşkâl.....	55
da. <i>Her Ümmete Peygamber Gönderilip-Gönderilmemesi</i>	55

<i>db. Fetret Ehlinin Durumu</i>	58
e. Ahiret Ahvalini İçeren Ayetlerde İşkâl	61
<i>ea. Kıyamet Günü Ateşe Uğrayıp-Uğramama</i>	61
<i>eb. Kıyamet Günü Kâfirlerin Yaratılışı</i>	63
<i>ec. Ahirette Sorgulama</i>	64
<i>ed. Kıyamet Günü Yeryüzünün Başka Yere Dönüşüp-Dönüşmemesi</i>	65
f. Kıssaları İçeren Ayetlerde İşkâl	66
<i>fa. Hz. Salih Kıssasındaki Deve İle İlgili İşkâl</i>	66
<i>fb. Peygamberliğin Hz. İbrahim Zürriyetiyle Sınırlı Olup-Olmaması</i>	67
<i>fc. Hz. Âdem'in İsyan Edip-Etmemesi</i>	68
II. TAHSİS YOLUYLA İŞKÂLİ GİDERME	69
<i>a. İnsanların Yaptıklarının Esiri Olup-Olmaması</i>	69
<i>b. Fasıkların Hideyete Ermesi Meselesi</i>	69
<i>c. Meleklerin Bağışlama Dilemeleri</i>	70
<i>d. Müşriklerle Evlenilmesi Meselesi</i>	70
III. NESH YOLUYLA İŞKÂLİ GİDERME	71
<i>a. Zinanın Cezası</i>	71
<i>b. Haram Aylarda Savaşma Mevzusu</i>	72
<i>c. Kafirlerle Savaşmak</i>	73
<i>d. Allah Yolunda Cihada Çıkmak</i>	73
<i>e. Gece Namazının (Teheccüt) Farz Olup-Olmaması</i>	74
<i>f. Kafilere Mühlet Verilip-Verilmemesi</i>	74
<i>g. Allah'a Karşı Takvanın Durumu</i>	75
<i>h. Miras Konusu</i>	75
SONUÇ	77
KAYNAKÇA	79

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım [*ADVAU'L-BEYÂN ADLI TEFSİRDE MÜŞKİL'ÜL-KUR'ÂN*] adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Ahmet EFE

26.06.2018

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

[Ahmet EFE] tarafından hazırlanan *[ADVAU'L-BEYÂN ADLI TEFSİRDE MÜŞKİL'ÜL-KUR'ÂN]* başlıklı bu çalışma, [] tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *[oybirliği/oy çokluğuyla]* başarılı bulunarak jürimiz tarafından *[Tefsir Anabilim Dalının Adı]* Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan : İmza:
Danışman : İmza:
Üye : İmza:

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../201.. tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Unvanı Adı Soyadı

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerim, yirmi üç sene zarfında tedrici olarak nazil olmuştur. Arapların edebiyatta zirvede olduğu bir dönemde Kur'ân-ı Kerim, belagat ve fesahatiyle onlara meydan okumuştur. Belagat ve fesahatin bütün inceliklerine sahip olan Kur'ân-ı Kerim'de herhangi bir çelişkinin olması düşünülemez. Ancak ilk bakışta birbiriyle çelişkili gibi görülen bazı ayetlerin varlığı müfessirlerin dikkatini çekmiş, bu konuda bazı araştırmalar yapmışlardır. Bunun neticesinde de Kur'ân ilimlerinden müşkilü'l-Kur'ân ilmi ortaya çıkmıştır. Bu ilim dalıyla ilgili pek çok eser yazılmış ve yazılmaya da devam edilmektedir. Tefsir ilminde derinleşmiş birçok âlim, gerek müstakil gerekse tefsirlerinin mukaddimelerinde bu konuyla ilgili çeşitli değerlendirmeler yapmışlardır. Günümüz âlimlerinden Şinkitî de bu sahada müstakil eser vererek konuya katkıda bulunmuştur.

Kur'ân ilimlerinin önemli dallarından birisi olan müşkilü'l-Kur'ân hakkında ülkemizde de hatırı sayılır çalışmalar yapılmıştır. Fakat ilgili çalışmalarda, bu ilmin teorik yönü ele alınmış buna karşılık pratik boyutu yeterince incelenmemiştir. Araştırma konusunun tercihindeki en önemli sebeplerinden birisi de bu eksik kısma dikkat çekmektir. Bu amaçla yaşadığı dönemde birçok âlimin takdir ettiği Şinkiti'nin Advâu'l-Beyân adlı eserinde geçen müşkil ayetler üzerinde bu ilmin önemi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Çalışmamızı yaparken gerek önemli vakitlerini ayırarak, gerekse konu ile ilgili değerli görüşlerinden yararlandığım tez danışmanım Dr. Öğrt. Üyesi Emrullah ÜLGEN hocama teşekkürü bir borç bilirim. Özellikle hadislerin kaynaklarını bulmada kendisine çokça başvurduğum Bzhar Karim kardeşime çok teşekkür ederim. Bunun yanında tezimizi yazarken destek aldığım tüm değerli dostlarıma ve özellikle de eşime en içten duygularıyla teşekkür ederim.

26.06.2018

Ahmet EFE

ÖZET

“Advâu’l-Beyân Adlı Tefsirde Müşkilü’l-Kur’ân” adlı bu tezde, giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Birinci bölümde, eserin yazarı Muhammed Emin eş-Şinkitî’nin hayatı, ilmi şahsiyeti, idari görevleri ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde, müşkilü’l-Kur’ân ilminin tarihsel gelişimini, bu konuda yazılan eserler hakkında bilgi verildi. Kur’ân’da işkâlin sebepleri hakkında bilgiler verilip, bunları Şinkitî’nin görüşleri çevresinde örneklerle gösterilmeye çalışıldı. Son olarak işkâli giderme yolları izah edildi.

Üçüncü ve son bölümde ise, Şinkitî’nin *Advâu’l-Beyân* adlı tefsiri çerçevesinde müşkilü’l-Kur’ân konusunu nasıl ele aldığı incelenmeye çalışıldı. Onun, tespit ettiği işkâlleri gidermede nasıl bir yöntem takip ettiği gösterilmeye çalışıldı. Bu da genel olarak üç üst başlık şeklinde bir tasnife tabi tutularak izah edilmeye çalışıldı. Muhammed Emin eş-Şinkitî, müşkil ayetleri Mushaf sırasına göre geleneksel tarzda çözümlenmiştir. Müşkil gördüğü ayetleri geçtiği ilk yerde izah etmiş, başka surede aynı işkâli tekrar etmemiştir. Bu çalışma, Kur’ân ilimlerinden müşkilü’l-Kur’ân konusunu uygulamalı olarak göstermeye yöneliktir. Yine bu çalışma ile Kur’ân’da çelişkili ifadelerin olmadığı gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Advau’l-Beyân, Şinkitî, Müşkilül’l-Kur’ân.

ABSTRACT

The Holly Koran, sent by Allah to His Holiness Mohammad (p.g.b.u.h) in order to guide human beings from the darkness to the light, is the final one of the divine books. The Koran fulfilled its very function merely by being read and understood truly. Nevertheless, problems of understanding appeared as the time elapsed from the years it was first sent. One of these problems is the subject that contradictory statements exist in the Koran. However, Allah (Almighty) states from the very beginning that no such a situation exists in the Koran.

Scholars of Islam have developed a number of rules for proper understanding of the Koran. One of these rules is the Mushkilu'l Koran that addresses the issues where it seems as if certain contradictions exist among the Koranic verses. Many scholars have written books related to this subject. One of them is Muhammed Emin eş-Şinkitî who is one of the significant scholars of his era. He presents extensive information about the subject in his work entitled "*Advau'l-Beyân*".

Key Words: Tafseer, Advau'l-Beyân, Şinkitî, Müshkil el-Koran.

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser.
a.g.m.	:adı geçen makale.
a.s.	: Aleyhissalâtu vesselâm.
b.	: Bin.
Bkz./bkz.	: bakınız.
çev.	: çeviren.
D.İ.A	: Diyanet İslam Ansiklopedisi.
H./h.	: Hicrî.
H.z.	: Hazreti.
Neş	:Neşreden.
Ö.	: Ölüm tarihi.
r.a	:Radiyallahu anhu.
s.	: Sayfa
Thk	:Tahkik
Trs	:Tarihsiz
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve selem
Trc.	: tercüme eden
Vd.	: ve devamı

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, ÖNEMİ VE KAYNAKLARI

Burada çalışmanın konusu, önemi ve amacı hakkında bilgi verilecektir. Ayrıca araştırmada takip edilen yöntem ortaya konulacak, konuyla ilgili yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilecektir.

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Tarihsel süreç içerisinde, Kur'ân merkezli çalışmalar sonucu çeşitli ilimler ortaya çıkmıştır. Ulumu'l-Kur'ân olarak da bilinen bu ilimler, Kur'ân'ın daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Bu ilimlerden birisi de Kur'ân-ı Kerim'de ilk bakışta ihtilaf ve çelişki gibi görünen ayetleri inceleyerek, bunlar arasındaki ihtilaf noktalarını giderip hakiki manalarını ortaya koyan *müşkilü'l-Kur'ân* ilmidir.¹Müşkilü'l-Kur'ân ilmi, ayetler arasında çelişki gibi görülen bazı hususların neden olduğu problemlere ve İslam karşıtı kişilerin dillendirdiği iddialara cevap vermektedir. Kur'ân'ın doğru anlaşılmasına yardımcı olması ve zihinlerdeki karışıklığı ortadan kaldırması sebebiyle her dönemde âlimler tarafından gerek müstakil eserle telif ederek gerekse tefsirlerinde bu konuya yer vererek önemli çalışmalar yapmışlardır.

Yapılan çalışma, müşkilü'l-Kur'an konusu hakkında olup, Muhammed Emin eş-Şinkiti'nin eseri ekseninde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Önce müşkilü'l-Kur'ân hakkında bilgi verilmiş, sonra bu teorik yön tefsirden hareketle uygulanmaya çalışılmıştır. Genel olarak işkâli giderme üst üç başlık altında incelenmiştir.

II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI

İnsanları gafletten uyandırmak amacıyla son ilahi hitap Kur'ân-ı Kerim, yirmi üç senelik bir zaman diliminde tedrici olarak nazil olmuştur. Arapların edebiyatta zirvede oldukları bir dönemde belagat ve fesahatin tüm özelliklerine sahip olması, Kur'ân-ı Kerim'in en önemli özelliklerinden biridir. Gerek mana gerekse dil açısından kusursuz bir metin olan Kur'ân-ı Kerim'de birbirleriyle çelişen hususların bulunması mümkün değildir. Ancak nazil olduğu dönemden uzaklaştıkça Kur'ân-ı Kerim'i anlama ve yorumlamayla ilgili birtakım problemler ortaya çıkmıştır. Bunların başında ise aralarında çelişki zannedilen bir takım ayetlerin var olduğu

¹ Suyutî, Ebu'l Fazl Celaledin Abdurrahman b. Ebi Bekr b. Muhammed el-Hudari, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, Müessesetü Risale Naşirun, s. 475.

düşüncesidir. Buradan hareketle Kur'ân yorumcuları, Müşkilü'l-Kur'ân adlı müstakil ilmi bir disiplin vücuda getirmişlerdir. Bunun neticesinde Müşkilü'l-Kur'ân adlı birçok eser kaleme alınmıştır. Matbu olarak günümüze ulaşan İbn Kuteybe'nin *Te'vilü'l-Müşkilü'l-Kur'ân* adlı eserle birlikte birçok eser telif edilmiştir. Günümüz müfessirlerinden Şinkitî de *Advau'l-Beyân* adlı eseriyle bu alan önemli bir katkı sağlamıştır. Şinkitî'nin eseri oluşturmadaki temel faktörlerden birisi de bu mevzuyla ilgili birçok sorunun kendisine tevcih edilmesidir. Zaten kendisi de bu konu hakkında müstakil bir eser yazma niyetinde olduğunu belirtmiş, kendisine yönelik taleplerin artmasıyla da *Defi İhami'l-İttiraâb* adlı müstakil eserini vücuda getirmiştir. Herkesin rahatça faydalanması içinde son derece sade bir üslupla bu eserini kaleme kalmıştır.

Müşkilü'l-Kur'ân ilmi, Kur'ân'ı doğru anlaşılmasına yardımcı olacak birtakım ilke ve yöntemler geliştirmiştir. Bu ilke ve yöntemler, dikkate alınmadan doğru anlam ev yorumlara ulaşmak mümkün değildir. Bunların göz ardı edildiği Kur'ân okumalarında, birtakım çelişkilerin olduğu vehmi ortaya çıkabilmektedir. Zahiren ihtilaf var gibi görünen ayetler dikkatle incelendiğinde aslında bunun tamamen bilgi eksikliği ya da yaklaşım biçiminden kaynaklandığı görülecektir. Bu hususun aydınlatılması için İslam âlimleri büyük çaba sarf etmişler ve bu alana pek çok eser kazandırmışlardır. Konu hem teorik hem de pratik olarak ele alınmış ve gayet tatminkâr izahlarda bulunulmuştur.

Araştırma konumuz olan müşkilü'l-Kur'ân ilmi hicri 3. yıldan itibaren müstakil bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Ayetler arasında ilk bakışta görülen ihtilaf ve tenakuz durumlarıyla ilgilenen ilim dalı olarak tanımlanan müşkilü'l-Kur'ân günümüzde de güncelliğini korumaktadır. Hem yapılan itirazlar bu konu üzerinden olmuş, hem de Kur'ân'ı okuyan bazı Müslümanlar onda ilk bakışta bazı ayetler arasında çelişkili ifadelerin olduğunu zannetmişlerdir.

Bu araştırmada hedeflenen amaç, yaşadığı dönemde tefsir alanında yaptığı çalışmalarla adından söz ettiren Şinkitî'nin Kur'ân'da ilk bakışta çelişkili gibi görünen ayetleri nasıl yorumladığı ortaya koymaya çalışmaktır. Ayrıca bu araştırmada hedeflenen diğer bir amaç, işkâli gidermede sunulan teorik yön uygulanılmaya çalışılmıştır.

III. ARAŞTIRMANIN KONUSUYLA İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR

Müşkilü'l-Kur'ân'la ilgili ülkemizde akademik birçok araştırma yapılmıştır.

a. Kitaplar ve tezler

Abdulcelil Candan: *Kur'ân-ı Kerîm'de Anlaşılması Güç Ayetler*

Bu eser, Kur'ân ve İslam çerçevesinde ortaya atılan birtakım şüphe ve iddiaları izale etmek ve Kur'ân'ın daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmak amacıyla yazılmıştır.

Sabri Demirci: *Fahrudin Razi'nin Tefsiri Mefatihü'l-Gayb'da Müşkilü'l-Kur'ân Meseleri* (Doktora Tezi, 2003)

Bu çalışma, Fahreddin Razi gibi önemli bir müfessirin müşkilü'l-Kur'ân'a ilişkin görüşlerinin tefsir ilmi açısından nasıl değerlendirildiğini göstermek amacıyla yazılmıştır.

Tuğba Nur Tuğut: *Hak Dini Kur'ân Dili Tefsirinde Müşkilü'l-Kur'ân* (Yüksek Lisans Tezi, 2009)

Bu tez, konuya dair yapılmış çalışmaların sınırlı sayıda olması ve dönemin önemli âlimlerinden olan Elmalılı Hamdi Yazır'ın bu konudaki tespitlerini ortaya çıkarmak için yapılmıştır. Tez üç bölüm şeklinde yazılmıştır.

Erkan Çakır: *Maturidi'nin Te'vilatı'nda Müşkilü'l-Kur'ân*(Doktora Tezi, Sakarya 2017)

Bu tez, sahabeden sonra gelen yeni nesillerin Kur'ân'da bazı çelişkilerin ve anlaşılmaz ifadelerin olduğunu zannettikleri ifade edilerek araştırma konusu yapılmıştır. Bu bağlamda Maturidî'nin eseri çerçevesinde konu bütün boyutlarıyla ele alınmaya çalışılmıştır. Tez giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Mehmet Akın: *Nesefî Tefsirinde Müşkilü'l-Kur'ân* (Doktora Tezi, Ankara 2016)

Bu çalışma, Kur'ân-ı Kerim'in nüzulünden günümüze kadar ki süreçte gerek sosyal gerek tarihsel gerekse zihinsel farklılıklardan kaynaklanan algılama biçimleri ortaya çıkmıştır. Özellikle müteşabih ve müşkil ayetler üzerinde durularak Kur'ân-ı Kerim'de ihtilaf ve çelişkilerin olduğu iddia edilmiştir. Bu iddialara cevap verme gayesiyle Neseffî'nin tefsiri incelenmiştir. Tez giriş ve beş bölümden oluşmaktadır.

Flamur Kasimi: *İbn Kesir Tefsiri'nde Müşkilü'l-Kur'ân*, (Yüksek Lisans Tezi, 2011)

Çalışma da Kur'ân'ın okunup, anlaşılması için gönderilmiş olduğu, fakat günümüz insanların insanları onu anlamakta zorlandıkları ifade edilmektedir. Bu amaçla, İslam âlimleri anlaşılması için pek çok eserler kaleme aldıkları belirtilerek İbn Kesir'in tefsiri üzerinde konunun önemi vurgulanmaya çalışılmaktadır. Tez üç bölümden oluşmaktadır.

Hasan Hüseyin Havuz: *Çağdaş Müşkilü'l-Kur'ân Örneği* (Muhammed Esed Örneği), (Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2013)

Bu tez, bilimin gelişmesiyle birlikte modern dönem denilen çağda batı düşüncesiyle temas sonucu Kur'ân'da anlama ve yorumlamada bazı problemlerin meydana geldiği tespitiyle hazırlanmıştır. Bu meyanda Muhammed Esed'in çağdaş müşkilleri nasıl incelediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Tez beş bölüm şeklinde hazırlanmıştır.

Muhammed Ali Ağilkaya: *Kur'ân Müşkillerinin Giderilmesinde Tarihi Malzemenin Kullanımı*, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008)

Bu çalışmada, temelde sözlü bir geleneğin içinde nazil olmuş olan ilahi hitabın tabiatından kaynaklanan birtakım anlamaya yönelik engellerin olduğu iddia edilmektedir. Bu meseleler üzerinde duran müşkilü'l-Kur'ân âlimlerin, müfessirlerin ve muhtelif müelliflerin tarihi malzemelerin nasıl kullandıkları ele alınmaktadır. Tez iki bölümden oluşmaktadır.

Ahmet Özbay: *Kurtubî Tefsirinde Müşkilü'l-Kur'ân*, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003)

Bu tez çalışması, Tefsirin güzelliği ya da değeri Kur'ân ilimlerine verdiği ölçüde olduğu yargısıyla ve Kur'ân ilimlerinden müşkilü'l-Kur'ân ilminin öneminden dolayı Kurtubî'nin eseri çerçevesinde incelenmiştir. Tez giriş ve iki bölümden oluşmaktadır.

Osman Şahin: *Kur'ân'ı Kerim'deki Müşkil İfadeler ve Çözüm Yolları* (Yüksek Lisan Tezi, Samsun 1996)

Bu çalışma, insanların Kur'ân'ı bazı kısımlarını anlayamadıkları ve bunun iki sebebi olduğu bildirilmektedir. Birincisi, Kur'ân'ın ilahi bir kitap olması buna bağlı olarak müteşabih ve çok yönlü manalara sahip olmasıdır. İkincisinin; insanların Kur'ân'a önyargılı ve hatalı metotlarla yaklaşmasından kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı Kur'ân naslarında müşkil derecesinde kapalı olan lafızlarla sınırlı tutularak inceleme konusu yapılmıştır. Tez giriş ve iki bölümden oluşmaktadır.

b. Makaleler

Âdem Yerinde: *İlk Bakışta Çelişki Görünümü Veren Müşkil Ayetler ve Etrafında Oluşan Edebiyat*, (Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sakarya 2007)

Yakup Çiçek: *Müşkilü'l-Kur'ân*, (Marmara İlahiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul 1995)

Murat Sülün: *Mahiyet, Sebep ve Çözümleri Çerçevesinde Müşkilü'l-Kur'ân*, (Tartışmalı İlmi Toplantı, İstanbul 2002)

Muhammed İsa Yüksek: *Müşkil Ayetler Bağlamında Zekeriyya-Yahya Kıssası*, (Marife: Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 2015)

Eyüp Kaya: *Müşkil Ayetler Konusunda İbn Kuteybe-Elmalılı Hamdi Yazır Karşılaştırması*, (Elmalılı Hamdi Yazır Sempozyumu, Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2012)

Mehmet Akın: *Nesefti Tefsirinde Müşkilü'l-Kur'ân Açısından "Ruyetullah ve Yedullah*, (İslami Araştırmalar, 2017)

Celil Kiraz: *Şerif Murtaza'nın Kur'ân Müşkillerini Çözmede Kullandığı Yöntemler*,(Marife: Dini Araştırmalar Dergisi, 2010)

Ahmet Karadağ: *Şia Tefsirinde Müşkilü'l-Kur'ân*, (Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 2017)

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED EMİN EŞ-ŞİNKİTÎ VE ADVÂU'L-BEYÂN ADLI TEFSİRİNİN ÖZELLİKLERİ

I. HAYATI

Asıl adı Muhammed Emin b. Muhammed Muhtar b. Abdulkadir b. Muhammed b. Ahmed Nuh olup Şinkîtî künyesiyle meşhur olmuştur. Muhammed Emin Şinkîtî 1907 (h.1325) yılında Ceken kabilesine mensup bir ailenin çocuğu olarak Moritanya'nın Şinkit bölgesindeki Tenbe'de dünyaya gelmiştir. Ailesi Moritanya halkının *ehlüz-zâviye* (ilim ehli) dediği kesimdedir.²Nesebi Himyer'e nispet edilen ve Cekenliler olarak bilinen büyük kabilenin atası Yakup b. Câkir'e kadar varır. Moritanya'da Ceken kabilesine mensup dindar bir ailenin içinde dünyaya gelen Şinkîtî'nin annesi, aynı zamanda babasının akrabası olan Âmine Binti Muhammed el-Muhtar b. İbrahim b. Ahmet Nuh'tur. Babasının adı, Muhammed Muhtar b. Abdulkadir b. Muhammed b. Ahmed Nuh b. Muhammed b. Seydi Ahmet b. Muhtar³ olan Şinkîtî, babası küçük yaşta vefat ettiği için yetim olarak büyümüştür.⁴

Şinkîtî, 1948 yılında yani kırk yaşında iken Suûdî Arabistan'a hac amacıyla giderken Emir Halid es-Sedîrî'nin çadırına misafir olmuştur. Şinkîtî'nin derin bilgisine vakıf olan emir, onu Abdullah b. Zahim ve Abdulaziz b. Salih ile tanıştırmıştır. Bu tanışma, müfessirin sürekli olarak Medine'de kalmasında etkili olmuştur. Daha sonra Mescid-i Nebevi'de dersler vermeye başlamıştır. 1951-52 eğitim yılında Riyad'daki fakülte ve enstitülerde ders vermek üzere Riyad'a davet edilmiş ve orada yaklaşık on sene kalmıştır. Nihayet 1961-62 eğitim yılından başlayarak vefat tarihi olan 11 Ocak 1974 (17 Zilhicce 1393) tarihine kadar Medine İslam Üniversite'sinde çalışmıştır.⁵

Bütün hayatını ilim ve irfanla geçiren Şinkîtî 66 yaşında iken Hac ibadetini yerine getirdikten sonra 11.01.1974 yılında Mekke'de vefat etmiştir. Cenaze namazını aynı gün öğle namazından sonra Medine İslam Üniversitesi Rektörü Şeyh

² Erdoğan Baş, *Şinkitî, Muhammed Emin*, "DİA", c.39, s. 172.

³ Türkî b. Sefer b. Dâhil Asimî, *Fikri Terbiyye inde Şeyh Muhammed Emin eş-Şinkiti*, Mekke, 1421, Yüksek Lisans tezi s. 15.

⁴ Abdullah b. Abdurrahman b. Salim, *Ulemâu Necid Hilâle Semâniyyete Kurûn*, Riyad 1419,s. 371.

⁵ Atıyye Muhammed Salim, *Tercümetü eş-Şeyh Şinkîtî*, Beyrut, Daru İbn Hazm, 2013 s. 20-23.

Abdülaziz b. Abdullah b. Bâz kıldırıştır. Pazar günü yatsı namazından sonra Mescid-i Nebevi'de Mescid-i Nebevi Hatibi Abdülaziz b. Salih, gıyâbî cenaze namazını kılmış daha sonra Mekke'deki Makberatu'l-Mualla'ya defnedilmiştir.⁶

Öğrencisi Şeyh Ahmed b. Ahmed eş-Şinkîfî, hocasının vefatıyla ilgili şu hatıratını nakletmektedir: “Hocam, hacc-ı ekber günü Mekke'ye geldi ve yaya olarak sa'ye başladı. İlk sa'y den sonra kendisinde nefes darlığı meydana geldi. Aynı gün kuşluk vakti vefat etti. Mekke'de Mansur Caddesindeki evinde cenazesini ben yıkadım.”⁷

A. İDARİ GÖREVLERİ

Şinkîfî, idari görevleri memleketi olan Moritanya ve Suudi Arabistan'da yapmıştır. Şinkîfî'nin ilmî şahsiyetini tam anlamıyla ortaya koyabilmek için, Moritanya ve Suûdî Arabistan'daki ilmî faaliyetlerini incelemek gerekir. Moritanya'da tedris ve fetva görevlerini icra etmiştir. Özellikle fetvalarındaki feraseti ile meşhur olmuştur. Ülkesinde Fransız hâkimleri olmasına rağmen halk ona daha çok güveniyordu. Aralarındaki problemleri çözmek için uzak ve yakından insanlar ona geldiği zaman Şinkîfî onların isteklerini yazdırırdı. Aynı şekilde hükmü kabul edeceklerini de yazdırırdı. Sonra davacı iddiasını, davalı da cevabını yazardı. Bundan sonra Şinkîfî iddianın altına hem hükmü hem de cevabı eklerdi. Onlara şöyle derdi; “ Bu kararı din âlimlerinden veya hâkimlerden istediğiniz kimseye götürün. Bu din âlimlerinden birisine götürüldüğünde Şinkîfî'nin kararı hep doğrulanırdı. Hâkimlere ulaştığında ise verdiği hüküm hemen uygulanırdı. Her meselede hüküm verirdi. O, kısas ve had konuları dışında bu şekilde fetva verirdi. Bu iki konuda, Fransız idaresinin özel bir sistemi vardı. Buna göre geniş çaplı bir muhakemeden sonra karar verilirdi. Kararın sonucu idam cezası olursa, sömürge idaresi bunu iki kişiden oluşan bir kurula sevk ederdi. Bu kurul onaylarsa ceza infaz edilirdi. Şinkîfî uzun süre bu kurulun üyeliğinde bulunmuştur.”⁸

Verdiği fetvalar diğer âlimler tarafından onaylanır, hâkimler tarafından reddedilmeksizin uygulanırdı. Bunun yanında ülkesinde kan davalarına bakan komisyon üyelerinden biridir. Fransız hâkimleri kısas hükmü verdikleri zaman bu

⁶ Türkî, *Fikru Terbiyye*, s. 17.

⁷ Südeysî, Abdurrahman b. Abdulaziz, *Menhecü Şeyh Şinkîfî fi Tefsiri Ahkâm min Adva'il-Beyan*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ummu'l-Kura Üniversitesi, Riyad 1991, s.73.

⁸ Atıyye, *Tercümetü Şeyh* s. 20, Südeysî, *Menhecü Şeyh*, s. 9-10.

komisyonun üyelerinden onay alınmadığı sürece kararı uygulamıyorlardı. Ülkesinden çıkana kadar bu kurulun üyeliğini yapmıştır.⁹

Suudi Arabistan'a 1948 yılında geldikten sonra ise, Medine İslam Üniversitesi'nde 1961 yılından itibaren ders vermeye başlamıştır. Müfessir; derslerini, konferanslarını ve ilmî faaliyetlerini burada sürdürmüştür. Üniversite senatosuna ve Yüksek Âlimler Kurulu'na üye olan Şinkîî, eğitim faaliyetlerinin planlanmasında ve uygulanmasında kuruma yardımcı olmuştur. Bir dönem bu kurula başkanlık da yapan Şinkîî, bazılarının ifadesiyle daha önce benzeri görülmeyen iyi bir yönetim sergilemiştir. Ayrıca Riyad'da 1966 yılında açılan Yüksek Kadılık Enstitüsü'nde tefsir ve usûl dersleri vermiştir.¹⁰

Şinkîî'nin faaliyetleri sadece Suudi Arabistan'la sınırlı kalmamıştır. Yurt dışından gelen öğrencilerin haklarının korunması ve ülke Müslümanlarının durumunu araştırmak amacıyla on Afrika ülkesini ziyaret eden heyete başkanlık etmiştir. Dünya İslam Birliği'nde kurucu meclis üyeliğini yapan Şinkîî, üye ülkelerle yapılan toplantılarda birleştiricilik rolünü de üstlenmiştir.¹¹

B. İLMİ ŞAHSİYETİ

Şinkîî, bütün aile fertlerinin ilimle uğraştığı adeta “ilim yuvası” sayılabilecek bir çevrede yetişmiştir. Mensup olduğu “Ceken Kabilesi” Moritanya'da ilmi faaliyetleri ile meşhur olan bir kabiledir. Bu durum, Moritanya'da “İlim Cekenlidir” şeklinde bir meselle dile getirilmiştir. Bunun sağlamış olduğu imkânla başlangıç düzeyindeki eğitimini, yakın çevresinden almıştır. Daha sonra tefsir, hadis, fıkıh, usûl, nahiv, sarf, belagat, siyer ve mantık gibi farklı ilim alanlarında yörenin ileri gelen âlimlerinden dersler alarak eğitimini sürdürmüştür. İlmî kişiliğinin oluşmasında, gerek ailesinin gerekse hocalarının önemli rolü olmuştur.¹² Şinkîî ilk tahsilini şöyle anlatmaktadır: “Babam, ben henüz küçükken Amme Cüzü'nü okuduğum esnada vefat etti. Bana miras olarak bir miktar para ve hayvan bıraktı. Annem, babamın amcasının kızı idi. Babamın ölümünden sonra dayılarımın yanında kaldım. Kur'ân-ı Kerîm'i dayım Abdullah b. Muhammed el-Muhtar'ın yanında

⁹ Türkî, , *Fikru Terbiyye*, s. 21.

¹⁰ Atıyye, *Tercümetü Şeyh* s. 26.

¹¹ Atıyye, *Tercümetü Şeyh* s.27, Sudeysî, *Menhecü Şeyh*, s. 15-19.

¹² Türkî, , *Fikru Terbiyye*, s. 19.

ezberledim.”¹³ Kur’ân’ı ezberledikten sonra, dayısının oğlu Muhammed b. Ahmet’ten tecvid ve diğer Kur’ân ilimleri dersini almıştır. Tefsir ve Kur’ân ilimlerinde o kadar ilerlemiştir ki, oğlu Doktor Abdullah babasından şu sözleri nakleder: “ Kur’ân’daki bütün ayetlerin anlamları üzerinde müstakil olarak düşündüm.” Yine öğrencisi Atıyye Muhammed Salim, hocasının, “Önceki âlimler, herhangi bir ayet hakkında bir şey söylemişse, mutlaka onu biliyorum” dediğini nakleder.¹⁴

Bu arada Malikî fihhına dair bazı kitapları okumuştur. Şinkîtî, bu alanda eşsiz bir yere sahip olmuştur. Bununla beraber dayısının hanımından da pek çok ilim okumuştur. Dolayısıyla dayısının evi, onun ilk medresesi kabul edilir.

Yaşadığı toplumda yalnızca ilmi kişiliğiyle değil, aynı zamanda ahlakî yönüyle de iyi bir örnek olan Şinkîtî, Malikî mezhebine mensuptur. Bununla birlikte bir konuda karar verirken sadece mezhebine bağlı kalmamakta kendisi de içtihat etmektedir. Çünkü sahip olduğu içtihad mertebesi ona hükümleri delillerden çıkarıp, ihtilafli konularda kendi yorumlarıyla doğru sonuçlara ulaşma imkânı vermiştir.¹⁵

Müfessir Şinkîtî, 1948 yılında yaptığı hac yolculuğu sırasında ders ve fetva verme işlerine devam etmiştir. Nitekim yolculuk sırasında kendisine farklı konularda sorular sorulmuş, o da bu soruları cevaplamıştır.¹⁶ Hac vazifesini yerine getirirken, Emir Halid es-Sedirî’nin çadırına misafir olmuştur. Çadırdaki sohbet sırasında Şinkîtî’nin derin bilgisine vakıf olan emîrin, onun Abdullah b. Zahim ve Abdulaziz b. Salih ile tanışmalarına vesile olduğunu ve bu gelişmenin, müfessir Şinkîtî’nin Suûdî Arabistan’da kalmasını sağladığı daha önce ifade edilmişti.¹⁷ Şinkîtî, Mescid-i Nebevi’de ders verirken, bir yandan da ders almıştır. Çünkü Moritanya’da Malikî fihhı, Arapça, Usûl, Tefsir ve Mantık dersleri almakla birlikte, diğer mezheplerle ilgili yeterli fikh bilgisi henüz oluşmamıştı. Suûdî Arabistan’da kaldığı sürece avâm ve havâs ile diyaloga girmiş, dört mezhepten birçok kişi ile tartışma imkânı bulmuştur. Mescid-i Nebevi’deki derslerde Malikî mezhebiyle yetinilmediğini gören Şinkîtî, Malikî mezhebi dışındaki mezheplere ait kitaplarla birlikte hadis okumanın

¹³ Südeysî, *Menhecü Şeyh*, s. 20.

¹⁴ Atıyye, *Tercümetü Şeyh* s. 21-25.

¹⁵ Muhammed el-Meczûb, *Ulemâ’ ve Mütefekkirûne Araftuhum*, Daru Şevaf, Riyad, 1992, c 1, s. 176.

¹⁶ Şinkîtî hakkında tez yazan Südeysî, tezinde müfessirin “Hac Yolculuğu” risalesine yer vermiş, bunlara İbn Atıyye eserinde yer vermemiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Südeysî, *Menhecü Şeyh*, s. 29-30.

¹⁷ Atıyye, *Tercümetü Şeyh*, s. 20.

da gerekli olduğu kanısına varmıştır. Kendisini bu şekilde geliştirmesi, *Advâu'l-Beyan* adlı eserindeki metoduna da yansımıştır. Tefsirinde ihtilaflı olan fikhî konularda âlimlerin görüşlerini nakledip, bunlar arasında kendi görüşünü zikretmesi bunun bir göstergesidir.¹⁸

Şinkîtî, Mescid-i Nebevi'de tefsir dersleri vermeye başlamış ve burada Kur'ân'ı baştan sona iki sefer tefsir etmişti. Onun dersleri oldukça verimli geçer, orada sürekli kalanlar ve ara sıra dersini izleme fırsatı bulanlar ondan istifade ederlerdi. Daha sonra 1951-52 yıllarında Riyad'da açılan şariat/hukuk ve lugat/filoloji Fakülteleri'nde ve ilim enstitülerinde ders vermek üzere davet edilen Şinkîtî, 1961 yılına kadar buradaki derslerine devam etmiştir. Riyad, ilmî ve siyâsî yönden başkent olduğu için, buraya dünyanın her tarafından öğrenciler gelmekteydi. Şinkîtî, burada kaldığı sürede birçok öğrencinin yetişmesine önemli katkıda bulunmuştur. Enstitü ve fakültelerin yanı sıra evinde de öğrencilerine verdiği derslerin etkisi ve sonuçları oldukça olumlu karşılanan Şinkîtî'nin Riyad'daki bu faaliyetleri yetkililer tarafından da sürekli takdirle karşılanmıştır. Yetiştirdiği öğrencilerin birçoğu da yaptıkları işlerde göz doldurarak yüksek makam ve mevkilere gelmişlerdir.¹⁹

C. HOCALARI VE ÖĞRENCİLERİ

Şinkîtî, birçok hocadan ilim tahsil etmiştir. Onun seçkin bir âlim olarak yetişmesinde şüphesiz hocalarının ayrı bir yeri olduğunu belirtmek gerekir. Önce yakın çevresinden başlayarak ülkesinin önde gelen âlimlerinden ilim okumuştur. Pek çok âlimden ders alan Şinkîtî'nin en meşhur hocaları ise şunlardır;

1. Muhammed b. Salih Meşhur Bâbin Ahmet Efrem
2. Ahmed el-Efrem b. Muhammed el-Muhtar
3. Şeyh Allame Ahmed b. Ömer
4. Fakihu'l-Kebir Muhammed en-Ni'me b. Zeydan
5. Fakihu'l-Kebir Ahmed b. Mûd
6. Ahmed Fal b. Adûh

¹⁸ Atıyye, *Tercümetü Şeyh* s. 21.

¹⁹ Türkî, *Fikru Terbiyye*, s. 21.

Hocaları hakkında detaylı bilgiler olmaması nedeniyle adlarıyla yetinilmiştir.

Yaşadığı dönemin en meşhur âlimlerinden olan Şinkitî, birçok talebe yetiştirmiştir. Çeşitli bölgelerden gelen öğrenciler ondan başta tefsir olmak üzere pek çok ilim dalından dersler almışlardır.

En meşhur öğrencileri ise şunlardır;

1. Şeyh Abdulaziz b. Bâz
2. Şeyh Salih b. Muhammed el-Lihyedan
3. Şeyh Muhammed b. Salih el-Üseymin
4. Şeyh Atıyye Muhammed Salim
5. Dr. Abdulaziz Karî
6. Dr. Abdullah b. Ahmet el-Kâdirî

Bunların yanında isimlerini zikretmediğimiz birçok öğrencisi vardır. Sudeysî onun birçok talebesinin ismini aktarmaktadır.²⁰

D. ESERLERİ

Şinkitî, değişik alanlarla ilgili birçok eser vermiş, tebliğler sunmuştur. O, eserlerinin bir kısmını Moritanya'da yazmıştır. Ancak Arabistan'da yazdığı eserler çoğunluğu teşkil etmektedir. Bunlar, Moritanya'daki eserleri, Arabistan'daki eserleri ve konferansları olmak üzere üç alt başlık halinde incelenecektir:

1.Moritanya'da Yazdığı Eserleri

a. Nazmu fi Ensabi'l-Arab

Şinkitî, nazım türünde yazdığı bu eserini buluş çağından önce yazmıştır. Arkadaşlarına üstün gelmek amacıyla yazdığı bu eserini bilahare imha etmiştir.²¹

b. Reczu Furû-i İbn Malik

Malikî mezhebine göre alışveriş ve rehin gibi fer'i konulardan bahseden manzum bir eserdir. Bakara suresinde uzun uzun alıntılar yapmıştır. Abdurrahman es-Südeysî bu eserin bini aşkın beyitten oluştuğunu ifade etmiştir.²²

²⁰ Sudeysî, *Menhecü Şeyh* s. 91.

²¹ Abulaziz b. Salih b. İbrahim et-Tûyân, *Cühûdü 'ş-Şeyh Muhammed el-Emin eş-Şinkitî fi Akîdeti 's-Selef*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Medine, trs, s. 7.

c. Nazmu Fi'l-Ferâiz

İslam hukukunun mirasla ilgili meselelerini ele alan bu eser, el yazması halinde mevcuttur.²³ Şinkîî, yukarıda geçen Reczu Furu-i İbn Malik ve Nazmu fi'l-Feraiz adlı eserinden meydana getirdiği bu eserini Bakara suresinin tefsirinde otuz sayfa şeklinde aktarmıştır.²⁴

d. Elfiye fi'l-Mantık

Bu eserinden En'am suresinde çokça alıntı yapmıştır. Südeysî'nin belirttiğine göre bu eser el yazması halindedir. Şinkîî herhangi bir hocadan ders almadan mantığı öğrenmiş ve bu konuda bir kitap yazdığını da "Hac Yolculuğu ve Hatıralar" adlı eserinde zikretmiştir.²⁵

2. Arabistan'da Yazdığı Eserleri

a. Men'u Cevâzi'l-Mecaz fi Münzel

Şinkîî, bu eserinde özellikle Allah'ın isim ve sıfatlarıyla ilgili ayetlerde mecazın olamayacağını ve sıfatları zahiri anlamlarına göre anlamak gerektiği tezini işler.²⁶ Dilde mecazın varlığının, Kur'ân'da da mecaz olmasını gerektirmeyeceğini belirten yazar, mecaz olduğu sanılan ayetlerde mecaz olmadığını ispatlamaya çalışır ve Allah'ın sıfatlarıyla ilgili ayetlerin mecaz olmadan tefsir edilmesi gerektiği görüşünü savunur.²⁷

b. Def'u İhami'l-Iddırâb an Âyâti'l-Kitab

Şinkîî, bu eserinde Kur'ân-Kerim'de çelişkili gibi görünen bütün ayetleri baştan sona ele alıp incelemiştir. *Advâ'ul-Beyan* adlı tefsirinde çoğu zaman bu eserine atıfta bulunmuştur. Eserin önsözünde şunları söylemiştir: "Kur'ân'da çelişkili gibi görünen hususları kolay bir dille açıklamayı istedim. Bunu yaparken de

²² Sudeysî, *Menhecü Şeyh*, s. 11.

²³ Sudeysî, *Menhecü Şeyh*, s. 12.

²⁴ Suydesî, *Menhecü Şeyh*, s. 13.

²⁵ Sudeysî, *Menhecü Şeyh*, s. 28.

²⁶ Ayıyye, *Tercümetü Şeyh*, s. 28.

²⁷ Daha geniş bilgi için bkz. Şinkîî, "Men'u Cevazi'l-Mecaz, "Advau'l-Beyan, Beyrut, trs, içerisinde c.5, s. 4-62.

görünürde çelişkili gibi olan iki ayeti Mushaf sırasında ilk geçtiği yerde, bazen de bu ifadeleri ikinci yerde açıkladım.”²⁸

Ders esnasında bir öğrencisinin çelişkili gibi görünen iki ayet hakkında soru sorması üzerine ısrarla kitap telif edilmesi istenir. O da bu eserini yazar.²⁹

Müellif metot olarak ise, iki ayetin arasını cem ederken genellikle önceki âlimlerin görüşlerinden istifade etmiştir. Bazen Arap şiirinden deliller getirerek müşkili çözmeye çalışmıştır.

c. Müzekkeret-u Usûli'l-Fıkh

Bu eser, İbn Kudâme'ye ait olan “*Ravzat'n-Nâzır Vecchetü'l-Menâzır*” adlı esere haşiye olarak yazılmıştır. Şinkîti, Malikî mezhebine mensup olmasına rağmen, Hanbelî olan İbn Kudâme'nin bu eserine şerh yazmıştır. O, bu eserinde yeri geldikçe diğer mezheplerinin görüşlerine de yer vermiştir.³⁰

d. Âdâbü'l-Bahs ve'l-Münazara

Medine İslam Üniversitesi Usûlü'd-Din Fakültesinde, İslam'a felsefe ve mantık yoluyla gelen tehlikeleri bertaraf etmek amacıyla Âdâbü'l-Bahs ve'l-Münazara isimli bir ders konulmuştur. Bu dersi okutma görevi de Şinkîti'ye verilmiştir. O da öğrencilere daha faydalı olacağı düşüncesiyle bu eseri bir risale şeklinde yazmış ve eser, iki ciltlik bir kitapçık halinde üniversite tarafından basılmıştır. Birinci ciltte mantık konuları, ikinci ciltte ise mantık konularına ilaveten münazara metotları ve Allah'ın sıfatları konusu, bu konuda selef ve halef arasındaki farklar ve benzeri konular işlenmiştir.³¹

e. el-İklîd li'l-Esma ve's-Sıfat ve'l-İctihad ve't-Taklid

Şinkîti, bu eserinde Allah'ın isim ve sıfatları meselesinin yanı sıra, ağırlıklı olarak içtihat ve taklit konularıyla ilgili görüşlerini ifade etmektedir. Bu eser, Mektebetü İbn Teymiyye tarafından tahkikli olarak basılmıştır.³²

f. Rihletü'l-Hacc ilâ Beytillahi'l-Haram

²⁸ Şinkîti, Muhammed emin, *Def'u İhami'l-İddirab an Ayati'l-Kitab*, Daru'l-Alimu'l-Fuad, Mekke, h.1426, s. 5.

²⁹ Sudeysi, *Menhecü Şeyh*, s. 21

³⁰ Sudeysi, *Menhecü Şeyh*, s. 99-111, ayrıca bkz. Atıyye, *Tercümetü Şeyh*, s. 21.

³¹ Sudeysi, *Menhecü Şeyh*, s. 117-120, Atıyye, *Tercümetü Şeyh* s. 21.

³² Geniş bilgi için bkz. Şinkîti, *el-İklîdli'l-Esma ve's-Sıfat ve't-Taklid*, Kahire trs.

Adından ve Südeysî'nin verdiği bilgilerden anladığımız kadarıyla, müfessirin Moritanya'dan hac vazifesini yapmak için çıktığı seyahatte başına gelenleri, kendisine sorulan soruları ve verdiği cevapları anlattığı bu eser, bir anı mahiyetindedir. Eser, 1982 yılında basılmıştır.³³

g. Şerh alâ Merâgî's-Suûd

Merâgî's-Suûd, Abdullah b. İbrahim el-Alevî eş-Şinkîti'ye ait Fıkıh Usûlü ile ilgili elfiye şeklinde yazılmış bir eserdir. Şinkîti, Riyad'da hocalık yaparken bu eseri, Ahmed b. Ahmed eş-Şinkîti'ye okutmuş, Ahmed eş-Şinkîti de ders esnasında aldığı notları ilave ederek bu eserin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Bu eser, Mektebetü İbn Teymiyye tarafından 1993'te basılmıştır.³⁴

h. Advâu'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân

Eser hakkında bilgi ileride verilecektir.

ı. Beyânu Nâsıh ve'l-Mensuh

On beyit şeklinde Suyutî'nin *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'ân* adlı eserini altı sayfada özetlediği bir risaledir.³⁵

3. Konferansları ve Makaleleri

a. Menhec ve Dirâseti'l Ayâti'l-Esma ve's-Sıfat

Şinkîti, bu konferansı Medine İslam Üniversitesi'nde 1962 yılında vermiştir. Konferans metni 1979 ve 1980 yıllarında Medine İslam Üniversitesi tarafından iki kez bastırılmıştır.³⁶

b. El-Müsülü'l-U'lya fi'l-İslam

Şinkîti'nin 1965 yılının başında eğitim-öğretim döneminde açılış konuşması olarak verdiği konferanstır. İslam'ın insanlara sunmuş olduğu üstün modeller

³³ Orhan Parlak, *Muhammed Emin eş-Şinkîti ve Tefsirdeki Yöntemi*, basılmamış doktora tezi, Konya, 2000, s. 39-40.

³⁴ Parlak, *Şinkîti Tefsirdeki Yöntemi*, s. 40.

³⁵ Ahmet Seyyid Hasaneyn İsmail Şami, *Şinkîti ve Menhecuhu fi Tefsir*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahire, 2001, s. 273.

³⁶ Südeysî, *Menhecü Şeyh*, s. 39.

anlamına gelen eserde, İslam dininin faziletlerinden bahsedilmektedir. Medine İslam Üniversitesi tarafından bastırılıp okuyucunun istifadesine sunulmuştur.³⁷

c. Kemâlû'd-Dîn ve Şümûlûhû

Fas Meliki'nin Medine'yi ziyareti sırasında, Melik'in isteği üzerine sunmuş ve onun övgüsüne mazhar olmuştur. Dinin tamamlandığından bahsedilen bu konferansta, on başlık altında İslam'ın mükemmel bir din olduğu anlatılmaktadır.³⁸

d. Mesâlih-i Mürsele

Medine İslam Üniversitesinde 1970 yılında verdiği bir konferanstır. Bu konferansta mesalih-i mürselenin kullanım şartları, ifrata ve tefrite varan kullanımlarından bahsedilmiş bilahare kitap şeklinde basılmıştır.³⁹

e. Adva alâ Ba'zı Müşkilâti'l-Asr

Vefatından az bir zaman önce 1973 yılının sonlarında sunmuş olduğu bu konferans, sebr ve taksim ile ilgilidir. Fıkıh Usûlcülerinin “sebr ve taksim” diye isimlendirdikleri bu delilin münazara ilminde “terdid ve taksim”, mantık ilminde ise “kazıyye-i şartıyye-i munfasile” diye adlandırıldığını söyler. Bu delili usûlcülerle mantıkçıların takip ettikleri yoldan değil, münazara ilminin yöntemi ile kullanmanın daha faydalı olacağını söyler. Gerekçe olarak da bunu usûlcülerin dar bir alanda, mantıkçıların ise kendi amacının dışındaki bir amaçla kullandığını ifade eder. Dolayısıyla faydalı bir yöntem oluşu ve Kur'ân'ın ikna yöntemlerinden oluşu sebebiyle münazara ilmiyle birlikte ele alınmasının daha uygun olacağını belirtir ve Kur'ân'ın bu delili kullandığını örneklerle açıklar.

Yukarıda zikredilen beş konferans, Seyyid Emin İbnü'l-Mami tarafından derlenerek *el-Muin ve 'z-Zâdfi'd-Da' veve'l-İrşâd* adlı eserde toplanmıştır.⁴⁰

f. Menhecu Teşri'il İslami ve Hikmetuhu

Medine İslam Üniversitesinin açılış konuşmasında yaptığı İslam'ın şer'i hükümlerdeki hikmetler üzerinde durulduğu bir konferanstır. Üniversite bunu kitap halinde bastırılmıştır.⁴¹

³⁷ Mustafa Karagöz, *Selefi Yorumları Bağlamında Şenkitî ve Advâu'l-Beyan Adlı Tefsiri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2001, s. 36.

³⁸ Südeysi, *Menhecü Şeyh*, s. 37.

³⁹ Ahmet Seyyid Hasaneyn İsmail Şami, *Şinkiti ve Menhecuhu fi Tefsir*, s. 290.

⁴⁰ Karagöz, *Selefi Yorumları Bağlamında Şenkitî ve Advâu'l-Beyan Adlı Tefsiri*, s. 38.

e. Havle Şübheti'r-Rakîk

İslam'ın, hürleri köleleştirdiği iddiasına cevap olarak kaleme alınan bir konferans metnidir. Bu metni, hocasının yerine Atıyye Muhammed Sâlim sunmuştur.⁴²

II. ADVÂUL-BEYÂN TEFSİRİ

Şinkitî'nin son telif ettiği eseri Advâul-Beyân'da Kur'ân'ı Mücadele suresine kadar tefsir etmiş ancak eserini tamamlayamadan vefat etmiştir. Geri kalan kısmını öğrencisi Atıyye Muhammed Salim tamamlamıştır. Eser sekiz cilt halinde basılmıştır.

Müellif, kitabın yazılış amacını mukaddime de şöyle anlatır:

“Bu gün Müslüman diye adlandırılan pek çok insan kendilerine gönderilen kitaplarından habersiz yaşamaktadırlar. Böyle bir durumda âlimlere büyük görev düşmektedir. Bu görev, Kur'ân'ın anlamlarını insanların yaşadıkları dönemin diliyle açıklamak, O'nun güzelliklerini anlatmak, problem görünen hususları çözümlenmek, hükümlerini açıklamak, Allah'ın emrettiği amellere davet etmek ve sakındırdığı şeylerden de uzak durmalarını sağlamaktır.”⁴³

Müfessir, tefsirinde geleneksel yöntemi kullanmıştır. Tefsirinde dilsel tahliller, Arap şiiri ile istihsatta bulunma, konuyla ilgili hadisleri serdetme ve önceki âlimlerin görüşleriyle konuyu izah etmiştir. Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirini yaparken rivayet ve dirayet türlerinin ikisini de kullanmıştır. Yine eserinin ayırıcı özelliğinden bir tanesi de çokça fıkıh konularını ele almasıdır. Bu konuda dört mezhep imamının da görüşlerini sunmuştur.

⁴¹ Sudeysî, *Menhecü Şeyh*, s. 38.

⁴² Sudeysî, *Menhecü Şeyh*, s. 39.

⁴³ Şinkitî, Muhammed emin, *Advâul-Beyan*, Mukaddime, c.1,s. 5, Darul İlmü'l-Fuad baskısı.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜŞKİLÜ'L-KUR'ÂN İLMİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ, TARİHÇESİ, İŞKÂLÎ GİDERME YOLLARI

I.MÜŞKİLÜ'L- KUR'ÂN İLMİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Müşkilü'l-Kur'ân terimi iki kelimedenden oluşan izafi bir terkiptir. Bunlar müşkil ve Kur'ân kelimeleridir. Müşkil kelimesi önce sözlük ve etimolojik açıdan incelenecek daha sonra bir terkip olarak müşkilü'l-Kur'ân kavramının tanımı yapılacaktır.

Müşkil kelimesi, Arapça اشکل fiil kökünden türemiş ism-i faildir. Arapça'da “Kapalı, zorlu, karmaşık, problemlili mesele, bir şeyin benzeriyle karıştırılabilir olması” gibi anlamlara gelir.⁴⁴ Tefsir terminolojisinde müşkil kavramı, “Kur'ân ayetleri arasında ihtilaf ve zıtlık varmış gibi düşünülen durumlar” olarak tanımlanmıştır.⁴⁵

Kur'ân ilimleri bahsinde ise müşkil kelimesi, iki manada kullanılmaktadır;

a. Kur'ân'la ilgili iddia edilen herhangi bir işkâlı/problemi ifade eder. Bu işkâl, irab, kıraat, Kur'ân'ın cem'i, mananın uyumsuzluğu ve dil retoriği gibi konularda Kur'ân'a yönelik itirazlardan ibarettir. Bu anlamıyla müşkil, Kur'ân kelimesine izafe edilerek müşkilü'l-Kur'ân şeklinde kullanılır. Bu tertip, Kur'ân ilimlerinin bir dalı olarak yukarıda geçen alanlarla ilgili ileri sürülen işkâlleri/problemleri kapsamaktadır. Bu çalışmada araştırılmak istenen müşkil türü de budur.⁴⁶

b. Nassın karşıtı olarak kullanılan ve “mübhemu'd-delale” nin (delaleti açık olmayan) bir kısmı olan müşkil. Bu yönüyle müşkil maksadını açıkça belirten ayırt edici bir delil olmadığından benzerleriyle karıştırılabilen lafızdır.⁴⁷ Bu anlamıyla

⁴⁴ İbn Manzur, Lisanu'l-Arab, c.5, s. 605-606, İbn Faris, Mu'cemu Mikyasi'l-Luğa, c.3, s. 204.

⁴⁵ Zerkeşi, Burhan, c.2, s. 45, Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 179.

⁴⁶ M.Halil Çiçek, *Müşkilü'l-Kur'an'ı Yeniden Değerlendirmek*, Beyan yay, İstanbul 2016, s. 16.

⁴⁷ Muhammed b. Ali Tehanevi, , *Keşşafuustilahati'l-funun*, Kahraman yay, İstanbul 1984, c.1,s. 786.

müşkil, tefsir usulü ve fıkıh usulü'nün konusu olduğu için bu çalışmada ele alınmayacaktır.⁴⁸

Tefsir usulünde müşkilü'l-Kur'ân, Kur'ân-ı Kerîm'in bazı ayetleri arasında ihtilaf ve tenakuz gibi görülen keyfiyet" olarak tanımlanmıştır. Yine tefsir usulünde müşkilü'l-Kur'ân, ayetler arasında ilk bakışta görülen ihtilaf ve tenakuz durumlarıyla ilgilenen bir ilim dalı şeklinde tanımlanmıştır.⁴⁹

Gerçekte Allah (c.c) keliminde bir ihtilaf ve tenakuzun, bir zıtlık ve çelişkinin bulunması söz konusu olamaz. Çünkü Allah (c.c) Nisa Sûresi 82. Ayette Kur'ân'ın beşer sözü olmadığını ve dolayısıyla onda asla çelişki ve tutarsızlık olmayacağını belirtmiştir: "*Kur'ân-ı düşünmezler mi? Şayet o, Allah'tan başkası tarafından olsaydı, içinde birçok ihtilaf/çelişki bulunurdu.*" İşte bu ayet Kur'ân'da bir çelişki ve tutarsızlık bulunmadığının bir ispatı niteliğindedir. İmam Gazali, zikri geçen ayetteki ihtilaftan maksadın ayetler arasındaki anlam çelişkisi olduğunu söylemiştir. Yoksa burada kastedilen, insanların Kur'ân yorumunda ihtilaf etmeleri söz konusu değildir. Çünkü Allah (c.c) kelamının aksine insan kelamı çelişkilerden beri olamaz.⁵⁰

II. MÜŞKİLÜ'L-KUR'ÂN İLMİNİN TARİHÇESİ

Kur'ân ilimlerinin ortaya çıkması, Kur'ân'ın anlaşılmasında önemli katkılar sunmuştur. Bu ilimlerden birisi de müşkilü'l-Kur'ân'dır. Bu ilim, zahiren çelişkili ve problemlili görünen ayetleri açıklamayı amaçlamaktadır.

Müşkilü'l-Kur'ân ilmi, dini ve ilmi bazı gerekçelerden dolayı ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v)'in vefatından kısa bir süre sonra, Sahabe arasında Cemel Vakası (h.36), Sıffin Savaşı (h.37) ve Tahkim gibi çok önemli olaylar yaşanmıştır.⁵¹ Bu olayları takip eden yıllarda Müslümanlar arasında meydana gelen siyasi parçalanma, fikri ve itikadî gruplaşmalara dönüşmüştür. Bunun sonucunda I. yüzyılda İslam dünyasında Allah'ın (c.c) sıfatları, kaza-kader, hidayet, delalet, irade hürriyeti vb. konularda yoğun kelim tartışmaları meydana gelmiştir. Devam eden yıllarda ise bu tartışmalara özellikle zındıklar ve mülhitler adıyla anılan İslam karşıtı

⁴⁸ Çiçek, *Müşkilü'l-Kur'an'ı Yeniden Değerlendirmek*, s. 16.

⁴⁹ Suyutî, *İtkan*, s. 348, Zerkeşî, Burhan, c.2, s. 45.

⁵⁰ Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzalî, *el-Mustasfa*, Medine, trs, s. 30.

⁵¹ İbn Kesir, *Bidaye ve'n-Nihaye*, Beyrut, Mektebetu Mearif, 1990, s. 253.

şahıs ya da gruplar tarafından, Kur'ân'da tenakuz iddiası da eklenmiştir.⁵² Gerek İslami fetihlerin genişlemesiyle gerekse yeni fethedilen coğrafyalarda hâkim olan eski Yunan, Mısır, Hint ve İran medeniyetlerine ait kültürel mirasın Arapça'ya tercüme edilmesiyle İslam dünyasında pek çok yeni tartışmalar meydana gelmiştir. Bu tartışmalarda İslam karşıtı bazı akımların, özellikle Müslümanların temel kitabı Kur'ân'ın müteşabih ve müşkil gibi görünen ayetleri hedef alınmıştır. Amaçları ise Kur'ân'ın ihtilaf ve çelişkilerle dolu tutarsız bir kitap olduğunu ileri sürmektir. Böylece onun ilahiliği ve güvenirliliği konularında Müslümanların zihninde birtakım kuşku uyandırmaktır. Ancak Müslüman âlimler onların bu çabalarını, ilmi ve fikri çalışmalarıyla başarısız bırakmışlardır. Kaynaklarda işaret edildiği üzere İbn Uneyne'nin (ö.198) *Cevabatü'l-Kur'ân'ı*, Kurtub'un (ö.216) *er-Redale'l-Cehmiyye'si* özellikle ilk dönem zındık ve mülhitlerinin iddialarını ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalardır.⁵³

Buna göre, müşkilü'l-Kur'ân ilminin ortaya çıkmasında iki temel faktörün etkili olduğu söylenebilir:

Birincisi; Kur'ân'ın ilahiliği konusunda kuşku ve şüpheler uyandırmak isteyen İslam karşıtı akımlara karşı Kur'ân'ı savunmaktır.

İkincisi ise, halkın zihninde karışıklığa yol açan bazı müşkil ve müteşabih ayetleri makul tarzda yorumlama ihtiyacıdır. Müşkilü'l-Kur'ân türünde kaleme alınan eserlerin asıl telif amacı bu olmakla birlikte, bu eserlerde zahiren ihtilaf ve tenakuz durumu oluşturan müşkil lafızların teviliyle yetinilmemiştir. Aynı zamanda garib, müteşabih, mübhem ve muğlâk kelimelerin açıklanmasına da yer verilmiştir.⁵⁴

İbn Kuteybe'nin müşkil ve müteşabih kavramlarıyla ilgili tanımlarında henüz o dönemde bu iki kavram arasında net bir ayrımın yapılmadığı anlaşılmaktadır. Ancak ilk müstakil eserlerin ortaya çıkmaya başladığı tarihler dikkate alındığında hicri 2. yüzyılın (m. 8) sonları ile 3. yüzyılın (m. 9) başlarından itibaren müşkilü'l-Kur'ân'ın müstakil bir disiplin haline gelmeye başladığı söylenebilir. Dördüncü asra gelindiğinde ise müşkilü'l-Kur'ân kavramı zihinlerde iyice netleşmiş olmalı ki, ünlü

⁵² Yerinde, *Müşkil Ayetler ve Etrafında Oluşan Bilimsel Edebiyat*, s. 165.

⁵³ Suyutî, *İtkan* c.3, s. 82.

⁵⁴ Yerinde, *Müşkil Ayetler ve Etrafında Oluşan Bilimsel Edebiyat*, s. 34.

fihrîst yazarı İbn Nedim (ö.385) bu ilmi, meani'l-Kur'ân ve mecazü'l-Kur'ân gibi ayrı bir disiplin olarak zikretmiştir.⁵⁵

Bununla birlikte Kur'ân ilimleri alanında telif edilen eserlerde müşkilü'l-Kur'ân'dan ayrı bir disiplin olarak pek söz edilmemektedir. Bu sahada kapsamlı eser sahibi Bedreddin ez-Zerkeşi (ö.794) *el-Burhân fî ulumi'l-Kur'ân* adlı eserinde müşkilü'l-Kur'ân'ı "ihtilafî gibi görünen ayetler ilmi" başlığıyla otuz beşinci ilim türü, Suyutî'de *el-İtkan'ında* müşkilü'l-Kur'ân ve muhimü'l ihtilaf ve't-Tenakuz (Kur'ân'ın ihtilafî ve çelişkili gibi görünen müşkil ayetleri) başlığıyla kırk sekizinci ilim türü olarak zikretmektedir.⁵⁶

Müşkilü'l-Kur'ân alanında günümüze ulaşan ilk sistematik eser, İbn Kuteybe'nin *Te'vilü Müşkilü'l-Kur'ân* adlı eseridir. Bu eser şu hususlara dikkat çekmektedir: Müteşabih ayetler üzerinden toplumda fitne ve fesat çıkarmak isteyen, ön yargılı yorumlarla Kur'ân'ı tahrif etmeye çalışan, Kur'ân'da irab ve nazm hatalarının bulunduğunu iddia edenlere cevap vermiştir. Eserini, bunlara kesin delillerle cevap vermek maksadıyla telif ettiğini belirtmiştir. Aynı zamanda bütün bunlarla İslam'ın temel kaynağının güvenilirliği hakkında kuşku uyandırmak isteyen mühlitler eleştirilmiştir.⁵⁷

III. MÜŞKİLÜ'L-KUR'ÂN'LA İLGİLİ ESERLER

Bu sahada yazılan Ebu Ali Muhammed b. Müstenir b. Ahmed el-Kutrub (ö.206/821)'un *Müşkilü'l-Kur'ân ve er-Red ale'l-Mülhidin fî Müteşabihi'l-Kur'ân* ile Sufyan b. Uyeyne (ö.198/217)'nin *Cevabatü'l-Kur'ân* adlı eserleri Müşkilü'l-Kur'ân alanında kaleme alınan ilk eserler olduğu ifade edilmekle birlikte günümüze ulaşmamışlardır.⁵⁸

Bu alanla ilgili günümüze ulaşan önemli bazı çalışmalar şöyledir:

1.Tevil-u Müşkilü'l-Kur'ân: Ebu Muhammed Abdullah İbn Müslim İbn Kuteybe ed-Dineverî (ö.279/889).

⁵⁵ İbn Nedim, *el-Fihrist fî ahbari'l-ulemai'l musannifin minelkudemave'lmuhtesin ve esmaikütübihim*, (trc, Mehmet yolcu, s. 131-132.

⁵⁶ Zerkeşi, *Burhan*, c.2, s. 45, Suyutî, *İtkan*, s. 475.

⁵⁷ İbn Kuteybe, *Te'vilü Müşkilü'l-Kur'ân*, Mektebetu Daru Turas, Kahire, 1973, s. 22-23.

⁵⁸ Bedruddin Muhammed Zerkeşi, *el-Burhan fî Ulumi'l-Kur'an*, Daru't-Turas, Kahire, 1958, c.2, s. 46, Suyutî, *a.g.e*, c.3, s.79; Cerrahoğlu, s.181, Âdem Yerinde, *Müşkilü'l-Kur'an*, DİA, 2006. , c.32, s. 165.

İbn Kuteybe, bu eserin telif sebebini müstakil bir başlıkta şöyle izah etmektedir: “Mülhitler kıt anlayışları, problemleri bakışlarıyla ayetleri ifade ettikleri anlamlardan uzaklaştırarak Kur’ân’da çelişki iddiasını yaydılar. Bunu da fitne çıkarmak için müteşabih ayetlerin teviliyle ilgili konular ekseninde gerçekleştirdiler. Ben de Allah’ın (c.c) kitabını savunmak, atılan bu iftiralara kesin delillerle ve hüccetlerle cevap vermek için bu eseri telif ettim.”⁵⁹

2.Müşkil-u İ’rabi’l-Kur’ân: Ebu Muhammed İbn Talip el-Kaysi (ö.437/1045).

Ebu Talip, kitabının mukaddimesinde; vakit ayrılacak, uğraşılacak, önem verilecek ilmin Allah’ın (c.c) kitabı olduğunu belirtmiştir. Eserinde müşkil ayetlerin irabına, ayetlerin tefsirinde lügat ve nahiv âlimlerinin görüşlerine yer vermiştir.⁶⁰

3.El-Fevaid fi Müşkilati’l-Kur’ân: Ebu Muhammed İzzeddin Abdülaziz İbn Abdüsselam (ö.660/1262).

İzz b. Abdisselam bu eserinde, Fatiha suresinden başlayarak Nas suresine kadar bazı ayetlerdeki müşkil ifadeleri dilsel, belaği, akidevi vb yönlerden incelemiştir.⁶¹

4.Er-Ravdu’r-Reyyan fi Es’ileti’l-Kur’ân: Şerafettin el-Hüseyn İbn Süleyman İbn Reyyan (ö.770/1369).

Müellif, kitabında Kur’ân’ın anlaşılması güç, müteşabih, ihtilaf ve tenakuz vehmi uyandıran ayetlere yer vermiştir. Eseri hazırlamasındaki sebebi, Sahabe döneminden itibaren insanların zihinlerinde oluşan Kur’ân ayetleriyle ilgili ihtilaf ve tenakuz vehminin ortadan kaldırmak şeklinde açıklamaktadır.⁶²

5.Fethu’r-Rahman bi Keşfi mâ Yeltebisü mine’l-Kur’ân: Şeyhu’l-İslam Ebu Yahya Zekeriyâ el-Ensârî (ö.296/1520).

Eser, Kur’ân’ın ince sırlarını keşfetmeye vesile olması için hazırlanmıştır. Müteşabih ayetlerin tefsiri çeşitli ziyadeler, takdim-tehirler, bir harfin yerine diğer harfin getirilmesi, tekrarlar, Kur’ân’ın soru-cevaplarının numuneleri vb. konulara yer vermiştir. Muhammed Ali Sabunî bu esere, bazı önemli haşiyeler koymuş, muhalif müfessirlerin fikirlerine de yer vererek eseri neşretmiştir.⁶³

⁵⁹ İbn Kuteybe, *Te’vilü Müşkilü’l-Kur’an*, s. 51.

⁶⁰ Mansuri, Abdullah b. Hamid, *Müşkilü’l-Kur’an*, Daru’l-İbn Hazm, Riyad, h.1332, s. 28.

⁶¹ Nedvî, Seyyid Rıdvan Ali, *Fevaid fi Müşkilü’l-Kur’an*, Daru Şuruk, Suudi Arabistan, 1972, s. 15.

⁶² Ahmet Özbay, *Kurtubi Tefsirinde Müşkilü’l-Kur’an*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2003, s. 9.

⁶³ Mansurî, *Müşkilü’l-Kur’an*, s. 30.

6.Müşkilü'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Tefsir-u Süreti'l-Fatiha: Muhammed Abduh İbn Hasan Hayrullah Abduh (ö.1323/1905).

Reşid Rıza, hocası Muhammed Abduh'un, *Tefsiru'l-Menâr* adlı eserinde Fatiha sûresinin tefsiri, müşkil ayetlerin izahı ve Abduh'un üç makalesini derleyerek bu eseri hazırlamıştır.⁶⁴

7.Müşkilatü'l-Kur'ân: Muhammed Enver şah el-Keşmirî (ö. 1353/1938).

Müellif, Kur'ân'daki müşkillerin halledilmesi durumunda hadis ilminin de müşkillerin halledebileceğini belirtmektedir.⁶⁵

⁶⁴ Mansurî, *Müşkilü'l-Kur'ân*, s. 30.

⁶⁵ Mansurî, *Müşkilü'l-Kur'ân*, s. 30.

IV. KUR'ÂN'DA İŞKALİN SEBEPLERİ

Kur'ân ayetleri arasında ihtilaf ve tenakuz söz konusu olamaz. Nitekim “*Eğer O (Kur'ân), Allah'tan (c.c) başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok ihtilaflar (çelişkiler) bulurlardı.*”⁶⁶ ayeti bu durumu, onun ilahiliğine bir delil olarak gösterilmiştir. Ayette söz konusu edilen ihtilaf, “*Muhakkak ki sizler, çelişkili sözler söylüyorsunuz!*”⁶⁷ ayetinde de işaret edildiği üzere bir beşer kelimada görülmesi muhtemel türden ihtilaf ve tenakuzlardır.

İbn Teymiyye (ö.728/1328) ihtilafı, ihtilaf-ı tezat ve ihtilaf-ı tenevvü (çeşitlilik ihtilafı) şeklinde iki kısımda değerlendirmiştir. Bu taksime göre Kur'ân'da geçen ihtilaf, ihtilaf-ı tenevvü türündendir. Bu zahiri bir ihtilaftır; yoksa hakiki bir ihtilaf değildir.⁶⁸Buna göre ihtilafı, hakiki ve zahiri ihtilaf şeklinde iki kısma ayırmak mümkündür. Kur'ân'da hakiki bir ihtilafın varlığından bahsedilemez. Bununla beraber Kur'ân'daki bazı ayetlerde, Kur'ân ilimleri, ayetlerin nüzul sebepleri ve tarihi arka planı ile Arap dili ve Edebiyatı hakkında yeterli bilgi ve birikime sahip bulunmayanlar çelişkinin olduğunu düşünmüşlerdir. Özellikle sonraki nesiller ile halk kesiminin zihninde ilk bakışta çelişkili gibi görünen ayetlerin var olduğu fikri yayılmıştır. Ancak basit bir araştırma ve inceleme sonucu böylesi bir ihtilafın giderilmesi mümkündür.⁶⁹

İbn Kuteybe de, Kur'ân'da görülmesi muhtemel ihtilafı üslup ve anlam değişmesi olarak nitelendirmiştir. O'nda tezat anlamında bir ihtilafın varlığını kesin olarak reddetmiştir. Ona göre, ihtilaflı gibi görünen bazı ifadelerin anlamları arasında farklılık bulunsa bile, en nihayetinde hepsi de sahihtir. Zahiri ihtilaf durumunun, özellikle meselenin aslına vakıf olmayan bilgisiz insanların zihninde gerçek bir ihtilaf ve tenakuza düşmesi muhtemeldir. İslam âlimleri, bunun ortadan kaldırılması ve gerekli ilkelerin ortaya konulmasını dini ve ilmi bir görev bilmişlerdir. Müşkilü'l-Kur'ân ilmi içerisinde bazı ayetler arasında ilk bakışta var olduğu sanılan ihtilaf durumlarının sebepleri ve bunları izale etmenin yolları üzerinde durmuşlardır.⁷⁰

⁶⁶ Nisa, 4/82

⁶⁷ Zariyat, 51/8

⁶⁸ İbn Teymiyye, Mukaddime Fî Usûli Tefsir, Dımaşk, 1982, s. 38.

⁶⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, 1-2, İstanbul, 1973-1974, c.1, s. 154

⁷⁰ İbn Kuteybe, *Te'vilü Müşkilü'l-Kur'an*, s.

Kur’ân’ın bazı ayetleri arasında görülen zahiri ihtilaf sebepleri şu başlıklar arasında zikredilebilir:

a. Kıraat Farklılıkları

Sözlükte “okuma” anlamına gelen kıraat ıstılahta, “Kur’ân kelimelerinin okunuşunu ve farklılıklarını nakledenlerine nispet ederek bilmek” demektir.⁷¹

Bazen ayetteki bir kelime, iki farklı kıraatle okunabilir. Bu durumda her müfessir, ayeti kabul ettiği kıraate göre anlayabilecektir. İşte bu durumda, ayetler arasında gerçek anlamda bir ihtilaf yoktur.⁷²

Kıraat farklılığına örnek olarak şu ayetin okunuşu verilebilir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ “Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve –başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar ayaklarınızı yıkayın.”(Maide, 5/6)

Şinkitî, ayette geçen وَأَرْجُلَكُمْ lafzının üç değişik kıraatı olduğunu, bunlardan birisinin şâz diğer ikisinin de mütevatir olduğunu belirtmiştir. Şâz kıraatin ötre şeklinde okunduğu, bunun da Hasan’a nispet edildiğini zikretmiştir. Bu ayetteki وَأَرْجُلَكُمْ kelimesini Nâfi, İbn Âmir, âsım’ın Hafs rivayeti, Kisaî, Yakûb fetha olarak okuduğunu, İbn Kesir, Hamza, Ebu Amr, âsım’ın Ebi Bekir rivayeti ise kesre olarak okuduğundan iki kıraat arasında çelişki vehmedilmiştir. Burada mansup okunduğu zaman, yıkanan uzuvlara atıf edildiğini ve herhangi bir işkâlin olmadığını vurgulamıştır. Çünkü bu durumda yüzün, ellerin ve ayakların yıkanması anlaşılmaktadır. Kesre okunduğu zaman ise, meshedilen uzva atfedilir.⁷³

İşte bu örnekte, kıraat farklılığının aslında işkâle sebep olmadığı görülmektedir. Aksine farklı kıraatler, anlamı zenginleştirmektedir.⁷⁴

b. Hakikat ve Mecaz

Kur’ân’da kelimeler bazen hakiki bazen de mecazî anlamlarda kullanılmaktadır. Hakikat, bir kelime ve ifadenin asıl manasıyla kullanılması

⁷¹ Endülsî, Ebi Abdullah b. Şerih, *el-Kâfi fi Kıraati’s-Seb’a*, Daru’l-Kütüb’i-İlmiyye, Beyrut, 2000, s.9.

⁷² Bilmen, *Tefsir Tarihi*, c.1, s. 155

⁷³ Şinkitî, Muhammed emin, *Advâu’l-Beyan*, Daru İbn Hazım, Beyrut, 2013, s. 344.

⁷⁴ Cerraoglu, *Tefsir Tarihi*, s. 95

demektir.⁷⁵ Mecaz ise, gerçek anlamın kastedilmesine engel olan bir karine ve bir alakanın varlığı sebebiyle bir kelime ya da terkinin gerçek anlamı dışında kullanılması demektir.⁷⁶

İslam âlimlerinin çoğunluğu, Kur'ân'da mecazın varlığını kabul etmişlerdir. Bununla beraber, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ahmet et-Taberî (ö.335/946), Zahiri mezhebinin kurucusu olan Davut b. Ali el-İsbehanî (ö.370/910), son dönem âlimlerinden Muhammed Emin Şinkitî (ö.1974) gibi bazı âlimler, Kur'ân'da mecaz olgusunu kabul etmemişlerdir. Bunlara göre Kur'ân'dan mecaz kaldırılacak olursa, onun güzellik yönü de büyük ölçüde ortadan kalkmış olur. Kur'ân'ın ibaresinin tatlılığı ve çekici güzelliği, biraz da kendisinde var olan mecazlardan ileri gelir.⁷⁷

Aynı kelime bir ayette hakiki, diğer ayette mecaz anlamında kullanılabilir. Örneğin; *وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَىٰ وَمَا هُمْ بِسُكَارَىٰ* “İnsanları sarhoş görürsün oysa onlar sarhoş değildir.”(Hacc, 22/3) Ayetin ilk kısmındaki sarhoşluk, kıyametin kopuşu esnasında korkudan meydana gelen mecazî bir sarhoşluktur, ikinci kısımdaki sarhoşluk ise hakiki anlamda bir sarhoşluktur.⁷⁸

Şinkitî, bu ayette yer alan *سُكَارَىٰ* ifadesinin *سكران* kelimesinin çoğulu olduğunu söylemiştir. Kıyametin kopması esnasında bazı insanlar korkularından dolayı bazı insanları sarhoş zannederler. Hâlbuki onlar sarhoşluk veren içeceklerin etkisiyle sarhoş değildirler. Allah'ın azabından korkmaları nedeniyle bazı insanlar sarhoşa benzerler. Bu da korkularından dolayı olmaktadır. Nasıl ki sarhoşluk veren içecekler kullanıldığı zaman insanların akılları gidiyorsa kıyametin kopması esnasında bazı insanların korkudan dolayı akılları gidecektir.⁷⁹

c. Müsterek Lafızlar

Müsterek lafızlar, her biri ayrı vaz' ile olmak üzere birden fazla manaya sahip olan lafızdır.⁸⁰

⁷⁵ İsfahanî, Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Ragıbel, *Müfredatu elfazi'l-Kur'an*, Dâru Kalem, Beyrut-1992, s. 246.

⁷⁶ Demirci, Muhsin, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2017, s. 180.

⁷⁷ Çiçek, *Müşkilü'l-Kur'an*, s. 85.

⁷⁸ Suyutî, *el-İtkan*, s.476.

⁷⁹ Şinkitî, *Advau'l-Beyan*, c.5, s. 8-9.

⁸⁰ Şaban, Zekiyyüddin, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, Türkiye Diyanet vakfı Yayınları, 2013, Ankara, s. 360.

Kur'ân'da işkâle yol açan hususlardan biri de birden fazla manaya gelen müşterek lafızlardır. Kur'ân'ın pek çok ayetinde geçen bu tür lafızlardan kırk sekizini İbn Kuteybe *Te'vil-ü Müşkilü'l-Kur'ân* adlı eserinde şerh etmiştir. Mesela “hüda” kelimesi işaret etti, açıkladı, çağırdı, davet etti, ilham etti, gibi anlamlara gelmektedir. Bu sebeple Kur'ân'da yer alan çok anlamlı kelimelerin manaları belirlenirken son derece dikkatli olunmalı, derin araştırma yapılmalı ve muhakkak cümlenin anlamı nazar-ı dikkate alınmalıdır. Aksi takdirde hata ihtimali yüksek olur.⁸¹

Şinkitî, müşterek lafızlardan dolayı ortaya çıkan işkâl şu ayetle örnelemektedir: *وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ* “Boşanmış kadınlar, kendi kendilerine üç kur’ (hayız ve temizlik müddeti) beklerler .” (Bakara 2/228) Ayette geçen *قُرُوءٍ* müşterek bir lafızdır. Bu kelime hem temizlik süresi, hem de hayız olma durumu olarak iki anlama gelmektedir.⁸²

d. Muhkem-Müteşabihler

Muhkem, anlamı açıkça bilinen ayetlerdir. Müteşabih, birçok manaya gelme ihtimali bulunan ayetlerdir.⁸³ Kur'ân'ın önemli bir kısmı, anlamı insanlar tarafından kolaylıkla anlaşılabilir muhkem ayetlerden, az bir kısmı ise manasında kapalılık bulunan veya anlamları kolaylıkla anlaşılabilen ayetlerden oluşmaktadır. Al-i İmran sûresinin 7.ayetinde belirtildiği üzere Kur'ân'ın esasını, muhkem ayetler oluşturmaktadır. *هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخْرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ* “Sana Kitabı indiren O'dur. O'ndan, Kitabın anası (temeli) olan bir kısım ayetler muhkem'dir; diğerleri ise müteşabihtir. Kalplerinde bir kayma olanlar, fitne çıkarmak ve olmadık yorumlarını yapmak için ondan müteşabih olanına uyarlar. Oysa onun tevilini Allah'tan (c.c) başkası bilmez. İlimde derinleşenler ise: "Biz ona inandık, tümü Rabbimizin katındandır" derler. Temiz akıl sahiplerinden başkası öğüt alıp düşünmez. ”Bununla beraber kalplerinde

⁸¹ İbn Kuteybe, c.1, s. 248.

⁸² Şinkitî, *Advau'l-Beyan*, c.1, s. 10.

⁸³ Suyutî, c.3, s.4.

eğrilik bulunanlar, kafa karışıklığına(fitne) yol açmak ve anlamlarını tahrif etmek amacıyla daha çok müteşabih ayetlerin peşine düşerler.”⁸⁴

Şinkitî’ye göre müteşabih ayetlerin tevilini sadece Allah (c.c) bilir. Müteşabih ayetlerle ancak kalplerinde eğrilik bulunanlar fitne çıkarmak isteyenler ilgilenirler. İlimde râsih olan âlimler bunların Allah (c.c) katından geldiğine iman ettik derler.⁸⁵

e. Ayete iki ayrı mananın verilmesi

Bazı ayetlere iki ayrı mana verilebilmesinden kaynaklanan zahiri ihtilaf görülebilir. Bu da gerçekte bir ihtilaf olmayıp zahirde bir ihtilaf niteliğindedir. Örnek olarak şu ayetler verilebilir;

“ *الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ* “ *Onlar, inananlar ve kalpleri Allah’ı (c.c) anmakla huzura kavuşanlardır. Biliniz ki, kalpler ancak Allah’ı anmakla huzur bulur.*”⁸⁶ İnananların Allah’ı (c.c) anmakla kalplerinin mutmain olacağına vurgu yapılmaktadır. Başka bir ayette ise *وَجَلَّتْ قُلُوبُهُمْ*, “*Müminler ancak o kimselerdir ki; Allah (c.c) anıldığı zaman kalpleri ürperir.*”⁸⁷ inananların Allah’ı (c.c) andıklarında ürperdikleri ifade edilmiştir. Bu ayetlerde ifade edilen, “kalplerin mutmain, sakin olması” ve “kalplerin ürpermesi ve titreyişi” ilk anda bir çelişki gibi görülse de aslında öyle değildir. Çünkü kalbin mutmain olması, tevhidin kabulüyle inşirah bulmasıdır. Kalplerin titreyişi ve ürpermesi ise doğruluktan ayrılma ve hidayetten sapma korkusundandır.⁸⁸ Nitekim aşağıdaki ayette bu iki durum bir arada yer almaktadır: *اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا* “*Rablerinden korkanların, bu kitaptan tüyleri ürperir, sonra hem derileri, hem de kalpleri Allah’ın (c.c) zikrine karşı yumuşar.*”⁸⁹

Şinkitî, *مَقْضِيًّا*, “*İçinizden oraya uğramayacak hiçbir kimse yoktur.*” (Meryem, 19/71) burada müşterek bir lafzın olduğunu söylemiştir. Bu ayette yer alan vurûd kelimesinin anlamı hakkında ihtilaf edilmiştir. Bunun için farklı anlamlar verilerek zahiren çelişki meydana gelmiştir. Bu kelimenin

⁸⁴ Al-i İmran, 3/7.

⁸⁵ Şinkitî, *Advau'l-Beyan*, c.1, s. 223.

⁸⁶ Ra’d, 13/28.

⁸⁷ Enfal, 8/2.

⁸⁸ Suyutî, *el-İtkan*, c.2, s. 77.

⁸⁹ Zümer, 39/23.

girmek, sırat köprüsünden geçmek ve yakınlık anlamlarına geldiği ifade edilmektedir.⁹⁰

f. Ayette Konu Edilen Şeyin Muhtelif Nevi ve Safhalara Sahip Olması

Bazen ayetler arasında görülen zahiri ihtilaf, ayette mevcut bir ifadenin muhtelif neveleri ve safhalarından kaynaklanmış olabilir. Örneğin, Âdem (a.s)’in yaratılışı ile ilgili bir ayette, مِنْ تُرَابٍ “Topraktan”⁹¹ diğer bir ayette مِنْ حَمًا “Şekillenmiş balçıktan”⁹² başka bir ayette مِنْ طِينٍ لَزْبٍ “Yapışkan çamurdan”⁹³ diğer bir başka ayette ise مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ “Kiremit gibi pişmiş çamurdan”⁹⁴ gibi çeşitli ifadeler geçmektedir. Bu ayetler ilk bakışta tenakuz içeriyor gibi görünmektedir. Hâlbuki bu kavramların her birinin durumlarına göre manaları vardır. Bunların hepsinin aslı topraktır. Ayetler, toprağın tedrici şekillerini, merhalelerini anlatmaktadır.⁹⁵

g. Konu ve Yer Değişikliği

Ayetler arasında görülen zahiri ihtilaf, bazen konu ve yer değişikliğinden ileri gelir. Mesela aşağıdaki ayetlerde bir yandan insanların sorguya çekilecekleri ifade edilirken, diğer taraftan insan ve cinlere bir şey sorulmayacağı buyrulmaktadır. Sebep ise konu ve yer değişikliğidir. Örneğin; وَقَفُّهُمْ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ “Durdurun onları; Çünkü onlar sorguya çekileceklerdir.”⁹⁶ Diğer bir ayette de yine sorguya çekilecekleri فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ “Kendilerine peygamber gönderilenlere mutlaka soracağız. Peygamberlere de elbette soracağız.”⁹⁷ bildirilmektedir. Oysa diğer bir ayette, O فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْأَلُ عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَلَا جَانٌّ “Gün ne insana, ne de cine günahından sorulmaz.”⁹⁸ Görüldüğü gibi, ilk iki ayette sorgulamanın yapılacağı, son ayette ise, kimseye günahından sorulmayacağı kaydedilmektedir. Buradaki zahiri ihtilafın sebebi, konu ve yer değişikliğidir. Çünkü

⁹⁰ Şinkitî, *Advau'l-Beyan*, c.4, s. 438.

⁹¹ Ali İmran, 3/59.

⁹² Hicr, 15/26.

⁹³ Saffat, 37/11.

⁹⁴ Rahman, 55/14.

⁹⁵ Şinkitî, *Advau'l-Beyan*, c.3, s. 148.

⁹⁶ Saffat,37/24.

⁹⁷ Araf,7/6.

⁹⁸ Rahman,55/39.

kıyamette değişik mevkiiler vardır. Bunların bazılarında insanlar sorguya çekilirken, diğer bazılarında sorguya çekilmedikleri gibi iltifat dahi edilmezler.⁹⁹

h. Zahiri Mana İle Asıl Mana Farklılığından Kaynaklanan İhtilaf

Kur’ân’da geçen bazı ayetlerin zahir manalarının, asıl anlamlarına aykırı olduğu görölmektedir. Bu durum, zahiri ihtilafın sebeplerinden birini oluşturur. Bilindiği gibi Arap dilinin özellikleri yeterince bilinmezse, bir takım yanlış anlamaların meydana gelmesi kaçınılmaz olur. Konumuzla ilgili olarak bir kimse, ayetin esas manası yerine, onun zahir anlamını alarak ayetler arasında bir çelişkinin ortaya çıkmasına sebep olabilir.¹⁰⁰

Bu konuya İbn Kuteybe şu ayeti örnek vermiştir; *قَتَلَ الْخَرَّاصُونَ* “Yalancılar ölsün, kahrolsun”¹⁰¹ Yani Allah (c.c) Resulüne yalan isnat edenler, o sihirbazdır ve yaptıkları sihirdir, diyenler; o kâhindir, söyledikleri kehanettir diyenler ve onun tebliğ ettikleri bir takım efsanelerdir iddiasında olanlar kahrolsun, onlardan hoşnut olunmaz demektir.¹⁰²

Şinkiti’ye göre zahiri mana esas alınarak yanlış anlaşılmaya örnek olarak; *الَّذِينَ أَكْسَنَهُ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ* “Ki onlar, sözü işitirler ve en güzeline uyarlar” (Zümer, 39/18) ayetidir. Burada şayet zahiri mana alınırsa ayetin vurgulamak istediği mana anlaşılmaz. Ona göre buradaki asıl mana Allah’ın (c.c) ayetleridir. Bu peygamberimizin hadislerinden de anlaşılmaktadır. Yine burada kastedilenin Kur’ân olduğu aynı surede yer alan şu ifadeden de çıkarılabilir. “Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun.”¹⁰³

İbn Kuteybe *Te’vilü Müşkilü’l-Kur’ân* adlı eserinde 24 farklı konuya ilişkin 103 kadar ayetin zahiri anlamlarının asıl kastedilen manalarına muhalefetlerini açıklamaya çalışmıştır.¹⁰⁴

ı. Harf-i Cerrin Diğerinin Yerine Kullanılmasından Kaynaklanan İhtilaf

Ayetler arasında görölen itilaf sebeplerinden biri de, harf-i cerlerin birbirlerinin yerine kullanılmasıdır. Arap dilinin bu özelliği bilinmezse, bazı ayetlerin

⁹⁹ Şinkiti, *Advau’l-Beyan*, c.2, s. 343.

¹⁰⁰ iek, *Müşkilü’l-Kur’ân*, s. 94.

¹⁰¹ Zariyat,51/10

¹⁰² İbn Kuteybe, *Te’vilü Müşkilü’l-Kur’ân*, s. 170.

¹⁰³ Şinkiti, *Advau’l-Beyan*, c.7, s. 52.

¹⁰⁴ Kurt, *İbn Kuteybe ve Tefsir Anlayışı*, s. 179

anlamı yanlış anlaşılabilir. Mesela; وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ (3) إِنَّ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ “ O arzunuza göre konuşmaz, O (bildirdikleri) vahiyden başkası değildir.”¹⁰⁵ Ayette, “ile(ilsak)” anlamına gelen “ب” harf-i cerrin kullanılması gerekirken, “den, dan (tecavüz)” anlamına gelen “عن” harf-i cerri kullanılmıştır. İbn Kuteybe bu şekilde harf-i cerlerin birbirlerinin yerine kullanıldığı 15 kadar ayeti izah eder.¹⁰⁶

Şinkitî ise harf-i cerlerin birbirleri yerine kullanılmasına örnek olarak şu ayeti getirmiştir رُفُوجِهِمْ حَافِظُونَ إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ “Onlar, eşleri ve cariyeleri dışında, mahrem yerlerini herkesten korurlar.”(Mü’minun, 23/5-6). O bu ayette حفظ filinin عَلَى harf-i cerri ile müteaddi yapılamayacağını, onun için bu ayette عَلَى harf-i cerri عن manasında kullanıldığını izah etmiştir.¹⁰⁷

i. Fiillerin Kullanım Şekillerinden Kaynaklanan İhtilaf

Bazen ihtilaf, ayette geçen fiillerin kullanım şekliyle kaynaklanmaktadır. Mesela, فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ “(savaşa) onları siz öldürmediniz, fakat Allah (c.c) öldürdü; attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah(c.c) attı.”¹⁰⁸ ayetinde böyle bir ihtilaf söz konusudur. Fakat kelam disiplininde külli irade cüz’i irade kapsamında değerlendirilen ayet, öldürme işi kesb ve mübaşeret yönünden ashaba, tesir ve yaratma yönünden Allah’a (c.c) izafe ve isnat edilerek ele alınırsa, ihtilaf kalkar.¹⁰⁹

Şinkitî, fiillerin kullanım cihetine örnek olarak şu ayetleri getirmiştir: الَّذِينَ تَوَقَّاهُمْ الْمَلَائِكَةُ “Kendilerine zülm ediyorken meleklerin canlarını aldığı kimseler varya...”(Nisa, 4/97). فَلَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ مَلَكَ الْمَوْتِ “Deki “Sizin için görevlendirilmiş bulunan ölüm meleği canınızı alacak” (Secde, 32/11). اللَّهُ يَتَوَقَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا “Allah ölüm anında canları alır.”(Zümer, 39/42) Can alma fiili üç ayrı faile isnad edilmiştir. Zahiren çelişkili gibi görünen bu ayetler arasında gerçekte bir ihtilaf yoktur. Kendi zatına isnad edilen ayette anlatılmak istenen can almanın Allah’ın (c.c) dilemesiyle olduğu vurgulanmıştır. Ölüm meleğine yapılan isnatta ise, bununla görevli olduğu vurgusu yapılmak için kullanılmıştır. Meleklerle yapılan isnatta ise ölüm meleğinin

¹⁰⁵ Necm,53/3-4.

¹⁰⁶ İbn Kuteybe, *Te’vilü Müşkili’l-Kur’an*, s. 565-578

¹⁰⁷ Şinkitî, *Advau’l-Beyan*, c.5, s. 844.

¹⁰⁸ Enfal,8/17

¹⁰⁹ Zerkeşî, *el-Burhan*, c.2, s. 59-60

insanların canlarını alırken yardımcılarının olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır.¹¹⁰

V. İŞKALİ GİDERME YOLLARI

Bazı ayetlerde, önceki şer’i hükmün sonraki şer’i bir hükümle tamamen veya kısmen kaldırılması anlamında nesh veya kapsam alanının daraltılması anlamında tahsisten bahsedilebilir. Bu Kur’ân’da ihtilaf veya çelişki olduğu anlamına gelmez. Asıl çelişki, aynı kaynaktan ortaya çıkan iki ifadeden birinin olumsuzladığını diğerinin ispat etmesidir. Bu durumda dahi gerçek bir tenakuzdan bahsedilmesi için her iki ifadenin ayrıca özne, nesne, yüklem, olay, yer ve zaman, hakikat ve mecaz bakımından da ortak olmaları gerekir. Öyleyse özne, yüklem, yer ve zaman bakımından aynı olaydan bahsetmeyen iki ifade arasında hakiki ya da mecazî bir tenakuzdan bahsedilemez.¹¹¹

Müşkil kapsamında değerlendirilen bazı ayetleri açıklamak üzere birtakım kaideler oluşturulmuştur. Bu kaideler sayesinde, ayetler arasındaki çelişkili gibi görülen zahiri ihtilaflar giderilebilir. Fakat bu kaideleri her âlim kendi metodu çerçevesinde oluşturmuştur. İttifak edilmiş bir kurallar sistemi yoktur. Müfessirler işkâl gidermede genel olarak şu esasları takip etmişlerdir:

1. Hüküm bildiren ayetler arasındaki muhtemel işkâl durumlarda, hicretten sonra nazil olan ayetler, daha önce nazil olanlara tercih edilir.¹¹² Bu durumda sonraki ayetin hükmü esas alınmış olur.¹¹³
2. Ayetlerin ortaya koyduğu iki farklı hükümden birisi, Mekke halkının durumunu diğeri Medine halkının durumunu anlatmak için indirilmiş olabilir. İşte o zaman Medinelilerin durumunu anlatanlar, diğerlerine tercih edilir.¹¹⁴
3. Konuyla ilgili ayetleri bir araya getirmek. Çünkü ayetleri bağlamlarından kopararak tek başlarına okumak doğru anlamı vermez.¹¹⁵
4. İki hükümden biri müstakil bir hüküm için nazil olmuş ise, müstakil hüküm için nazil olan tercih edilir.¹¹⁶

¹¹⁰ Şinkitî, *Advau'l-Beyan*, c.3, s. 324-325.

¹¹¹ Yerinde, *Müşkil Ayetler ve Etrafında Oluşan Bilimsel Edebiyat*, s. 35.

¹¹² Cerraoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 180.

¹¹³ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an Tefsiri*, c.1, s.403.

¹¹⁴ İbn Kesir, *Tefsir-i Kebir*, c.1, s. 403, Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 180.

¹¹⁵ Mansurî, *Müşkilü'l-Kur'ân*, s. 218.

¹¹⁶ Koç, *İbn Kuteybe*, s. 385.

5. Tabiinden bir âlimin ayetler hakkında iki farklı görüşü nakledilebilir. Bu durumda mümkün olması halinde telif yolları aranır. Aksi halde, genel olarak son görüşü tercih edilir. Fakat birinci görüşü daha sahih bir yolla rivayet edilmişse, bu görüş tercih edilir.¹¹⁷

6. Çelişkili gibi görünen iki ayeti ya da ayet gruplarını yorumlarken ilgili ayetlerin sebab-i nuzüllerini bilmek gerekir. Böylece ayetlerin vermek istediği mesaj bilinir ve zahirdeki çelişki ortadan kaldırılır.¹¹⁸

Netice itibariyle Kur'ân ayetleri arasında gerçek bir çelişkiden söz edilemez. Fakat görünürde bir çelişki söz konusu olabilir. İşte bu durumda işkâl gidermek için geliştirilen kurallar çerçevesinde tevil, nesih veya tahsis yöntemleri kullanılarak zahirdeki çelişki giderilir.

¹¹⁷ Çiçek, *Müşkilü'l-Kur'ân*, s. 99.

¹¹⁸ Abdulcelil, Candan, *Kur'an-ı Kerim'de Anlaşılması Güç Ayetler*, Seyda Yayınları, Diyarbakır, trs, s. 49.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ADVÂUL-BEYÂN TEFSİRİNDE İŞKALİ GİDERME YOLLARI

Herhangi bir konu Kur'ân bütünlüğü içerisinde ele alınmadığı zaman, o konuyla ilgili ayetler arasında zahiren bir ihtilaf olduğu ya da birkaç ayetteki mananın başka ayetle çeliştiği zannedilebilir.¹¹⁹ Kur'ân'da hakiki manada ihtilaf olmadığını Nisa Sûresi 82.ayet, Kehf Sûresi 1.ayet, Fussilet Sûresi 42. Ayet ve Zümer Sûresi 28.ayetleri göstermektedir. Ayetlerdeki çelişki vehmi, bilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Gerekli araştırmalar yapıldığında hakiki anlamda ihtilaf olmadığı ortaya çıkmaktadır. Âlimler, bu tarz ayetleri, çeşitli yollarla uzlaştırmaya çalışmışlardır. Telif, tevil, tahsis ve nesh bu yöntemlerin başında gelmektedir.¹²⁰

Bu bölümde Muhammed Emin Şinkitî'nin müşkil gördüğü ayetleri açıklama biçimi incelenecektir.

I.TEVİL VE TELİF YOLUYLA İŞKALİ GİDERME

Kur'ân-ı Kerim'de muhkem diğer bir ifadeyle manası açık ayetler olduğu gibi, anlamları herkes tarafından kolayca anlaşılmayan müteşabih ayetlerde bulunmaktadır.¹²¹ Allah'ın (c.c) sıfatları, kaza-kader, hidayet-delalet, irade hürriyeti gibi konuları ihtiva eden ayetlerde müteşabih olgusu daha çok görülmektedir. Metafizik konularına ilişkin bu ayetlerdeki işkâlin çözümünde âlimler genellikle tevil ve telif yöntemine başvurmuşlardır. Telif uzlaştırma, dönüştürme, takdir etme ve açıklama¹²² tevil ise bilgi ya da fiil türünden olsun bir şeyi kendisiyle kastedilen amaca döndürmek demektir.¹²³

Şinkitî, tespit ettiği 233 ayette ortaya çıkan işkâli ilk olarak tevil ve telif yoluyla gidermeye çalışmıştır. Bunu yaparken kendinden önceki alimlerden çokça istifade etmiş, kendi yorumlarını da geleneksel tarzda ortaya koymuştur.

¹¹⁹ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, s. 168.

¹²⁰ Zerkeşi, Burhan, c.2, s. 48.

¹²¹ Al-i İmran, 3/7.

¹²² Muhammed b. Yakup el-Firuzabadi, *Kamusu'l- Muhit*, Müessesetü Risale, Beyrut, 2000, s. 792.

¹²³ İsfahanî, *a.g.e.*, s. 99.

a. Allah'ın Zatı, Sıfatları Ve Fiilleriyle İlgili Ayetlerde İşkâl

aa. Allah'ın Kalpleri Mühürlemesi

Bazı ayetlerde, kâfirlerin iman etme hususunda iradelerinin olmadığı, diğer bir kısım ayetlerde ise irade hürriyetlerinin bulunduğu, dolayısıyla inanmakla mükellef oldukları ifade edilmiştir. Bu konuyla ilgili pek çok ayet zikredilebilir:

*“Küfre sapanlara gelince, onları uyarsan da, uyarmasan da onlar için birdir, inanmazlar. Allah (c.c), onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de perde vardır.”*¹²⁴ Bu ve benzeri ayetler inkârcıların kalplerinin, kulaklarının mühürlenmesi ve gözlerinin perdeli olduğu dolayısıyla iman etme hususunda irade hürriyetlerinin olmadığı bildirilmektedir. Buna karşılık onların irade hürriyetine vurgu yapan ayetler de bulunmaktadır: *“Ama onlar, körlüğü hidayete tercih ettiler.”*¹²⁵ Bu ayetleri Şinkitî, şu şekilde telif etmeye çalışmıştır:

Kalplerinin, kulaklarının mühürlenmesi ve gözlerine perde indirilmesi onların kendi hür iradeleri ve istekleriyle küfre yeltenmeleri, peygamberleri yalanlamalarının sonucu olarak Allah'tan (c.c) bir cezadır. Kalplerinde, kulaklarında mühür olduğu ve gözlerinde de perde olduğu sürece iman etmezler. Yaptıklarından dolayı mühür ve perdenin indiğini ise Allah (c.c) şu sözleriyle açıklamıştır: *“İnkâr etmeleri sebebiyle Allah onların kalplerini mühürlemiştir.”*¹²⁶, *“Bu onların önce iman edip sonra inkâr etmeleri, bu yüzden de kalplerine mühür vurulması sebebiyledir.”*¹²⁷ Eğer Allah (c.c) lütfuyla mühür ve perdeyi kaldırırsa iman ederler. Şinkitî izah sadedinde birçok ayetin olduğunu ancak bunlarla yetindiğini ifade etmektedir.¹²⁸

ab. Ru'yetullah Meselesi

Allah'ın (c.c) ru'yetullahı meselesi, hemen hemen bütün mezhepler arasında var olan tartışma konularından biridir. 2. yüzyılın başında ortaya çıkan itikadî konularındandır. Ru'yetullah konusunda iki temel görüş benimsenmiştir. Bu görüşler ise dünyada ru'yetullah ve ahirette ru'yetullah olarak ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi ayetleri bağlamlarından koparıp, itikadî kabullere göre yorumlanmasından

¹²⁴ Bakara, 2/6-7.

¹²⁵ Kehf, 18/17. Diğer ayetler için bkz. Bakara, 2/175, Kehf, 18/29.

¹²⁶ Nisa 4/155.

¹²⁷ Munafikun 63/3. Diğer ayetler için bkz. Saff, 61/5, Mutaffifin, 83/4.

¹²⁸ Şinkitî, Muhammed Emin, *Def'u İhami'l-İddirab An Ayatil-Kitab*, Daru'l-İlmi'l-Fuad, Mekke, h.1236. s. 12.

kaynaklanmıştır.¹²⁹ Müşkil ayetler konusunda birçok âlim gibi Şinkitî de bu meseleyi izah etmeye çalışmıştır.

Allah'ın (c.c) görülemeyeceği iddiası, “Gözler onu idrak edemez.”¹³⁰ ayetine dayandırılmaktadır. Buna karşılık birçok ayette ise görüleceği bildirilmektedir: “O gün birtakım yüzler aydındır. Rablerine bakarlar.”¹³¹ “Güzel iş yapanlara (karşılık olarak) daha güzeli ve bir de daha fazlası vardır.”¹³² Şinkitî'ye göre ‘güzel iş yapanlara daha güzeli vardır’ ifadesinden “Cennet”, ‘Birde fazlası vardır’ ifadesinde ise “Allah’a (c.c) bakmak” kast edilmiştir. Başka bir ayette de Allah'ın (c.c) görüleceği bildirilmiştir: “Hayır! Şüphesiz onlar, kıyamet günü Rablerini görmekten mahrum bırakılacaklardır.”¹³³ Bu ayette, müminlerin Allah'ı (c.c) görmekten mahrum bırakılmayacakları bilakis O'nu görecekleri bildirilmektedir.

Şinkitî, konuyu izah ederken şu delilleri kullanmıştır:

a. “Gözler O'nu idrak edemez” ayeti, Allah'ın (c.c) bu dünyada görülemeyeceği ile ilgilidir. Ahirette görülemeyeceği meselesine dair burada bir karşı çıkma durumu yoktur.

b. Yine bu konuda müminlerin ahirette Allah'ı (c.c) görebileceklerini bildiren “O gün birtakım yüzler aydındır. Rablerine bakarlar. ” ayeti, âmm bir ifade olup “Gözler onu idrak edemez” ayetiyle tahsis edilmiştir. Böyle bir açıklama birinci izaha yakın bir yorumdur. Üsulcûler; hass olan bir ifadenin nefyedilmesi, âmm olan ifadenin de nefyedilmesini gerektirmediği konusunda ittifak etmişlerdir. Bu kaideden de anlaşıldığı gibi Allah'ı (c.c) idrak etmenin nefyedilmesi, onu görmeyi nefyetmesini gerektirmez.¹³⁴

c. “Gözler O'nu idrak edemez” ayeti, Allah'ın (c.c) özü itibariyle ihatası/kavranılmasının mümkün olmadığını bildirmektedir. Bu nedenle Allah'ın (c.c) gözle görülemeyeceğine delil olamaz. Bilakis Allah'ın (c.c) görülmesi ayetlerle, hadislerle ve Ehl-i Sünnet âlimlerinin ittifakıyla sabittir. İnsanlar Yüce Allah'ı (c.c) bildikleri halde onu ilmen kavrayamadıkları gibi, Allah'ın (c.c) zatının

¹²⁹ Temel Yeşilyurt, *Ru'yetullah*, “DİA”, c. 35, s. 312.

¹³⁰ En'am 6/103.

¹³¹ Kıyame 75/22-23.

¹³² Yunus 10/26.

¹³³ Mutaffifin 83/15.

¹³⁴ Şinkitî, *Def'u İhami'l-İddirab*, s. 131.

ihatası/kavranılması da mümkün değildir. Özetle idrak etme, mutlak anlamda görmekten daha özeldir. Çünkü idrak etmekten kastedilen bir şeyi ihata/kavrama'dır. Bunu destekler mahiyette Araplar; "Bir şeyi gördüm fakat onu idrak yani kavrayamadım." derler.¹³⁵

Yine Allah'ın (c.c) dünyada görülemeyeceği fakat ahirette görüleceği görüşüne delil olarak Müfessir, Buharî ve Müslim'in müştereken rivayet ettiği şu hadisi delil getirmektedir: "*Allah'ın hicabı nurdur. Eğer onu açsaydı, yüzünün tecellileri, ihata ettiği bütün mahlûkatı yakardı.*"¹³⁶ Bu hadis, açıkça Allah'ın (c.c) bu dünyada görülemeyeceğini bildirir. Mutlak surette O'nun ihatasının(kavrama) mümkün olmadığını söyler. Şer'i olarak, Allah'ın (c.c) ahirette görüleceği ve bu durumun gerçekleşeceğinin nassen sabit olduğunu Müslim'in rivayet ettiği başka bir hadisle istihsat etmektedir: "*Siz Rabbiniz ancak öldüğünüz zaman göreceksiniz.*"¹³⁷ Allah'ın (c.c) müminlerce kıyamet günü görüleceğini bildiren hadisler mütevatir derecesindedir.¹³⁸

Sonuç itibarıyla, Şinkitî, Allah'ın (c.c) hem bu dünyada hem de ahirette aklen görülebileceğini kabul etmektedir. Çünkü her var olanın görülebilmesi mümkündür. Aklen Allah'ın (c.c) görülebileceğinin mümkün olduğu, Hz. Musa'nın "*Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım.*"¹³⁹ sözünden anlaşılmaktadır. Çünkü Hz. Musa'nın bu talebi, Allah'ın (c.c) bu dünyada görülebileceğine işaret etmektedir. Zira muhal bir şey olsaydı Hz. Musa'nın böyle bir şeyi talep etmesi mümkün olmazdı. Fakat bu vaki olmamıştır.¹⁴⁰

ac. Allah'ın Kötülüğü Emredip-Emretmemesi

Allah'ın (c.c) kötülüğü emretmediği, "*Çirkin bir iş işledikleri vakit, 'Biz atalarımızı bunun üzerinde bulduk, Allah da bize bunu emretti' derler. De ki 'Şüphesiz, Allah çirkin işleri emretmez. Siz bilmedikleriniz şeyleri Allah'ın üzerine mi atıyorsunuz?'*"¹⁴¹ ayetinde ifade edilmektedir. Ancak şu ayette tersi bir durum söz konusudur: "*Biz bir toplumu yok etmek istediğimiz zaman onun ileri gelen*

¹³⁵ Şinkitî, Def'u İhami'l İddirab, s. 131.

¹³⁶ Müslim, *Kitabu'l-İman*, 291, s. 88.

¹³⁷ Müslim, *Kitabu'l-Mesacid ve mevakidu's-salat*, 211, s. 251.

¹³⁸ Şinkitî, Muhammed emin, *Advau'l-Beyan fi İdahi'l-Kur'an*, Daru'l-İlmi'l-Fuad, Mekke, h.1426. c.2, s. 241-242.

¹³⁹ A'raf 7/143.

¹⁴⁰ Şinkitî, Def'u İhami'l İddirab, s. 132.

¹⁴¹ Araf, 6/23.

varlıklarının orada kötülük yapmasına izin veririz. Böylece o topluma verilmiş söz gerçekleşir ve onu yerle bir ederiz."¹⁴²

Şinkitî, dikkatli incelendiğinde ayetler arasında bir çelişkinin olmadığını söylemektedir. Bunu da üç şekilde izah etmektedir:

Birincisi; "*İleri gelenlerine emrederiz/kötülük yapmasına izin veririz*" ile kast edilen Allah (c.c)'a itaat ve resullerini tasdik etmektir. Onların itaat etmemeleri ve elçileri yalanlamalarına müsaade edilmesi, bir anlamda kötülük yapmalarına engel olmamaktır. Eğer ayet bu şekilde anlaşılırsa burada herhangi bir işkâl olmaz.¹⁴³

İkincisi; "*İleri gelenlerine emrederiz/kötülük yapmasına izin veririz*" ifadesiyle anlatılmak istenen yapabilme gücünü veririz demektir. Şer'i anlamda bir emretme söz konusu değildir. Üçüncüsü; "*İleri gelenlerine emrederiz/kötülük yapmasına izin veririz*" ifadesinden 'Onların mallarını çoğaltırız' kastedilmiştir. Onlar, kendilerine verilen nimetlerden dolayı şımardılar ve yeryüzünde fesat çıkardılar. Şinkitî, bu ayette ifade edilen kavramın çoğaltırız anlamına geldiğini, Ahmed bin Hanbel'den rivayet ettiği bir hadisi delil getirmiştir.¹⁴⁴ Süveyd bin Hüreyre'den nakledilmiştir; "*En hayırlı mal, doğurgan bir kısrağ yahut da yolun iki tarafına dizilmiş asılı hurma ağaçlarıdır.*"¹⁴⁵

ad. Allah'ın Olacakları Önceden Bilip-Bilmemesi

"*Senin arzulayıp da şu anda yöneldiğin Kâbe'yi kible yapmamızın sebebi, sırf Peygamberin izinden gidenlerle ondan ayrılıp gerisin geriye dönenleri meydana çıkarmaktır.*"¹⁴⁶ Müellif bu ifadeyi "bilmek için" olarak anlamış olmalıdır ki Allah'ın (c.c) her şeyi bildiğini ifade eden ayetlerle çeliştiğini belirtmiştir. O, bu ayetteki ifadeden Allah'ın (c.c), Resûlüne kimin uyacağını, kimin de uymayıp ökçeleri üzerine (küfre) geri dönüş yapanları bilmediği zannının ortaya çıkabileceğini savunmuştur. Bununla beraber Allah'ın (c.c) olacak olan her şeyi meydana gelmeden önce bildiğine, O'nun mahlûkatın yapacaklarını ezeli ilmiyle ihata ettiğine delalet eden pek çok ayet de vardır. Böyle anlaşıldığı zaman bu ayet grupları arasında çelişki olduğu zannedilebilir. Allah'ın (c.c) her şeyi bildiğine delil olarak "*Sizi, topraktan*

¹⁴² İsra, 17/16.

¹⁴³ Şinkitî, Def'u İham'il-İddirab, s. 145

¹⁴⁴ Şinkitî, Def'u İham'il-İddirab, s. 145-146.

¹⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned imam Ahmed b. Hanbel*, c.25, 15845, s. 468.

¹⁴⁶ Bakara, 2/143.

yarattığında da ve analarınızın karnında ceninler iken de, en iyi bilendir. Bunun için kendinizi temize çıkarmayın. Çünkü O, Allah'a karşı gelmekten sakınanları en iyi bilendir.”¹⁴⁷ ayetini getirir.

Zahiren görünen bu çelişkiyi şöyle izah etmektedir:

Bakara Suresi'ndeki “bilmek için” ifadesinin anlamını, kimi cezalandırıp kimi mükâfatlandıracağımızı öğrenmek için anlamındadır. Bu ise Allah'ın (c.c) olacak şeyleri önceden bilmesiyle herhangi bir çelişki arz etmez. Allah'ın (c.c) kullarını denemesi yeni bir bilginin ortaya çıktığı anlamına gelmez. Çünkü O, olacak olan her şeyi bilmektedir. Buna delil olarak ise şu ayeti getirmiştir: “Allah, bunu göğüslerinizdekini denemek, kalplerinizdekini arındırmak için yaptı. Allah göğüslerin özünü (kalplerde olanı) bilir.”¹⁴⁸ Bu ayette “denemek için” ifadesinden sonra “Allah (c.c) göğüslerin özünü bilir.” cümlesi Allah'ın bilmediği bir olayın var olduğunu ifade etmez. Bilakis, Allah (c.c) yaratılmışların yapacaklarını ezeli ilmiyle bilir. O, olacak olan olayları gerçekleşmeden önce de bilmektedir. Bu konuda Müslümanlar arasında herhangi bir ihtilaf da yoktur.¹⁴⁹ Çünkü “Ne göklerde ve ne de yerde zerre ağırlığında bir şey bile O'ndan gizli kalmaz.”¹⁵⁰

ae. Allah'ın Arşa İstiva Etmesi

“O, gökleri ve yeri altı günde (altı evrede) yaratan, sonra Arş'a kurulandır.”¹⁵¹ Bu ayette Allah'ın (c.c) bütün yaratılmışların üstündeki arşa kurulduğunu, yükseldiğini ifade etmektedir. Fakat bunun aksini ifade eden aynı ayette geçen “Nerede olursanız olun O sizinle beraberdir.” ifadesi zahiren çelişkili gibi görünmektedir.

Şinkitî, zahiren çelişkili gibi görülen bu durumu şu şekilde izah etmiştir:

Allah'ın (c.c) arş'a istiva etmesinin keyfiyeti bilinmemekte ve benzetme yapılmasının da mümkün olmadığını ifade etmektedir. Allah'ın (c.c) arşa istiva etmesi kemal ve celal sıfatlarına uygun olarak olmuştur. Bütün yaratılmışlar, onun elinde hardal tanesinden daha küçüktür. Bununla beraber O'nun bütün canlılarla beraber olması ise tam bir ihata, her şeyi bilmesi ve büyüklüğüne yaraşır şekilde

¹⁴⁷ Necm, 53/32.

¹⁴⁸ Al-i İmran, 3/154.

¹⁴⁹ Şinkitî, *Def'u İham'il-İttirab*, s. 32-33.

¹⁵⁰ Sebe, 34/3.

¹⁵¹ Hadid, 57/4.

kudretinin nufûz etmesi demektir. İşte böylece arşa istiva etmesi ile bütün yaratılmışlarla beraber olmasında bir çelişki olmamaktadır.¹⁵²

af. Allah'ın Takva ve İhlas Sahipleriyle Beraber Olması

“Şüphesiz ki Allah, kendine karşı gelmekten sakınanlar ve iyilik yapanlarla beraberdir.”¹⁵³ Bu ayet, Allah'ın (c.c) sadece muttaki (Allah'a karşı gelmekten sakınan) ve muhsin (iyilik yapan) kimselerle beraber olduğunu belirtmektedir. Fakat birçok ayette, Allah'ın (c.c) bütün kullarıyla beraber olduğu vurgulanmaktadır. Şöyle ki “Göklerdeki ve yerlerdeki her şeyi Allah'ın bildiğini görmüyor musun? Üç kişi gizlice konuşmaz ki, dördüncüleri O olmasın. Beş kişi gizlice konuşmaz ki altıncıları O olmasın. Bundan daha az yahut daha çok olsalar, nerede olurlarsa olsunlar, O mutlaka onlarla beraberdir. Sonra onlara yaptıklarını kıyamet günü haber verecektir. Allah, her şeyi hakkıyla bilir.”¹⁵⁴, “Nerede olursanız olun. O sizinle beraberdir.”¹⁵⁵

Zahiren çelişkili gibi görünen bu durum müellif tarafından şu şekilde izah edilmiştir:

Allah'ın (c.c) kulları ile beraber olması genel ve özel olarak iki şekilde gerçekleşir. Allah'ın (c.c) özel olarak kullarıyla beraber olması, onlara yardım, başarı ve destek vermesi anlamına gelmektedir. Bu anlamda Allah muttaki ve muhsin kullarıyla beraberdir. Bu açıklamayı şu ayet desteklemektedir:“ Üzülme, çünkü Allah bizimle beraberdir.”¹⁵⁶

Allah'ın (c.c) genel olarak kullarıyla beraber olması ise onların yaptıklarını bilmesi ve onları ihata etmesidir. Çünkü Allah (c.c) her şeyi ilmiyle kuşatmıştır. Bütün mahlûkat onun nazarında hardal tanesinden daha küçüktür. Bu sebepten dolayı Allah (c.c) her şeyi bilir ve ihata eder. Eğer bu iki ayet bu şekilde anlaşılırsa herhangi bir çelişki vehmi oluşmaz. Allah (c.c), genelde bütün kullarıyla, özelde ise muttaki ve muhsin kullarıyla beraberliği yardım ve destek şeklinde tecelli etmektedir. O'na

¹⁵² Şinkitî, *Def'u İham'il-İttirab*, s. 307.

¹⁵³ Nahl, 16/128.

¹⁵⁴ Mücadele, 58/7.

¹⁵⁵ Hadid, 57/4. Ayrıca bkz. Araf, 7/8, Yunus, 10/61.ayetler.

¹⁵⁶ Tevbe, 9/40. Ayrıca bkz. Nahl, 16/128, Enfal, 8/12, Taha, 20/46 ayetler.

inanana ve güvenen kullarını asla yalnız bırakmaz. Genelde O'nun ilmi her şeyi kuşatmış ve ihata etmiş ve mahlûkatın yaptıklarını ve yapacaklarını bilmektedir.¹⁵⁷

ag. Allah'ın Kâfirlerin Dostu Olup-Olmaması

Allah'ın (c.c) sadece müminlerin değil aynı zamanda kâfirlerinde dostu olduğu “*Sonra hepsi, gerçek dostları Allah'a döndürlrlr.*”¹⁵⁸ ayetinde ifade edilmiştir. Buna benzer ifadeler de ş ayette bildirilmektedir: “*Orada herkes daha önce yaptıkları şeyleri yoklayacak (ve kendi akıbetini öğrenecek), hepsi de gerçek dostları Allah'a döndrlecekler ve (ilah diye) uydurdukları şeyler (onları yüzüstü bırakıp) kendilerinden kaybolup gidecektir.*”¹⁵⁹ Fakat bazı ayetlerde ise bu ifadenin aksini bildiren durumlarda mevcuttur. Buna örnek olarak ş ayet getirilebilir: “*Bu, Allah'ın inananlardan dostu olması, inkâr edenlerin ise hiçbir dostunun bulunmamasından dolayıcıdır.*”¹⁶⁰

Zahiren çelişkili gibi görünen bu ayetleri Şinkitî şöyle tevil etmiştir:

Allah'ın (c.c) kâfirlerin dostu olduğunu bildiren *مولى* kelimesi ile ifade edilen onların maliki olduğu ve yine onların hakkında dilediği gibi tasarrufta bulunması demektir. Müminlerin dostu olması ise, onlara karşı yardım, tevfik ve muhabbetle velayet sahibi olmasıdır. Yine yukarıdaki ayetle ilgili şöyle görüş beyan edilmiştir: “*Allah'a döndrlrlr*” ifadesindeki zamir, yine ayette geçen meleklerle râcidir. Yani melekler Allah'a (c.c) döndrlrlr şeklinde anlaşılmalıdır. O zaman burada herhangi bir çelişki meydana gelmez. Fakat yukarıda anlatılan daha açık ve doğru olanıdır.¹⁶¹

ah. Hidayetin Allah'ın Elinde Olması

“*Şüphesiz hidayeti/doğru yolu bildirmek bize aittir.*”¹⁶² Bu ayet hidayete erdirmenin Allah'a mahsus olduğunu bildirmektedir. Açıkça anlaşıldığı gibi kullarını doğru yola iletmeyi Allah (c.c) kendi üstüne almıştır. Fakat diğer pek çok ayette ise Allah'ın (c.c) bazı insanları hidayete erdirmeyeceği ifade edilmektedir. Bunlardan bir

¹⁵⁷ Şinkitî, *Advau'l-Beyan fi İdahi'l-Kur'an*, c.3, s. 465.

¹⁵⁸ En'am, 6/62.

¹⁵⁹ Yunus, 10/30.

¹⁶⁰ Muhammed, 47/11.

¹⁶¹ Şinkitî, *Def'u İham'i-İddirab*, s. 127.

¹⁶² Leyl, 92/12. Bu meal Sadık Türkmen'in “*İniş Sırasına Göre Kur'an*” adlı mealden alınmıştır.

kısmına örnek olarak “Allah fasık topluluğu hidayete erdirmez.”¹⁶³ ayeti getirilir. Bir diğer ayette de “İman ettikten, Peygamberlerin hak olduğuna şahitlik ettikten ve kendilerine açık deliller geldikten sonra inkâr eden toplumu Allah nasıl doğru yola erdirtir? Allah, zalim toplumu doğru yola iletmez.”¹⁶⁴ aynı durumu ifade edilmiştir.

Bu ayet gurupları arasındaki zahiri çelişkiyi Şinkitî şöyle çözümlenmiştir:

Hidayetin genel ve özel anlamda kullanıldığı bilinmektedir. Özel anlamdaki kullanım da hidayet, hak din olan İslam’ın Allah’ın (c.c) yardımıyla kabul edilmesi demektir. Genel anlamdaki kullanım da ise hidayet, hak yolun açıklanması demektir.. Burada kast edilen özel anlam değil genel anlamdaki kullanımıdır. Özel anlamın nefyedilmesi genel anlamın nefyedilmesini gerektirmez.¹⁶⁵

ai. Allah’ın Takvayı/İyiliği ve Fücuru/Kötülüğü İlham Etmesi

“Sonra da ona iyilik ve kötülükleri ilham edene yemin olsun ki.”¹⁶⁶ Bu ayet Allah’ın (c.c) iyiliği ve kötülüğü insanın kalbinde yarattığını bildirmektedir. Fakat diğer bazı ayetlerde ise iyiliğin ve kötülüğün kulun dilemesi ve seçmesiyle ortaya çıktığı ifade edilmektedir: “Semud’a gelince onlara doğru yolu gösterdik, ama onlar kötülüğü doğru yola tercih ettiler.”¹⁶⁷; “Onlar doğru yol karşılığında sapıklığı, mağfirete bedel olarak da azabı satın almış kimselerdir.”¹⁶⁸

Bu iki ayet gurupları ilk bakışta çelişkili gibi görünebilir. Fakat iyice tahlil edildiğinde böyle olmadığı kolay bir şekilde anlaşılabilir. Bazı ayetleri parçacı bir şekilde yorumlamak ise son derece hatalı bir anlayıştır. Bundan dolayı bu konuda İslam tarihinde pek çok tartışmaların olduğu izahıtan varestedir. Bütün bunların sonucunda da Cebriye ve Kaderiye gibi ekoller oluşmuştur. Şinkitî’ye göre iki ekol de bu konuda yanılmışlardır. Ona göre, Kaderiye; tefrite giderek yanılığa düşmüştür. Çünkü onlar kulların bağımsız olarak kendi fiillerini yarattıklarını zannederek bu konuda aşırı bir tutum sergilemişlerdir. Cebriye ise; ifrata giderek yanılığa düşmüşlerdir. Şöyle ki, onlar kulların kendi iradeleriyle fiillerini yapmadıkları, fiillerini yapmada zorlandıklarını ileri sürerek kaderiyenin tam tersi bir tutum sergileyerek aşırıya gitmişlerdir. Ehl-i Sünnet’e gelince; Onlar ise ne ifrata

¹⁶³ En’am, 6/108.

¹⁶⁴ Al-i İmran, 3/84.

¹⁶⁵ Şinkitî, *Def’u İham’i-İddirab*, s. 367.

¹⁶⁶ Şems, 91/8.

¹⁶⁷ Fussilet, 41/17.

¹⁶⁸ Bakara, 2/175.

gitmişler ne de tefrite gitmişlerdir. Orta yolu tutmuşlardır. Kulların Allah'ın dilemesiyle ve kendi seçimleriyle fiillerini gerçekleştirdiğini söylemişlerdir.

Mantıkçıların çoğuna göre, zaruri/mecburi olarak yapılan fiiller seçerek yapılan fiiller gibi değildir. Bununla beraber Allah'ın (c.c) her şeyin yaratıcısı olduğu da ispat edilmiştir. Yine O, kulları ve kulların irade ve kudretlerinin yaratıcısıdır. Bir kulun fiilin meydana gelmesi, ancak onun dilemesiyle gerçekleşir. Bununla beraber kul, Allah'ın (c.c) onun için yarattığı irade ve kudretiyle seçim yaparak istediğini yapmaktadır. Netice itibariyle insan istediğini yapmakta hür olduğu için ya mükâfatlandırılacak ya da cezalandırılacaktır.

Bu konuda Ehl-i Sünnet'in haklı olduğunu ispat etmek amacıyla Şinkitî Cebriye ve Mutezile ile olan tartışmalarını gündeme getirmiştir:

Cebriye ile Ehl-i sünnetten birinin arasında geçen münazarayı şöyle aktarmaktadır:

Cebriye mezhebine mensup kişi şöyle demektedir. “Ben bir işi yapmada özgür değilim. Yine ben Allah'ın (c.c) ezeli ilmüne uygun olarak O'nun iradesi ve dilemesiyle bütün fiillerimi yaparım. İşte bundan dolayı davranışlarımı gerçekleştirmede mecbur/zorunluyum. Nasıl olurda benim gücümün bir etkisi olmadığı, yapmaktan da vazgeçemediğim halde cezalandırılırım?”

Ehl-i Sünnet ise buna şöyle cevap vermektedir: “Hidayete ulaşanlara nasıl bir takım sebepler verilmişse sana da bu sebepler verilmiştir. Allah (c.c) sana işiten kulak, gören göz, düşünen akıl ve peygamber göndermiştir. Yine sana güç ve seçim hakkı vermiştir. Bundan sonrada ancak O'nun saf mülkiyeti kalır. Yani dilediğini, dilediği gibi yapmak artık kendi elindedir. Eğer bundan kullarına verirse bu cömertliğindedir, vermezse de bu onun adaletindedir. Bunu Allah (c.c) şöyle ifade etmektedir: “*De ki; “En üstün delil yalnızca Allah'ındır. O, dileyseydi elbette sizin hepinizi doğru yola iletirdi.*”¹⁶⁹

Şinkitî, Ebu İshak el-isferayinî ile Mutezileden Kadı Abdulcebbar arasındaki münazaraya yer vermektedir:

“Kadı Abdulcebbar: Allah (c.c) kötü fiilleri dilemekten münezzehtir. O, bu sözülle kötü fiillerden hırsızlık ve zina gibi şeylerin Allah'ın müdahalesi olmaksızın

¹⁶⁹ En'am, 6/149.

kulların kendi hür iradeleriyle yaptığını söylemektedir. Fakat siz Allah'ın (c.c) münezzehe olduğu halde kötülüğü dilediğini ve yarattığını söylüyorsunuz.

Ebu İshak İsfarayinî: Bu cümle doğrudur. Fakat siz onu asıl anlamı dışında kullanıyorsunuz. Mülkünde dilediği gibi tasarruf yapan Allah, her şeyden münezzehtir.

Kadı Abdulcebbar: Allah'ın kötülüğü yaratıp, kullarını cezalandırmasına ne dersin?

Ebu İshak İsfarayinî: Sen bu sözünle günahları zorla yaptığını mı iddia ediyorsun? O zaman sen Allah, Allah da kul olmaz mı?

Kadı Abdulcebbar: Beni hidayete davet edip, sonra da engellemesi, benim hakkımda iyi bir şey mi yoksa kötü bir şey midir?

Ebu İshak İsfarayinî: Eğer hidayete ulaşman bir hak ise ve Allah da seni bu haktan alıkoyarsa kötülük yapmış olur. Yok, hakkın değil ve yine de seni hidayete ulaştırıyorsa bu da onun cömertliğindedir. Şayet hidayete ulaştırmazsa bu onun adaleti olur.”

Bu cevap Kadı Abdulcebbar'ı susturdu. Orada bulunanlar da buna verilecek bir karşılık yok dediler.

Yine Allah (c.c) bu konudaki işkâli şu sözüyle kaldırmıştır; *“Allah'ın dilemesi olmadıkça siz dileyemezsiniz.”*¹⁷⁰ Açıkça görülüyor ki kula irade imkânı verilmiştir. Bunun ise Allah'ın (c.c) iradesiyle ile olduğu açıklanmıştır. Her şey O'nun kudreti ve dilemesiyle meydana gelmektedir. Şu ayet bunu teyit eder; *“De ki; “En üstün delil yalnızca Allah'ındır. O, dileseydi elbette sizin hepinizi doğru yola iletirdi.”*¹⁷¹ Yine bu ayeti, âlimlerden bir grup “O, hayır yolunu da şer yolunu da açıklamıştır.” diyerek izah etmiştir. Bu durumda işkâle sebep olacak bir şey kalmamaktadır.¹⁷²

¹⁷⁰ İnsan, 76/30.

¹⁷¹ En'am, 6/149.

¹⁷² Şinkitî, *Def'u İhami'l-İddirab*, s. 364-366.

b. Kevni Ayetlerde İşkal

Kevni ayetler, yeryüzü ve içindeki varlıklardan, gökyüzü ve içindeki varlıklardan, kâinatın ilk yaratılma anı ve günümüzde meydana gelen tabiat olaylarından bahsetmektedir.

ba. Yeryüzünün Yaratılışının Gökyüzünden Önce Olması

Şinkitî, “O, yeryüzünde olanların hepsini sizin için yaratan, sonra göğ'e yönelip onları yedi gök halinde düzenleyendir. O, her şeyi hakkıyla bilendir.”¹⁷³ ayetteki *ث* lafzının, “düzen, sıra ve ayrılık” gibi anlamları olduğunu belirtmektedir. Buradan hareketle yeryüzünün yaratılışının gökyüzünden önce olduğu anlaşılabilir. Yine bunu teyit eden benzer ayetler vardır: “De ki ‘Siz mi yeri iki günde (iki evrede) yaratana inkâr ediyor ve O’na ortaklar koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbidir. O, dört gün içinde (dört evrede) yeryüzünde yükselen sabit dağlar yarattı, orada bolluk ve bereket meydana getirdi ve orada rızık arayanların ihtiyaçlarına uygun olarak rızıklar takdir etti. Sonra duman halinde bulunan göğ'e yükseldi; ona ve yeryüzüne” isteyerek veya istemeyerek gelin “dedi. İki de “İsteyerek geldik” dediler.”¹⁷⁴ Bununla beraber Naziat Sûresi’nde gökyüzünün yaratılmasından sonra yeryüzünün düzenlendiği şu ayette bildirmektedir. “Ey İnkârcular! Sizi yaratmak mı daha zor, yoksa göğ'ü yaratmak mı? Onu Allah kurmuştur. Onu yükseltmiş ve ona düzen ve ahenk vermiştir. O göğ'ün gecesini karanlık yaptı, ışığına da çıkardı. Ardından yeri düzenleyip döşedi.”¹⁷⁵ İşte bu ayet gruplarında görünürde bir tezatlık meydana gelmektedir.

Şinkitî, görünürdeki bu işkâli şu şekilde izah etmiştir:

Bu konu da İbn Abbas (r.a)’a Naziat Suresi ve Secde Suresinin arasının nasıl cem’(telif etme) edileceği sorulmuştur. O’da şöyle cevap vermiştir; “Allah (c.c) , gökyüzünü yaratmadan önce yeryüzünü döşemiştir. Sonra göğ'e yükselmiş ve onu yedi kat olarak iki günde düzenlemiştir. Bundan sonra yeryüzünde dağlar, nehirler ve bunların dışındakileri yayarak yaratmayı tamamlamıştır.” Asıl olan Allah’ın yeryüzünü, gökyüzünden önce yaratmasıdır. Daha sonra dağlar, nehirler ve bunların dışındaki diğer şeyler takip etmiştir. Gökyüzünün yaratılması bunlardan sonradır.

¹⁷³ Bakara, 2.29.

¹⁷⁴ Fussilet, 4179-11.

¹⁷⁵ Naziat, 79/27-30.

Buna, “*Ardından yeri düzenleyip döşedi*” ayetinde “yarattı” ifadesini kullanılmaması delildir. Buradaki “döşedi” ifadesini yaratılmadan sonraki aşamayı göstermektedir. Şinkitî, bunu bir sonraki ayet olan “ondan suyunu ve merasını çıkardı” ayetiyle tefsir etmiştir.¹⁷⁶

bb. Dağların Hareket Edip-Etmemesi

“*Dağları görürsün, hareketsiz sanırsın. Hâlbuki onlar bulutların geçişi gibi hareket ederler. Bunu, her şeyi sağlam ve yerli yerince Allah yapmıştır. Şüphesiz O, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.*”¹⁷⁷ Bu ayette görüldüğü üzere, Allah (c.c) dağların hareket ettiğini ifade etmektedir. İlk bakışta hareketsiz bir şekilde durduğu zannedilmekte, fakat gerçekte hareket etmektedir. Yaşadığımız asrın ilmi verileri de dağların sabit bir şekilde durmadığını, hareket ettiğini göstermektedir. Ancak diğer ayetlere bakıldığında ise dağların sabit olduğu ifade edilmiştir. Bu ayetler de şunlardır: “*Dağları sağlam bir şekilde yerleştirdi.*”¹⁷⁸, “*Yeri de yaydık, ona sabit dağlar yerleştirdik ve orada ölçülü(bir biçimde) her şeyi bitirdik.*”¹⁷⁹

Ayetler arasında ilk bakışta zahirde çelişkili gibi görülebilir. Fakat dikkatli bir okuma yapıldığında herhangi bir tezat olmadığı görülür. Şinkitî, bunu özetle şöyle açıklamıştır:

“*Sağlam bir şekilde yerleştirdi*” ifadesindeki maksat, bu dünya için geçerli olan bir durumdur. “*Bulutlar gibi hareket ederler*” ifadesinden kasıt ise ahiret ahvaliyle ilgilidir. Buna “*Sur’a üfürüleceği ve Allah’ın dilediği kimselerden başka göklerdeki herkesin, yerdeki herkesin korkuya kapılacağı günü hatırla.*”¹⁸⁰ ayeti delil getirilebilir. Bu ayetten sonra bulutların dağlar gibi hareket ettiği ifade edilmiştir. Görüldüğü üzere Şinkitî, bu ayetleri kıyamet günü ile ilişkilendirmiştir. Yine bu görüşüne delil olarak şöyle demiştir: “*Ayetlerin belirttiğine göre dağların yürütüldüğü gibi ifadeler kıyamet günü olacak olan şeylerdir. “Dağları yürüteceğimiz ve senin yeryüzünü çırılçıplak göreceğin günü hatırla.”*”¹⁸¹ Yine başka ayette aynı durum ifade edilmiştir; “*Dağlar yürütülür, serap haline gelir.*”¹⁸² Sonuç

¹⁷⁶ Şinkitî, *Def'u İhami'l-İddirab*, s. 16-19.

¹⁷⁷ Neml, 27/88.

¹⁷⁸ Naziat, 79/32.

¹⁷⁹ Hicr, 15/19. Diğer ayetler için bkz. Nahl, 16/15, Mürselat, 77/28.

¹⁸⁰ Neml, 27/87.

¹⁸¹ Kehf, 18/47.

¹⁸² Nebe, 78/20.

olarak dağların hareket etmesi kıyametin kopma esnasında olacak olan bir durumdur.”¹⁸³

c. Kulların Fiilleriyle İlgili İşkal

ca. Kulun Başına Gelen Kötülüklerin Sebebinin Kendisi Olup-Olmaması

“Onlara bir iyilik erişirse ‘Bu Allah’tandır’ derler, bir kötülüğe uğrarlarsa ‘Bu senin yüzündendir’ derler. Ey Muhammed! De ki ‘‘Hepsi Allah’tandır.’’¹⁸⁴Bu ayette iyiliğin de, kötülüğün de Allah’tan olduğu ifade edilmektedir. Yine bu ayetten hemen sonraki ayette ise iyiliklerin Allah’tan kötülüklerin ise kulun kendi yaptıklarından kaynaklandığı belirtilmektedir. Ayetin meali ise şöyledir,“(Ey İnsanoğlu) size gelen her iyilik Allah’tan size ne kötülük dokunursa kendinizdendir.”¹⁸⁵

Birbiriyle zahiren çelişkili gibi görünen bu iki ayeti Şinkitî, şu şekilde telif etmiştir: “Onlara bir iyilik erişirse” yani onlara yağmur, bereket, rızık ve sağlık-sihhat gibi şeyler ulaştığında, “Bunu bizlere Allah ikram etti” derler. “Eğer bir kötülüğe uğrarlarsa” yani onlara kuraklık, kıtlık, verimsizlik, fakirlik ve hastalık dokunduğu zaman ise “Bu senin yüzündendir, senin uğursuzluğundandır Ey Muhammed!” derler. Bunun üzerine Allah (c.c), Peygamberine onlara “Hepsi Allah’tandır.” demesini emretmiştir. Şurası bir hakikattir ki Allah yağmuru, rızıkı, sağlığı verdiği gibi kuraklığı, kıtlığı ve hastalık gibi belaları da vermektedir.

Şinkitî, buna Allah’ın Musa (as) ile birlikte Firavun ve kavmine söylediği şu sözleri örnek getirmiştir. “Fakat onlara iyilik(bolluk) gelince “Bu bizimdir, (biz çalışıp kazandık)” derler. Eğer başlarına bir kötülük gelirse, Musa ve beraberindekilerin uğursuzluğuna uğradık derler.”¹⁸⁶

Yine Salih (as)’ın kavmiyle olan diyalogunu örnek getirmektedir: “Şöyle dediler; senin ve beraberindekiler yüzünden uğursuzluğa uğradık.” Salih, “Sizin uğursuzluğunuzun sebebi Allah katında(yazılı)’dır. Aslında siz imtihan edilmekte olan bir kavimsizsiniz” dedi.¹⁸⁷ Köy halkının kendilerine gönderilen peygamberlere şöyle demesi de buna örnektir: “ Doğrusu sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık,

¹⁸³ Şinkitî, *Advau'l-Beyan*, c.6,s. 489.490.

¹⁸⁴ Nisa, 4/78.

¹⁸⁵ Nisa, 4/79.

¹⁸⁶ Araf, 7/131.

¹⁸⁷ Neml, 27/47.

*eğer vazgeçmezseniz, sizi mutlaka taşlarız ve bizim tarafımızdan size elem dolu bir azap dokunur.”*¹⁸⁸

“*Sana gelen her iyilik Allah’tandır*” ayetine gelince, buradan şu anlam çıkarılır. O, bütün nimetleri iyilikte bulunarak insanlara verir. “*Sana ne kötülük dokunursa kendindedir*” ayetinden kast edilen ise, bir kimsenin yaptıklarının karşılığı olarak o işin yine kendisine dönmesidir. İnsana ancak kendi yaptıklarından dolayı kötülük dokunur. Bunu şu ayetle desteklemiştir: “*Başınıza her ne musibet gelirse, kendi yaptıklarınız yüzündendir. O, yine çoğunu affeder.*”¹⁸⁹

cb. Eşler Arasında Tam Adaletin Sağlanıp-Sağlanamayacağı

“*Şayet adaleti sağlayamayacağınızdan korkarsanız, o zaman bir kadın ile evlenin.*”¹⁹⁰ ayetinde eşler arasında adaletin sağlanabileceği üzerinde durulurken, “*Kadınlar arasında adaleti sağlamaya-ne kadar özen gösterseniz de- güç yetiremezsiniz.*”¹⁹¹ ayetinde ise adaletin mümkün olmayacağı ifade edilmektedir. Zahirin bu iki ayet çelişkili gibi görülmektedir.

Şinkitî, bu zahiri işkâli şu şekilde yorumlamıştır:

Birinci ayette maddi eşitliği gerçekleştirmek konusundaki adaleti, ikinci kısımda ise insan gücünün dışındaki kalbi meyil ile ilgili olan adaletten bahsedilmektedir.

Burada ikinci ayette eşlerden herhangi birine meyletmenin insanın doğal fitratı gereği olduğu anlaşılmaktadır. Fakat aynı şekilde şer’i hak konusunda da adaletli olmayı ve Allah’tan sakınmanın zaruretini göstermektedir. Bu telif İbn Abbas, Mücahid, Hasan el-Basrî ve Dahhak’tan rivayet edilmiştir. Bu görüşe İbn Kesir ve Taberî de yer vermektedir.

Taberî, ayetin tefsirinde erkeklerin sevgi ve gönül verme gibi hususlarda ne kadar istenirse de kadınlar arasında adaletli davranmaya güçlerinin yetmeyeceğini ifade etmektedir. Bununla beraber, birine sevginizle tamamen meyledip diğerini askıda bırakmayın. Yine bu ayette adaletin tam olarak sağlanamayacağı belirtilen

¹⁸⁸ Yasin, 36/18.

¹⁸⁹ Şura, 42/30.Şinkitî, *Def’u İhami’l-İddirab*, s. 91-92.

¹⁹⁰ Nisa, 4/3.

¹⁹¹ Nisa, 4/129.

hususlar sevgi ve gönül verme hususlarıdır. Yoksa nafaka ve kadınlar arasında günlerin taksimi hususu değildir diyerek ayeti yorumlamıştır.¹⁹²

Abdullah b. Abbas, Süfyan es-Sevrî ve İbn Zeyd, adaletin sağlanamamasını sevgi ve cinsel ilişki olarak izah etmektedir.

Dahhak'a göre, şehvani arzular ve cinsel ilişkidir.

Hz. Ömer ise, kalben meyletme ve gönül verme olarak açıklamıştır.

Hasan-ı Basri, “Kadınlarınızdan birine tamamen meyletmeyin” ifadesini, cinsel ilişki ve günlerin taksiminde tamamen meyletmek olarak tefsir etmiştir. Mücahit ise kasıtlı olarak kötü davranmaya meyletmek şeklinde yorumlamıştır. Süddî'ye göre de nafaka hususunda ve günlerin taksiminde tamamen bir tarafa meyletmek şeklinde ifade etmiştir.¹⁹³

Şinkitî, konuyla İbn Ebi Hatim, İbn Ebi Müleyhe'den şu rivayete yer vermiştir: “Kadınlar arasında adaleti sağlamaya –ne kadar özen gösterseniz de- güç yetiremezsiniz” ayeti Hz. Aişe hakkında nazil olmuştur. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.v), ona diğer eşlerine göre kalbi olarak daha çok meyletmiştir.

Ahmed b. Hanbel ve diğer sünen sahipleri rivayetinde ise Hz. Aişe'nin şöyle dediği rivayet edilmektedir: “Rasulullah (s.a.v) nafaka ve günlerin taksimi hakkında hanımların arasında adaletli davranıyor, bununla beraber şöyle buyuruyordu: “Ey Allah'ım! Bu benim gücümün yettiği şeyleri taksim etmemdir. Senin gücünün yettiği, benim ise gücümün yetmediği şeylerin taksiminden dolayı beni kınama(hesaba çekme).”¹⁹⁴ Burada Rasulullah (s.a.v)'in taksiminde gücünün yetmediğinden bahsettiği husus kalbi meyildir.¹⁹⁵

¹⁹² Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Taberi Tefsiri*, Hisar Yayınevi, İstanbul, 1996, c. 3, s. 135-137.

¹⁹³ Taberî, a.g.e, s. 138.

¹⁹⁴ Ebu Davud, *nikâh*, bab 39, Hadis no:2134. Ayrıca bkz, Tirmizi, *nikâh*, bab 42, Hadis no:1140, İbn Mace, *nikâh*, bab 47, Hadis no:1971.

¹⁹⁵ Şinkitî, *Def'u İhami'l-İddirab*, s. 78-79.

cc. "Dinde Zorlama Yoktur" Ayeti Bağlamında Savaşı Emreden Ayetler

İslam savaş dini midir? Savaşı emreder mi? Ya da emrediyorsa bu hangi şartlarda gerçekleşir? gibi sorular sıkça sorulmuştur. Âlimler bu konuda farklı görüşleri Kur'ân'ı-Kerim naslarına dayandırarak ortaya koymaya çalışmışlardır:¹⁹⁶

*"Dinde Zorlama yoktur. Çünkü doğruluk, sapıklıktan ayırt edilmiştir. Artık kim tağutu inkâr edip, Allah'a inanırsa, sağlam bir kulpa yapmıştır ki, o hiçbir zaman kopmaz. Allah, her şeyi işitir ve bilir."*¹⁹⁷ Bu ayet, dinde zorlamanın olmadığını, bir kişinin İslam'a girmesi konusunda baskı yapılmayacağını bildirmektedir. Yine bunu destekleyen birçok ayette şöyle buyurulmaktadır: *"Eğer Rabbin dileyseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi elbette iman ederlerdi. Böyle iken sen mi mümin olsunlar diye, insanları zorlayacaksın?"*¹⁹⁸, *"Ve eğer yüz çevirirlerse (bilesin ki), biz seni onlara bekçi göndermedik. Sana düşen, sadece tebliğdir."*¹⁹⁹

Buna karşın kâfirlerin kılıç zoruyla İslam'a girmeleri konusunda zorlanabileceğini bildiren ayetler de vardır: *"Teslim oluncaya kadar savaşın."*²⁰⁰ *"Yeryüzünden fitne kalkıncaya kadar savaşın."*²⁰¹ Burada fitneden kasıt şirktir. Şinkitî, buna delil olarak da şu hadisi getirmiştir; *"İnsanlar La ilahe illallah deninceye kadar savaşmakla emrolundum."*²⁰²

Şinkitî bu zahiren çelişkiyi şöyle izah etmiştir:

İlk olarak -ki Şinkitî'ye göre en ikna edici olanı budur- bu ayetler Ehl-i Kitap hakkında nazil olmuştur. Bu durumda ayetlerin anlamını şöyle takdir etmektedir: Ehl-i Kitap'ın, savaş ayeti inmeden önce dine/islama girmeleri konusunda zorlama yapılmayacağını ifade eder. Savaş ayeti indikten sonra, eğer onlar tabi olarak cizye vermeyi kabul ederlerse dine girmeleri konusunda bir zorlama yapılamaz.

Bu ayetin Ehl-i Kitap hakkında nazil olduğuna delili ise Ebu Davud, İbn Hatim, Nesai, İbn Hibban'ın Hz. Abbas'tan rivayet ettikleri hadistir: "Cahiliye devrinde bazı Ensar kadınlarının çocukları yaşamadığı takdirde "Eğer çocuğum yaşarsa onu Yahudi

¹⁹⁶ Tuğut, Tuğba Nur, *Hak Dini Kur'an Dili Tefsirinde Müşkilü'l-Kur'an*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s. 57.

¹⁹⁷ Bakara, 2/256.

¹⁹⁸ Yunus, 10/99.

¹⁹⁹ Şura, 42/48.

²⁰⁰ Fetih, 48/16.

²⁰¹ Bakara, 2/193.

²⁰² Müslim, *İman*, 36, s. 29.

yapacağım." diye adakta bulunurlardı. Bu şekilde Yahudilere verilen ve onların yanında terbiye ve eğitim görmekte olan çocuklardan bazıları Nadîr oğulları sürgün edilirken halâ onlarla beraberdi. Ensar'dan bu çocukların aileleri: "Çocuklarımızı onlara bırakmayalım." demeleri üzerine bu ayet nazil olmuştur.²⁰³

Konuyla ilgili olarak İbn Cerir, İbn Abbas'tan şu hadisi rivayet etmiştir:

"Bu ayet Ensar'dan Salim b. Avf oğullarından kendisine Huseyn denilen birisi hakkında indi. O Müslüman olduğu halde, onun iki tane Hıristiyan oğlu vardı. Bu kişi, oğullarının, kendi istekleriyle Hıristiyanlıktan dönmeleri üzerine, Resulullah'tan, bunların zorla Müslüman edilmelerini istedi." İşte bunun üzerine de Allah bu âyeti indirdi.²⁰⁴

Katade, Dahhak, Mücahid ve Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet, cizye verip boyun eğen Ehl-i kitap hakkında nazil olmuştur. Bu sebeple hükmü bakidir, mensuh değildir. Zira bunlarla Ehl-i Kitap'tan Allah'a ve âhîret gününe iman etmeyenler, yine Allah'ın ve Peygamberinin haram kıldığını haram saymayanlar ve hak din olan İslam'ı din edinmeyenlerle, boyun eğip kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaş ayeti gereğince savaşılır. Eğer Müslümanlara boyun eğip cizye verirlerse icbar edilemezler.

Yine İbn Cerir, Dahhak'ın bu ayet hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Muhammed Arap yarımadasındaki putperestlerle "La ilahe illallah" deyinceye kadar savaşması emredildi. Sonra onların dışındakilerden de cizye alması emredildi."

Bu konuyla ilgili İbn Cerir, İbn Abbas'ın bu konu hakkında şöyle dediğini nakletmiştir: "Bu ayet insanlar İslam'a girinceye kadar ve Ehl-i kitap cizye verinceye kadar zorlama yoktur şeklinde yorumlamıştır.

Özetle bu konuda söylenenlerden hareketle bu ayetin Ehl-i kitaba mahsus olduğu anlaşılmaktadır. Bu ayet umumi bir anlam ifade etmemektedir. Çünkü tahsis edildiği tefsir âlimlerinin nakliyle bilinmektedir. Bu ayetin tahsis edildiğine delil olarak şu hadis zikredilmiştir: "Peygamber (s.a.v): *"(Dünyada esirlikle) zincirlere bağlanan,*

²⁰³ Ebu Davud, *Cihad*, 116, hadis no: 2682; el-Vâhidî en-Neysâbü'rî, *Esbâbu'n-Nuzûl*, s. 59; Bu ayetin nuzûl sebebi ile ilgili rivayetleri ve bu rivayetlerin tahlili için bkz. Abdurrahman Ensari, *Sebeb-i Nuzûlün Tefsire Etkisi- Bakara Suresi Örneği*, Nida Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 162-164.

²⁰⁴ İbn-i Kesir, c. 1 s. 310-311.

(sonra İslâm'a girip esirlikten kurtularak ahirette) cennete giren bir cemâatten Allah razı oldu." buyurmuştur.²⁰⁵

İkinci olarak; Bu ayet savaşmayı emreden ayetlerden olan "*Haram aylar çıkınca Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin!*"²⁰⁶ ayetiyle nesh edilmiştir. Bakara suresi Medine'de inen ilk surelerden olduğu bilinmektedir. Tevbe suresi ise son inen surelerdendir. Nesh olduğunu İbn Mes'ud ve Zeyd b. Eslem ifade etmiştir. Netice itibariyle her halükarda savaşmayı emreden ayetler "*Dinde zorlama yoktur*" ayetinden sonra nazil olmuştur. Sonradan nazil olan ayet kendinden önce inen ayetleri neshetmesi hüküm bakımından daha evladır.²⁰⁷

cd. Bütün İnsanların İyilik ve Kötülüklerinin Karşılığını Görüp-Görmemeleri

"*Artık kim zerre ağırlığına bir hayır işlerse, onun mükâfatını görecektir. Kimde zerre ağırlığına bir kötülük işlerse, onun cezasını görecektir.*"²⁰⁸ Bu ayette ister Müslüman olsun ister kâfir olsun bütün insanların yaptıkları iyilik ve kötülükten zerre miktarı kadar bile olsa karşılığını göreceklere ifade edilmiştir. Fakat diğer pek çok ayette bunun aksini ifade eden ayetler vardır. İnkâr eden kimsenin yaptığı iyilikler konusunda ayetlerin açıkça belirttiği üzere bunların boşa gittiği anlaşılmaktadır. Bu ayetlerden bazıları şunlardır: "*İşte onlar, kendileri için ahirette ateşten başka bir şey olmayan kimselerdir. (Dünyada) yaptıkları şeyler, orada boşa gitmiştir. Zaten bütün yapmakta oldukları da boş şeylerdir.*"²⁰⁹ "*Onların yaptıkları bütün amellerine yöneldik ve onları dağılmış zerreciklere çevirdik.*"²¹⁰

Müslüman olan kimsenin yaptığı kötülöklere gelince, ayetlerin açıkça belirttiği üzere Allah'ın bağışlaması ihtimalinden dolayı cezasının affedileceği şu ayette ifade edilmiştir: "*Eğer size yasaklanan günahların büyüklerinden kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi güzel bir yere koyarız.*"²¹¹

Şinkitî, zahiren görülen işkâli üç şekilde izah etmiştir:

²⁰⁵ Buhari, *Cihad*, 215.

²⁰⁶ Tevbe, 9/5.

²⁰⁷ Şinkitî, *Def'u İhami'l-İddirab*, s. 49-52.

²⁰⁸ Zilzal, 99/7-8.

²⁰⁹ Hud, 11/16.

²¹⁰ Furkan, 25/23. Diğer ayetler için bkz. İbrahim, 14/18. Nur, 24/39.

²¹¹ Nisa, 4/31. Diğer ayetler için bkz. Nisa 4/38.

Birincisi; Zilzâl Suresinde umumiyet bildiren bu ayet tahsis edilmiştir. Böylece manası şu şekilde olmaktadır: Eğer bir insan zerre ağırlığınca bir hayır işlerse, inkâr edip amelinin boşa gitmesine sebep olacak bir şey yapmadığı sürece onun ecrini görecektir. Çünkü inkâr etmenin amelleri boşa götüreceğini bildiren ayetler yukarıda zikredilmiştir. Yine aynı şekilde kim zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse, Allah onu affetmediği sürece karşılığı olan cezasını görecektir.

İkincisi; Bu ayet umum bildirmektedir. Fakat inkâr eden kimseye gelince o yaptığı iyilikleri bu dünya hayatında görür. Böyle olacağını da Allah şu ayetiyle bildirmiştir: “*Kim yalnız dünya hayatını ve onun ziynetini isterse biz onlara yaptıklarının karşılığını tastamam öderiz. Orada onlar bir eksikliğe uğratılmaz.*”²¹² Yine diğer bir ayette “*Kimde dünya kazancını isterse, ona da istediğinden veririz, fakat onun ahrette hiçbir payı yoktur.*”²¹³ aynı durum ifade edilmiştir.

Mümin kimsenin yaptığı kötülüklerin karşılığını ise bu dünyada musibet, hastalık ve elemeler şeklinde görür. Bu izaha delil olarak da Taberî'nin *Evsat* adlı eserinde, Beyhakî'nin *Şuubul İman*, İbn Hatim ve bir diğer gurup âlimlerimizin Hz. Enes'ten aktardıkları şu hadis getirilir: “Hz. Ebubekir, Hz. Peygamber (s.a.v) ile birlikte yemek yerken bu ayeti kerimeler nazil olmuş ve “Ey Allah'ın elçisi, zerre ağırlığınca yaptığım kötülüğün karşılığını görecek miyim?” diye sormuş. Hz. Muhammed (s.a.v) de “Ey Ebu Bekir, dünyada görmüş olduğun (başına gelen), hoşuna gitmeyen şeyler o yaptığın zerre miktarı kötülüğün karşılığıdır.” buyurmuştur.

Üçüncüsü; ayet umum anlam ifade etmektedir. Ve manası da şöyledir: “Mümin yaptığı hayır ve kötülükleri görecektir. Allah (c.c) onun yaptığı kötülükleri affedecek, iyilikleri ise sabit olarak bırakacaktır. Kâfir olan kimsede yaptığı hayır ve kötülükleri görecektir. Allah (c.c) yaptığı hayır işlerini boşa çıkaracak, fakat işlediği kötülüklerin ise karşılığını verecektir.”²¹⁴

²¹² Hud, 11/15.

²¹³ Şura, 42/20. Diğer ayet için bkz. Nur, 24/39.

²¹⁴ Şinkitî, *Def'u İhami'l-İddirab*, s. 375-376.

ce. İnsanın Kendi Nankörlüğüne Şahit Olup-Olmaması

“İnsan Rabbine karşı pek nankördür. Şüphesiz buna kendisi de şahittir.”²¹⁵ Bu ayet insanın kendi nankörlüğüne karşı şahit olduğunu beyan etmektedir. Yani inkâr etmede aşırıya gittiğine şahittir. Fakat burada insan kelimesi umumi mana içermez. Zira bu durumda Allah’ın suçlu ve suçsuz bütün insanları itham ettiği anlaşılır ki bunun doğru olmayacağı açıktır. Üstelik peygamberlerin ve samimi müminlerin “nankör” olarak hem de “Allah’a karşı nankör” olarak nitelendirilmesi izah edilemez. Nitekim İbn Abbas bu ifade ile kastedilen Kard b. Abdullah b. Amr adlı bir kâfir olduğunu bildirir.²¹⁶

Diğer ayetlerde bunun aksini belirten beyanlar vardır. Bu ayetler ise şunlardır. “(Bunlar) iyi işler yaptıklarını sandıkları halde, dünya hayatında çabaları boşa giden kimselerdir.”²¹⁷, “Hâlbuki (o gün) onlar için, Allah tarafından, hiç hesaba katmadıkları şeyler ortaya çıkmıştır.”²¹⁸

Bu zahirde görülen işkâli, Şinkitî üç şekilde izah etmiştir:

Birincisi; insanın Allah’a karşı yapmış olduğu nankörlüğe yine kendisinin şahitlik yapması nankörlüğünün ortaya çıkmasıyla kişinin o anki durumunun şahadet etmesi kastedilmiştir. Bazen insanın hal ve hareketleri, onun konu hakkındaki konuşmasından daha tesirlidir.

İkincisi; insanın nankörlüğe karşı şahadeti kıyamet gününde gerçekleşecek bir olaydır. Bu yoruma da Allah’ın şu ayetleri delil getirmiştir. “Ey Cin ve insan topluluğu! İçinizden size ayetlerimi anlatan ve bu günle karşılaşacağımıza dair sizi uyaran peygamber gelmedi mi? Derler ki; ”Kendi aleyhimize şahitlik ederiz.” Dünya hayatı onları aldattı ve kâfir olduklarına dair kendi aleyhlerine şahitlik ettiler.”²¹⁹

Üçüncüsü; “وَإِنَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ لَشَهِيدٌ” ifadesindeki “hu” zamiri insanın Rabbine râcidir. Bu durumda herhangi bir müşkil olmaz. Fakat insana râci olduğu kabul edilmelidir. Çünkü bir sonraki ayet bunun daha doğru olduğunu anlatmaktadır. “O mal sevgisine aşırı derecede düşkündür” ayetinde de kastedilen insanın kendisidir.²²⁰

²¹⁵ Adiyat, 100/6-7.

²¹⁶ Hasan Elik, *Tevhit Mesaj*, M.Ü İlahiyat Yayınları Vakfı, 2016, s. 1453.

²¹⁷ Kehf, 18/104.

²¹⁸ Zümer, 39/47. Diğer bir ayet için bkz. Zuhruf, 43/37.

²¹⁹ En’am, 6/30. Diğer ayetler için bkz. Mülk, 67/11. Zümer, 39/71.

²²⁰ Şinkitî, *Def’u İhami’l-İddirab*, s. 377-378.

cf. Kâfirlerin Dost Edinip-Edinilmemesi

“Müminler, müminleri bırakıp inkârcıları dost edinmesin. Kim böyle yaparsa Allah ile ilişkisi kalmaz. Ancak onlardan(gelebilecek tehlikelerden) korunmanız başka. Allah, asıl sizi kendisine karşı dikkatli olmanız hakkında uyarmaktadır. Çünkü dönüş Allah’adır.”²²¹

Bu ayette müminlerin olmadığı takdirde inkârcıların dost edinilmesinde bir sakıncanın olmadığını vurgulamaktadır. Fakat diğer birçok ayet ise mutlak surette inkârcıları dost edinmek yasaklanmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır; “küfre sapanlardan ne bir dost edinin, ne de bir yardımcı.”²²², “Ey İman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi alaya alıp oynayacak edinenleri ve öteki kâfirleri dost edinmeyin”²²³

Bu zahiren görünen çelişkiyi Şinkitî, şöyle izah etmiştir:

“Müminleri bırakıp inkârcıları dost edinmeyin” ayetinde mefhumu muhalif söz konusu olamaz. Fıkıh usulü ilminde kesinleşmiş olan kurallardan birisi de şudur: Mefhum-u muhalifi dikkate almaya ve ona göre hüküm vermeye engel olan durumlar vardır. Bu ayette de olduğu gibi vakiya uygunluktan dolayı söylenilenin tahsis edilmesi söz konusudur. Çünkü bu ayet müminlerin dışında bir Yahudi kavmini dost edinenler için indirilmiştir. Yani onların vakiadaki durumunu yasaklamak için nazil olmuştur. Ancak o vakiadaki durumu sınırlandırmayacak tarzda, yani müminlerin dışındaki Yahudileri dost edinen kimselerin bu yaptıklarını yasaklamak üzere inzal edilmiştir. Dolayısıyla bu ayetin mefhumu muhalifinden Yahudilerin dışındakilerle dost olunabileceğini ifade edilemez. Kaldı ki kâfirlerle dostluk kurmak mutlak olarak haram kılınmıştır.²²⁴

d. Tevhit ve Nübüvvet Konularını İçeren Ayetlerde İşkâl

da. Her Ümmete Peygamber Gönderilip-Gönderilmemesi

Her ümmete peygamber gönderilip-gönderilmemesi meselesi İslam âlimleri arasında tartışma konusu olmuştur. Şinkitî de bu konuya değinmiştir: “ Her kavim

²²¹ Al-i İmran, 3/28.

²²² Nisa, 4/89.

²²³ Maide, 5/57.

²²⁴ Şinkitî, *Def'u İhami'l-İddirab*, s. 54.

içinde bir yol gösteren vardır.”²²⁵ Müfessir, burada “Yol göstericiliği” genel ve özel olarak iki kısım olduğunu açıklamıştır. Genel anlamdan maksat da “Doğru yolun açıklanmasıdır.” Özel anlamındaki kullanımı ise “Allah’ın razı olacağı yardım/tevfik demektir. Allah (c.c) bu ayette açık bir şekilde her ümmete bir peygamber gönderdiğini vurgulamıştır. Fakat diğer ayetlerde bazı kavimlere peygamberler gelmediği ifade edilmiştir. Bu ayetler ise şöyledir; “Eğer yeryüzündekilerin çoğuna uyarısan seni Allah yolundan saptırırlar.”²²⁶ Buradaki “saptırırlar” ifadesi özel anlamdaki yol göstericinin olmadığı belirten bir durumdur. Buna benzer diğer bir ayette aynı durum bildirilmiştir. “Fakat insanların çoğu inanmazlar.”²²⁷

Genel anlamındaki yol göstericinin bazı kavimlere gönderilmediğini de şu ayetler bildirmektedir: “Ey kitap ehli! Peygamberlerin arası kesildiği bir sırada “Bize ne müjdeleyici bir peygamber geldi, nede bir uyarıcı “demeyesiniz diye, işte size (hakikati) açıklayan elçimiz geldi. Size bir müjdeleyici ve uyarıcı gelmiştir. Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir.”²²⁸

Müfessir, zahiren çelişkili gibi görünen bu durumu şu şekilde izah etmiştir:

Birincisi; “Her kavim için bir uyarıcı vardır.” ifadesinde, onlara yol gösteren ve hakka davet edenler vardır demektir. Bu yol göstericilik ya Peygamber gibi hayra davet edenler ya da kötülüğe davet eden insan ve cin şeytanlarıdır. Yani ‘Ey Muhammed! Sen hayra davet eden bir uyarıcısın.’ Bu açıklama Ali b. Ebi Talha yoluyla İbn Abbas’tan rivayet edilmiştir. Kur’ân’da şerre/kötülüğe davet etmekte kullanılan bir durumdur. Bu şeytan için de kullanılmaktadır: “Her kim onu dost edinirse, mutlaka o kimseyi saptırır ve onu cehennem azabına sürükler.”²²⁹

İkincisi; “Ey Muhammed! Sen uyarıcısın, bende her kavim için hidayete erdirenim” demektir. Buda Avf yoluyla İbn Abbas’tan rivayet edilmiştir. İbn Kesir, Said b. Cübeyr, Dahhak ve diğerleri de bu rivayeti zikretmişlerdir.²³⁰

Şinkitî, konuyla ilgili olarak Allah’ın “Her kavim için yol göstericileri vardır” ifadesindeki yol göstericilerden murad edilen kendi zatı olduğunu ifade etmiştir. Bu anlamı teyit eden ayet olarak da “Eğer onları çağırırsanız, çağrınızı

²²⁵ Rad, 13/7.

²²⁶ En’am, 6/116. Diğer ayetler için bkz. Yunus, 12/103, Şuara, 26/8.

²²⁷ Hud, 11/17.

²²⁸ Maide, 5/19. Diğer ayet için bkz. Yasin/36/6.

²²⁹ Hac, 22/4. Benzer ayetler için bkz. Fussilet, 41/23, Nisa, 4/169, Hakka, 69/41.

²³⁰ Şinkitî, Def’u İham, s. 166.

*duymazlar. Duysalar bile çağrınıza kulak vermezler. Kıyamet günü de sizin ortak koştuğunuzu inkâr ederler. Bunları sana hiç kimse, hakkıyla haberdar olan (Allah) gibi haber veremez.*²³¹ yani Allah kendisi haber verir. Bu görüşü Katade dile getirmiştir. Ey Muhammed! Sen uyarıcısın, bende hidayete erdirenim ifadesinden kastedilen geçmiş bütün kavimlerin mutlulukları ve hidayeti benim ilmimledir. Bunu destekleyen pek çok ayet vardır. Allah dileği kavmi hidayete erdirir, dilediklerini de saptırır. Bu konuda şu ayet delil getirilir: “Sen erişmelerine aşırı istek göstersen de şüphesiz Allah saptırdığı kimseyi doğru yola iletmez. Onların yardımcıları da yoktur.”²³²

Bu izahlar müfessirin itikadî kabullerine uygun olarak yapılmış olduğu açıktır. Selefî görüşleriyle tanınmış olan Şinkitî, burada tamamen hidayet ve delaleti Allah’a isnad etmiştir. Hâlbuki Kur’ân’ın bütünlüğünden de anlaşılacağı gibi ilahi meşietin keyfi şekilde tecelli etmediği, bilakis hidayetin ve delaletin kulların hak edişine bağlı olduğu gerçeğini anlamak mümkündür.

Anlam ve yorumda bütünlük dikkate alınmadığı takdirde, Kur’ân’ın kavram dünyasına vukuf sahibi olmayan pek çok insan, Allah’ın dilemesi, O’nun keyfi tasarruflarda bulunması, dolayısıyla insanoğlunun sınırsız ilahi iradenin elinde bir oyuncak olması şeklinde anlayabilir. Yanlış anlama neticesinde de ister istemez neyi niçin yaptığını bilmeyen, herhangi bir ahlaki ilkesi bulunmayan bir Tanrı’yla karşı karşıya oldukları vehmine kapılabilir. Oysa gerçek durum böyle değildir. “Allah dileğini saptırır/şaşırtır; dileğini doğru yola yöneltir.” mealindeki ayetler, Kur’ân bütünlüğü çerçevesinde “Allah müstehak gördüğünü saptırır; layık gördüğünü doğru yola yöneltir.” şeklinde anlayıp okumak gerekir.²³³

Üçüncüsü; “Her kavmin yol göstericisi vardır” ayetinden kastedilen İbn Kesir’in rivayet ettiği Ebu Aliye’nin de dediği gibi “Yol göstermek” demek Doğru yola iletmek için çalışan İmam, Önderleri var anlamındadır. Bu durumda ayet şu anlam gelir; Her kavmin hayrın ya da şerrin yolunu göstermek için çalışacak imamları vardır. Ortaya çıkan bu manaya delalet eden ayette şudur. “Orada herkes

²³¹ Fatır, 35/14.

²³² Nahl, 16/37.

²³³ Mustafa, Öztürk, *Kur’an, Tefsir ve Usûl üzerine problemler, tespitler, teklifler*, Ankara Okulu Yayınları, 2015, s. 20.

daha önce yaptığı şeyleri okuyacak”²³⁴ ayette geçen “tetlu” ifadesi “uymak” anlamına gelecek şekilde okunabilir. O zaman ayetin manası şöyle olmaktadır. “*Herkes daha önce yapmış olduğu hayra ve şerre tabi olacaktır.*”²³⁵

Dördüncüsü; Mücahid, Katade ve Abdurrahman b. Zeyd’e göre bu ayetteki kavim ifadesinden murad ümmet, yol göstericiden murad ise Peygamberdir. Böylece ayetin manası şu şekilde olmaktadır: “*Her ümmetin bir peygamberi vardır.*” Bu görüşü destekleyen ayette şudur, “*Hiçbir ümmet yoktur ki, aralarında bir uyarıcı gelip geçmiş olmasın.*”²³⁶ Kavim kelimesi Kur’ân’da çoğu kere ümmet anlamında kullanılmıştır. Bu kullanımlardan biri de A’raf suresi 59. ayette şöyle geçmektedir, “*Andolsun, Nuh’u kendi kavmine peygamber olarak gönderdik.*”²³⁷

db. Fetret Ehlinin Durumu

“*Biz bir peygamber göndermedikçe azap edici değiliz.*”²³⁸ Bu ayette açıkça ifade edildiği gibi Allah (c.c), kendi toplumundan konuştukları dille uyaran bir peygamber göndermeden azap etmeyeceğini vurgulamaktadır. Bu meyanda pek çok ayet zikredilebilir: “*Eğer biz onları o Kur’ân’dan önce bir azap ile helak etseydik mutlaka “Ey Rabbimiz! Keşke bize bir peygamber gönderseydin de alçalıp rezil olmadan önce ayetlerine uysaydık” derlerdi.*”²³⁹ Yine bu ayetleri destekler mahiyette cehennem ehlinin bütün gruplarına peygamber geldiğini açıklayan şu ayetlerde serdedilebilir: “*Neredeyse cehennem öfkeden çatlayacaktır! Oraya her bir topluluk atıldıkça oranın bekçileri onlara, “Size bir uyarıcı gelmemiş miydi? diye sorarlar. Onlarda şöyle derler; “Evet, bize bir uyarıcı gelmişti. Fakat biz onu yalanlamış ve Allah hiçbir şey indirmemiştir. Siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz demiştik.*”²⁴⁰ Bu ayette geçen كَلَّمَا ifadesi umum sigasında kullanılmıştır.

Yine her kavme peygamberlerin gönderildiği bildiren şu ayetler de bu konuda delil olarak getirilebilir:

“*İnkâr edenler grup grup cehenneme sevk edilirler. Cehenneme vardıklarında oranın kapıları açılır ve cehennem bekçileri onlara şöyle derler; Size*

²³⁴ Yunus, 10/30.

²³⁵ Şinkitî, Def’u İham, s. 167.

²³⁶ Fatır, 35/24. Bir diğer ayette, Yunus, 10/47.

²³⁷ Şinkitî, Advau’l-Beyan, c.3, s. 93-96.

²³⁸ İsrâ, 17/15.

²³⁹ Taha, 20/134. Diğer ayet için bkz. En’am, 6/131. Nisa, 4/164.

²⁴⁰ Mülk, 67/8-9.

*içinizden, Rabbinizin ayetlerini size okuyan ve bu gününüze kavuşacağınıza dair sizi uyaran peygamberler gelmedi mi? Onlar da “Evet geldi” derler. Fakat inkârcılar hakkında azap sözü gerçekleşmiştir.”*²⁴¹ Bu ayette “İnkâr edenler sevk edilir” ifadesi bütün kâfirleri kapsamaktadır. Çünkü usul ilminde de vurgulandığı gibi ismi mevsuller umum sigalardandır. Umum ifadeleri de bütün sılalarına şamildir.

Örnek olarak verdiğimiz ayetlerin aksine Fetret ehlinin (yani peygamber gönderilmeyen topluluk veya insanlar) cehennemde oldukları ifade edilmiştir. Yani Allah her kavme, topluluğa peygamber göndermemiştir. Çünkü fetret ehli kimseler peygamber gönderilmemiş kimseleri ifade etmektedir. Her ümmete peygamber gönderdik ifadesiyle zahiren çelişen ayete ise şudur: “*Cehennem ehli oldukları açıkça kendilerine belli olduktan sonra, -yakınları da olsalar- Allah’a ortak koşanlar için af dilemek ne peygambere yaraşır ne de müminlere.*”²⁴²

Bu ayet umum ifade etmesinden dolayı kendilerine peygamber gönderilmeyenlerinde içine alınmasını ve anlaşılmasını gerektirir. Yine umum ifade eden şu ayetler de bu konuda örnek getirilir: “*Yoksa (makbul) tövbe, kötülükleri(günahları) yapıp yapıp da kendisine ölüm gelip çatinca, “İşte ben tövbe ettim” diyen kimseler ile kâfir olarak ölenlerin ki değildir. Bunlar için ahrette elem dolu azap hazırlamışsınız.”*²⁴³, “*Fakat ayetlerimizi inkâr etmiş ve kâfir olarak ölmüşlere gelince, işte Allah’ın meleklerin ve bütün insanların laneti onların üzerindedir.*”²⁴⁴

Kendilerine bir uyarıcı gelmemiş ve kâfir olarak ölmüş kimseler hakkında İslam âlimleri ihtilaf etmişlerdir. O kimse, küfründen dolayı cehennem ehli midir? Ya da bir uyarıcı gelmediği için mazur mudur? Bu konuda fikir beyan edenlerin delilleriyle birlikte müfessir Şinkitî, tefsirinde hepsini zikretmiştir:

Bir grup âlim, kâfir olan kimse cehennemliktir demiştir. Bu fetret, ehli döneminde olsa dahi cehenneme gideceğini söylemişlerdir. Bu görüşe bazıları ehli fetrete azap edileceğini bildiren hadisleri delil getirmişler. İmam Nevevî de *Şerhu'l-Müslim*'de bu görüşte karar kılmıştır.

²⁴¹ Zümer, 39/71.

²⁴² Tevbe, 9/113.

²⁴³ Nisa, 4/18.

²⁴⁴ Bakara, 2/161. Diğer ayet için bkz. Al-i İmran, 3/91.

Yine Karafî'nin *Şerhu'l- Tenkihu'l-Usul* adlı eserinde, cahiliye döneminde ölenlerin küfürlerinden dolayı cehennemlik olduğu hakkında icmâ olduğunu ifade edilmiştir.

Aynı şekilde bir grup âlimde “*Uyarıcı göndermedikçe azap edecek değiliz.*” ve benzeri ayetleri delil getirerek da azap edileceği şeklinde görüş bildirmişlerdir. Onların cevapları da üç vecihle izah edilmiştir.

Birincisi; “*Uyarıcı göndermedikçe azap edecek değiliz*” bu meyanda ki ayetlerden kast edilen menfi azabın dünyada görüleceğiyle ilgilidir. Ahirette azabın olacağını ispat eden bir karine bu ayetlerde yoktur. Şevkanî'nin tefsirinde zikrettiği gibi, bu ayetlerde sözü edilen azap dünyaya has kılınmış ve ahirette olmayacağını ifade etmiştir. Yine cumhurun bu görüşte olduğunu söylemiştir. Fakat o bunun aksini göstererek şöyle bir görüşte aktarmıştır; azabın sadece bu dünyada olduğuna dair tahsisi reddedilmiştir. Çünkü ayetin zahiri manasının aksi yönde olduğunu belirtmiştir. Önceki ayetlerde dünya hayatında uyarıcı peygamberlerin geldiği ve hepsinin cehennemde bu durumu itiraf ettiklerinden dolayı bu görüşü olumsuzlamak gayet açıktır.

İkincisi; Peygamber gelmeden önce onlara gönderilen uyarıcıların kalıntıları olduğu için Allah onlara azap edecektir. İbn Kasım *Ayati'l-Beyyine* adlı eserine bu görüşün tarafında olduğunu belirtmiştir.

Üçüncüsü; Fetret ehlinin özürli olduklarına delil getirilen şu ayet gibi “*Azap edecek değiliz*” ve benzeri ayetlerdeki ifadelerin delil bakımından zayıf olduğu ve bu konuda ulaşılan hükmün pek de isabetli olmadığı malumdur. Bu konuda yeterli birikime sahip olanlara, putlara ibadet gibi davranışların kimsenin özür sahibi olamayacağını açıklar. Çünkü Allah'ı inkâr edenlerin hepsi O'nun kendilerinin Rabbi olduğunu, onları yarattığını ve rızıklarını verenin Allah olduğunu ikrar ediyorlardı.²⁴⁵ Aynı şekilde putların onlara fayda vermediğini ve başlarına gelen kötülükleri ise engellemediğini adları gibi biliyorlardı. Fakat nefisleri onları aldatıp, putların onları Allah katında değerli konuma yükselttiğini zannettiler. Yine Allah katında şefaet edeceklerini ileri sürdüler.²⁴⁶

²⁴⁵ Zuhruf, 43/87. Diğer ayetler için bkz. Ankebut, 29/61, Lokman, 31/25.

²⁴⁶ Yunus, 10/18.

Âli-İmran suresinde açık olarak anlatıldığı gibi bazı kavimlerin uyarılmadığı pek çok ayetle delil getirilmiştir. Yine uyarılmadıklarına ilişkin şu ayetler delil getirilmiştir. “*Bu Kur’ân, ataları uyarılmamış bu yüzden de gaflet içinde olan bir kavmi uyarman için mutlak güç sahibi, çok merhametli Allah tarafından indirilmiştir.*”²⁴⁷, “*Yoksa onu Muhammed uydurdu mu? Diyorlar! Hayır, o, kendilerini senden önce hiçbir uyarıcı gelmemiş olan bir kavmi uyarman için, doğru yolu bulsunlar diye Rabbin tarafından indirilmiş gerçektir.*”²⁴⁸

Kendilerine uyarıcı gönderilmeyen kimselerin yani fetret ehlinin mazur/bağışlanılabilir olduğu söyleyenler şu şekilde cevap vermişleridir;

Tevbe suresi 113.ayette “*Cehennem ehli oldukları açıkça kendilerine belli olduktan sonra –yakınları da olsalar- Allah’a ortak koşanlar için af dilemek ne peygambere yaraşır, ne de müminlere.*” ifade edilmiştir. Bu ayetten de anlaşıldığı gibi, Cehennem ehline Allah’ın ayetleri açıklanıp uyarıldıktan sonra inkâr ederek ölen kimselerin, iman etmekten çekinenlerin ancak ateşe atılacakları bildirilmiştir. Ebu Talip’in durumu da böyledir.

Bu cevaba *Sahih-i Müslim*’de rivayet edilen bazı fetret ehlinin cehennemde olduklarını bildiren “*Benim babam da, senin baban da cehennemdedir.*”²⁴⁹ ifadesiyle de itiraz edilmiştir. Eğer bu hadisle yapılan itiraz sahih olsa bile o haber-i ahad cinsinden olduğu için geçerli bir itiraz olmamaktadır.²⁵⁰

e. Ahiret Ahvalini İçeren Ayetlerde İşkâl

ea. Kıyamet Günü Ateşe Uğrayıp-Uğramama

Allah Teâlâ “*(Ey İnsanlar!) Sizden cehenneme varmayacak hiç kimse yoktur. Rabbin için bu, kesin olarak hükme bağlanmış bir iştir.*”²⁵¹ Bu ayetten açıkça anlaşıldığına göre insanların hepsi cehennem ateşine varacaktır. Bu ifadeyi teyit için Şinkitî, ayetin son kısmında “*Rabbin için bu, kesin olarak hükme bağlanmış bir iş olarak zikredilmesini*” delil getirmiştir. Fakat bunun aksini ifade eden, bazı insanların cehennemden uzak olduğunu, Cehennem’in kaynarken çıkardığı korkunç sesi duymayacak kimselerin olduğunu ifade eden ayetlerde vardır. Bunlarda şu

²⁴⁷ Yasin, 36/5-6.

²⁴⁸ Secde, 32/3. Diğer bir ayetler için bkz.Sebe, 34/44 Kasas, 28/46 ayetidir.

²⁴⁹ Müslim, *İman*, 347. s.145.

²⁵⁰ Şinkitî, *Advau’l-Beyan*, c.3,s. 559-573.

²⁵¹ Meryem, 19/71.

ayetlerdir. “Şüphesiz kendileri için tarafımızdan en güzel mükâfat hazırlanmış olanlar var ya; işte onlar cehennemden uzaklaştırılmışlardır. Yine Onlar cehennem’in hıştırtısını bile duymazlar. Canlarının istediği nimetler içinde ebedi olarak kalırlar.”²⁵²

Şinkitî, zahiren çelişkili gibi görünen bu ayetlere şöyle cevap verilmiştir:

Alusî ve diğerlerinin de zikrettiği gibi, uzaklaştırılmışlardır ifadesinden kast olunan, Cehennem azabı ve Cehennem’de duyulacak olan elemelerdir. Bizzat cehennemin kendisi değildir.

Şinkitî, konuyla ilgili olarak, uzaklaştırılmışlardır ifadesiyle vurgulanmak istenen, Cehenneme yakınlıktan uzaklaştırılmışlardır demiştir. Bununla beraber bu görüşün zayıf olduğunu da belirtmiştir.

Birinci görüşe delil olarak İmam Ahmed, Hatim et-Tirmizî, İbn Munzir, Hâkim ve bir grup hadis bilginleri ki – onlar zikredilecek olan hadisi- sahih kabul ettikleri şu hadistir;

İbn Semiyeye “*Cehenneme varmayacak kimse yoktur*” konusunda ihtilafa düşmüştük. Bir grup mümin olan kimsenin girmeyeceği, diğer bir grup ise herkesin gireceğini/uğrayacağını fakat takva sahiplerini Allah’ın kurtaracağını söylüyorduk. Cabir b. Abdullah ile karşılaştığımda ona bu durumu anlattım. İki parmağıyla iki kulaklarını işaret ederek şöyle dedi ”Eğer ben söyleyeceklerimi Allah’ın elçisi Hz. Muhammed (s.a.v)’den işitmemiş isem iki kulağım sağır olsun dedi ve devam etti” Hiçbir doğru mümin ve fasık insan yoktur ki cehennemi görmesin. Cehennem müminin üzerine Hz. İbrahim’e olduğu gibi serinlik ve selamet olur. Hatta cehennem müminlerden gelen serinlikten Allah’a sığınır. (Yani bu serinlikten kurtarması için Cenab-ı Allah’tan bunu ister.) Sonra Allah takva sahiplerini Cehennem ’den kurtarır.²⁵³

Yine bir grup İbn Abbas’tan rivayet etmiştir ki, ayetteki “vurûd” ifadesi “murûr” yani cehenneme uğramak anlamındadır. Çünkü insanlar Sırat’tan geçecektir. Sırat’ta cehennemin üzerine kurulacak olan köprü olduğu için herkes cehenneme uğrayacaktır.

²⁵² Enbiya, 21/102-103.

²⁵³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 14520. Hadisi İbn Mace’de rivayet etmiştir.

Abd b. Humeyd ve İbn'ul Enbarî, Hasan el-Basrî'den şöyle bir rivayette bulunmuşlardır; “vurûd” cehenneme girmeksizin üzerinden geçip gitmek demektir. Bu yorum aynı zamanda Katade'den de rivayet edilmiştir. “Vurûd” ifadesinin girme anlamında olduğunu söyleyenler Hud suresi 16. ayetinde ifade edilen “*O, kıyamet günü kavminin önderliğinde geçer, böylece onları ateşe götürmüş olur*” ayetini delil getirmişlerdir. Yine Enbiya suresi 98-99 ayetlerindeki ifade delil getirilmiştir. “*Hiç şüphesiz siz ve Allah'tan başka kulak verdikleriniz cehennem odunusunuz. Siz oraya varacaksınız. Eğer onlar ilah olsalardı oraya varmazlardı. Hâlbuki orada hepsi ebedi kalacaklardır.*” Bu ayetlerde ifade edilen “vurûd” kelimesinden kastedilen girecekler anlamıdır.

Fakat bir diğer grupta “vurûd” ifadesinin girmeksizin yakınlık olduğunu söylemişler ve buna da delil olarak “*Meyden suyuna varınca, suyun başında durmakta olan bazı insanlar gördü.*”²⁵⁴ ayetini getirmişlerdir.

eb. Kıyamet Günü Kâfirlerin Yaratılışı

“*Allah, kimi doğru yola iletirse işte o, doğru yolu bulmuştur. Kimi de saptırırsa böyleleri için O'nun dışında dostlar bulamazsın. Onları kıyamet günü körler, dilsizler ve sağırlar olarak yüzüstü hapsedeceğiz. Varacakları yer cehennemdir. Cehennemin ateşi dindikçe, onlara çılgın ateşi arttırırız.*”²⁵⁵ Bu ayette belirtildiği gibi kâfirler kıyamet günü dilsiz, kör ve sağır olarak diriltileceklerdir. Fakat diğer ayetlerde bu durumun aksini ifade eden ayetler vardır. Buna örnek olarak şu ifade getirilmiştir; “*Suçlular (o gün) ateşi görünce, onun içine düşeceklerini iyice anlayacaklar ve ondan kurtuluş yolu da bulamayacaklardır.*”²⁵⁶ Bunun gibi pek çok ayetlerde de inanmayanların ateşi görebilecekleri ifade edilmiştir. Bu ayetten açıkça anlaşılacağı üzere kör olarak değil de görebilecek şekilde yaratılacakları anlatılmaktadır.

Zahiren çelişkili gibi görünen bu ayetleri Şinkitî şöyle izah etmektedir:

Birincisi; Ebu Hayyan el-endülisî'nin de tefsirinde ifade ettiği gibi, kıyamet günü inkâr edenlerin körler, dilsizler ve sağırlar olarak yaratılmalarının hakikati ilk yaratılma esnasında böyle yaratılmalarıdır. Önce onlar kör, dilsiz ve sağır olarak

²⁵⁴ Kasas, 28/23, Şinkitî, *Advau'l-Beyan*, c.4,s. 435-441.

²⁵⁵ İsra,17/97.

²⁵⁶ Kehf, 18/53. Ayrıca bkz. Meryem 19/38, Sad, 61/12.

yaratılacaklar, ardından Allah onlara görmeleri, konuşmaları ve işitmeleri için bu duyu organlarını geri verecektir. Sonra onlar cehennemi görecek, sesini işitecek ve sonra da konuşacaklardır.

İkincisi; Yine onlar kolay kolay görmeyecek, aynı şekilde işitmeyecek ve bahane ileri sürüp konuşamayacaklardır. Tıpkı dünya hayatında hakkı göremedikleri ve işitemedikleri ya da konuşamadıkları gibi kıyamet gününün dehşetinden ne konuşabilecekler, ne işitebilecekler, nede konuşabileceklerdir. Bu görüşü İbn Cerir ve İbn Hatim İbn Abbas'tan rivayet etmişlerdir. Bu görüşü aynı şekilde Alusi' de tefsirinde zikretmiştir.

Üçüncüsü; “Allah Kesin sesinizi! Buyurur. Bir daha da bana bir şey söylemeyin.”²⁵⁷ ayetinde de ifade edildiği gibi inkar edenler, tasalarının had safhada olmasından ve iyi bir durumdan ümit kestiklerinden dolayı dilsiz, kör ve sağırılık üzerlerine çöker. Sonuç olarak Allah'ın “Zulümlerinden dolayı sözü edilen azap tepelerine iner de artık konuşamazlar.”²⁵⁸ ayeti onların hakkında gerçekleşir ve ne konuşabilir, duyabilir ve görebilirler.²⁵⁹

ec. Ahirette Sorgulama

“Kendilerine elçi gönderilmiş olanlara da soracağız, gönderilen elçilere de soracağız.”²⁶⁰, “Rabbine andolsun, onların hepsine yapmakta olduklarını mutlaka soracağız.”²⁶¹ Bu ayetlerde hem kendilerine elçi gönderilmiş olanların hem de elçilerin yani bütün insanların kıyamet günü hesaba çekilecekleri bildirilmiştir.

Bu ayetlerde ifade edilenin aksini ise şu ayetlerde görülmektedir. “İşte o gün ne insana, ne cine günahı sorulmayacak.”²⁶², “Suçlulukları kesinleşmiş olanlara günahları konusunda soru sorulmaz.”²⁶³

Zahiren çelişkili gibi görünen bu ayetleri Şinkitî üç vecihle telif etmiştir:

Birincisi -ki Şinkitî'ye en muteber olanı budur- Arapçada soru iki amaç için kullanılır. Bunlardan biri “Azarlama” için sorulan sorudur. Bu azarlama sorusunun

²⁵⁷ Müminun, 23/ 108. Bu meal Ümit Şimşek'in mealinden alınmıştır.

²⁵⁸ Nahl, 16/85.

²⁵⁹ Şinkitî, *Def'u İhami'l-İddirab*, s. 201-202.

²⁶⁰ Araf, 7/6.

²⁶¹ Hicr, 15/ 92-93.

²⁶² Rahman, 55/39. Diğer ayetler için bkz Saffat, 37/24. Kasas, 28/65.

²⁶³ Kasas, 28/78.

edatı ise”لم” kullanılarak yapılır. Diğeri ise “Bir şey hakkında araştırma ve bilgi edinme” için sorulur.

Bu soru tiplerinden ise Kur’ân’da kullanımın delaletiyle ayetlerde geçen bütün kalıpların azarlama olarak geldiği görülmektedir. Azarlama için gelen yerlerden bazıları şunlardır; “Onları tutuklayın. Çünkü onlar sorguya çekilecektir.” Yine onlara “Ne diye yardımlaşmıyorsunuz” denir.”²⁶⁴, “İçinizden size ayetlerimi anlatan ve bu günümüzün gelip çatacağı hakkında sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?”²⁶⁵ bu vb. gibi daha pek çok ayet mevcuttur.

Allah’ın (c.c) peygamberlerine olan şu sorusu da “Allah’ın, peygamberlerini toplayıp size ne derece uyuldu?”²⁶⁶ Onları yalanlayan kimseleri azarlamak için sorulmuş sorulardandır. Buna benzer olarak “Diri diri gömülen kız çocuğunun hangi gınahtan ötürü öldürüldüğü sorulduğu zaman”²⁶⁷ ayeti de onları öldürenlere azarlama gayesiyle sorulmuş bir soru olduğu anlaşılmaktadır.

İkincisi; Şüphe yok ki kıyamet gününde pek çok durum vardır. Bazı duraklarda sorular sorulacaktır, bazılarında ise herhangi bir soru sorulmayacaktır.

Üçüncüsü; Halimî’nin de zikrettiği gibi, sorgunun olduğu yer şuna hamledilir; Allah’ın (c.c) birliğine inanma ve peygamberlerinin tasdik edilmesine dair soruların sorulmasıdır. Sorgunun olmadığı yer ise, peygamberliğin kabul edilmesinden sonra gerekli olan şeylerin sorulmasıdır. Yani peygamberi kabul eden kimseye, peygamberin getirdikleri şeyler hakkında dinin şeriatı ve furuu gibi konularda bir daha sorular sorulmaz. Buna delil olarak da “Allah’ın onlara seslenerek, Peygamberlere ne cevap verdiniz, diyeceği günü hatırla”²⁶⁸ ayeti getirilir.

ed.Kıyamet Günü Yeryüzünün Başka Yere Dönüşüp-Dönüşmemesi

“O gün yer başka bir yere, göklerde başka göklere dönüştürülür ve insanlar Bir ve Kahhar (her şeyin üzerinde yegâne hâkim) olan Allah’ın huzuruna çıkarlar.”²⁶⁹ Ayette açıkça belirtildiği gibi kıyamet günü yeryüzü tebdil edilecektir. Fakat diğer bazı ayetlerde ise yeryüzünün olduğu hal üzere kalacağı ve

²⁶⁴ Saffat, 37/24-25.

²⁶⁵ En’am, 6/130.

²⁶⁶ En’am, 6/109.

²⁶⁷ Tekvir, 81/8-9.

²⁶⁸ Kasas, 28/6, Şinkitî, Advau’l-Beyan, c.2,s. 342-343.

²⁶⁹ İbrahim, 14/48.

değişmeyeceği ifade edilmektedir. Bu durumu ise şu ayet ifade etmektedir.” *İnsanların hangisinin daha güzel amel yaptığını deneyelim diye şüphesiz biz yeryüzündeki her şeyi ona bir ziynet yaptık. Biz, elbette (zamana gelince) yeryüzündeki her şeyi bir kuru toprak haline getireceğiz.*”²⁷⁰ Bu ayette yeryüzündeki şeylerin insanları denemek için ziynet yapıldığı ifade edilmektedir. Fakat yeryüzünün başka bir şekilde olacağı zikredilmemiştir. Değişme ise kendi halinin dışında bir duruma dönüşmesi şeklinde bir ifadeyle anlatılmıştır.

Bu zahirde çelişkiye Şinkitî şöyle cevap vermiştir:

Yeryüzündekilerin zikredilip, yerin kendisi ile alakalı bir şeyin zikredilmemesinin hikmeti, yeryüzünde bulunan şeylerden ziynet eşyaları, geçici dünya zevkleri ve dünyalık şeyler insanın imtihanı, tuğyanı ve Allah’a karşı günah işlemesi sebebiyledir. Yeryüzünde bulunan şeylerin yok olacağına dair verilen bilgi, onlarla fitneye uğrayacağına dair en büyük nasihat ve en yüce tavsiyedir. Bunun için Allah (c.c) bunları ayette zikretmiştir. Yani yeryüzündeki şeylerin yok olması, bizzat yeryüzünün yok olmayacağı anlamına gelmez. Dolayısıyla bu ayetin, diğer ayette açıkça zikredildiği gibi yeryüzünün tebdil/değiştirilmesiyle zıt değildir.

Bununla beraber, “ ما عليها ” ifadesi, mefhum-u lakabtır.²⁷¹ Bu ayette geçen “ ما ” lafzı ismi mevsul olup, yeryüzünde var olan bütün ziynet cinsleri için kullanılmıştır. Mefhumu lakab da cumhur ulema nezdinde kesinliğine itibar edilmez. Eğer itibar edilmezse iki ayet arasında bir tezat meydana gelmez.²⁷²

f. Kıssaları İçeren Ayetlerde İşkâl

fa. Hz. Salih Kıssasındaki Deve İle İlgili İşkâl

“Derken, (kavminin en azgını olan) arkadaşlarını çağırdılar. O da işe koyuldu ve deveyi kesti.”²⁷³ Bu ayette Hz. Salih’in mucize olarak getirdiği deveyi kesen kimsenin bir kişi olduğu ifade edilmiştir. Fakat diğer bazı ayetlerde ise deveyi kesenin bir kişinin değil bir grubun olduğuna delalet eden ifadeler vardır. Bu ayetler ise şunlardır: “Nihayet deveyi kestiler. Rablerinin emrine karşı geldiler ve “Ey Salih! Sen eğer (dediğin gibi) peygamberlerden isen, haydi bizi tehdit ettiğin azabı getir”

²⁷⁰ Kehf, 18, 7-8.

²⁷¹ Mefhum-ı Lakab: Özel isme, cins, nevi, topluluk belirten isme bağlanan hükmün onun dışındakiler açısından nefyedilmesi anlamına gelmektedir.

²⁷² Şinkitî, *Def'u İhami'l-İddirab*, s. 183-184.

²⁷³ Kamer, 54/29.

dediler.”²⁷⁴ , “Fakat onlar onu yalanladılar ve deveyi boğazladılar. Bunun üzerine rableri, suçlarından dolayı onları helak etti ve kendilerini yerle bir etti.”²⁷⁵

İlk bakışta zahiren bir çelişki olduğu zannedilen bu ayetleri Şinkitî iki şekilde açıklayarak izah etmiştir:

İlk olarak; deveyi kesmek için hepsi işe giriştiler. Fakat en kötülerini bu kesme işlemi yapmak için gönderdiler. Bu meyletmelerinden dolayı kesme işlemi hepsi içine alacak ifadeyle dile getirilmiştir. Çünkü kesme işlemi hepsi yapmak istemişler ve arzulamışlardır. Fakat netice itibariyle bu işi ancak bir kişi yapmıştır.

İkincisi ise; Arapçada fiil topluma isnat edilir fakat bu gruptan bazıları anlatılmak istenir. Burada da isnat deveyi kesmek isteyenlerin hepsini kapsayacak şekilde kullanılmıştır ama bundan bir kişi kastedilmiştir. O da içlerinde en arzulu olanıdır.²⁷⁶

fb. Peygamberliğin Hz. İbrahim Zürriyetiyle Sınırlı Olup-Olmaması

“Ona (İbrahim’e) İshak’ı ve Yakup’u bahşettik. Onun soyundan gelenlere peygamberlik ve kitabı verdik.”²⁷⁷ Bu ayetin açıkça belirttiğine göre peygamberlik ve kitabın İbrahim (a.s) soyuna has kılındığı anlaşılmaktadır. Fakat Hadid sûresi 26.ayette ise bu hususiyete yani peygamberliğin ve kitabın has kılınması Hz. İbrahim ve Lut’a ait olduğu belirtilmektedir. Ayetin meali ise şöyledir; “*Andolsun, biz Nuh’u ve İbrahim’i peygamber olarak gönderdik. Peygamberliği ve kitabı onların soylarına da verdik.*”

Bu iki ayet zahiren çelişkili gibi görünmektedir. Şinkitî’de bu zahirde çelişkiyi şöyle izah etmektedir:

Bütün peygamberleri Hz. İbrahim’in soyuna has kılınmasının anlamı ondan sonra gelecek zürriyeti içindir. Nuh (a.s)’la beraber zikredilen ayetle ortaya çıkan işkâl ise iki şekilde izah edilir:

Birincisi; Hz. İbrahim (a.s) zürriyetinden olan herkes aynı zamanda Hz. Nuh (a.s) zürriyetindedir.

²⁷⁴ Araf,7/77.

²⁷⁵ Şems, 91/14.

²⁷⁶ Şinkitî, *Def’u İhami’l-İddirab*, s. 364.

²⁷⁷ Ankebut, 29/27.

İkincisi; Bazı peygamberler Nuh (a.s) soyundan olup, İbrahim (a.s) soyundan değildir. Örneğin, Hud, Salih, Lut ve Yunus peygamberler. Fakat burada Hz. İbrahim'e has kılınan peygamberlikte bir tezat yoktur. Çünkü Ankebut suresinde Hz. İbrahim'den sonraki peygamberler kastedilmiştir. Onun asrı ve öncesi için geçerli bir durum yoktur. Dolayısıyla bu iki ayet arasında çelişki yoktur. Ayetlerdeki peygamberlik ve kitabın zürriyetlerine has kılınması kendi dönemleri ve sonraları için geçerlidir.²⁷⁸

fc. Hz. Âdem'in İsyân Edip-Etmemesi

*“Andolsun, bundan önce biz Âdem'e(cennetteki ağacın meyvesinden yeme, diye) emrettik. O ise bunu unuttu. Biz onda bir kararlılık bulamadık.”*²⁷⁹ Ayetin açıkça ifade edildiği gibi Hz. Âdem'in ağacın meyvesinden yememesi konusunda Allah (c.c) ile yaptığı ahdi unuttuğu vurgulanmaktadır. Çünkü şeytan ona ahidini unutturacağını ve aldatacağını böylelikle cennetten çıkarılması için uğraşacağına dair Allah'a (c.c) yemin etmişti. İşte bundan dolayı, yani unutmasından sebebiyle özür sahibidir. Bu sebeple Âdem (a.s) asi olmamıştır. Fakat aynı surenin diğer ayetinde bunun aksi bir durum olduğunu Âdem (a.s)'ın asi olduğuna dair bir söylem vardır. Ayetin meali şöyledir; *“Bunun üzerine onlar (Âdem ve eşi Havva) o ağacın meyvesinden yediler. Bu sebeple ayıp yerleri kendilerine göründü ve cennet yaprağından üzerlerini örtmeye başladılar. Âdem, Rabbine isyan etti ve yolunu şaşırdı.”*²⁸⁰

İlk ayette unuttuğu, ikinci ayette ise isyan ettiği belirtilmiş, böylece bir ihtilaf gibi görünen bu durumu Şinkitî iki şekilde izah etmiştir:

Birincisi; Önceden de belirttiğimiz gibi kişi unuttuğu zaman herhangi bir özrününün olmaması bu ümmetin dışındakiler için bir sorumluluktur. Yani her ne sebeple olursa olsun bir kişi unutarak ya da kasten yapılan bir işten sorumlu olurdu. Geçmiş ümmetler için unutmak mazeret değildi.

İkincisi; Ayette “unuttu” ifadesi “terk etti” manasındadır. Araplar unuttu kelimesini bazen terk etmek manasında kullanmışlardır. Nitekim bu unutmamanın, terk etme anlamında kullanımı bazı ayetlerde dile getirilmiştir. *“Biz de onları bugün öyle*

²⁷⁸ Şinkitî, *Def'u İhami'l-İddirab*, s. 302.

²⁷⁹ Taha, 20,115.

²⁸⁰ Taha, 20,121.

unuturuz.”²⁸¹ ayetinde bu anlam ifade edilmiştir. Yani terk ettikleri gibi terk ederiz.²⁸²

II. TAHSİS YOLUYLA İŞKÂLİ GİDERME

Ayetler arasında mevcut olan işkâli giderme yollarından biri de tahsistir. Tahsis; hükmün bir kısmını yürürlükten kalkması, bir kısmının ise devam etmesidir.²⁸³ Ayetler arasında ilk etapta var olduğu zannedilen ihtilaf, aralarında umum-husus ilişkisi bilinmediğinden kaynaklanabilir. Bu bağlam kurulduğu takdirde işkâl ortadan kalkar.

a. İnsanların Yaptıklarının Esiri Olup-Olmaması

“Herkes kazandığı karşılığında rehindir.”²⁸⁴ ayetiyle “Herkes kazandığına karşılık bir rehindir. Ancak amel defterleri sağ tarafından verilenler başka.”²⁸⁵ ayeti arasında işkal görülmektedir. Şinkitî, iki ayet arasını tahsis yöntemiyle şöyle izah etmektedir:

İlk ayette bütün insanların yaptıklarının esiri olduğu ifadesi genel olup amel defterleri sağ tarafından verilenleri de kapsamaktadır. İkinci ayette “amel defterleri sağ tarafından verilenler” ifadesiyle herkesin kazandığına karşılık rehin olduğu genel durum istisna edilmiştir. Buna göre ikinci ayet, birincisini tahsis etmemiştir.²⁸⁶

b. Fasıkların Hidayete Ermesi Meselesi

“Allah, fasıklar topluluğunu hidayete erdirmez.”²⁸⁷ ayetinde Allah’a itaat etmekten yüz çevirip, O’na isyan eden kulların hidayete erdirilmeyeceği ifade edilmektedir. Ancak “... Daha önce siz de öyle idiniz de Allah size lütufta bulundu (Müslüman oldunuz).”²⁸⁸ ve “Ey Muhammed! Eğer (İman edip, düşmanlık ve savaştan) vazgeçerlerse, geçmiş günahları bağışlanır.”²⁸⁹ ayetlerinde ise daha farklı bir duruma dikkat çekilmektedir. İlk ayette Allah fasıkları hidayete erdirmeyeceğini

²⁸¹ Araf, 6/51.

²⁸² Şinkitî, *Advau'l-Beyan*, s. 646-648.

²⁸³ Zürkani, *Menahil*, c.2, s. 182.

²⁸⁴ Tur, 52/21.

²⁸⁵ Müddessir, 74-38-39.

²⁸⁶ Şinkitî, *Def'u İhami'l-İddirab*, s. 297.

²⁸⁷ Saff, 61/5.

²⁸⁸ Nisa, 4/94.

²⁸⁹ Enfal, 8/38.

ifade ederken, diğ er ayetlerde ise lütfuyla insanlardan fasık olanları hidayete erdirip Müslümanlardan kılınacağı belirtilmiştir. Netice itibariyle ikinci ayette ifade edildiği gibi fasıkları hidayete erdirmesiyle müşkil bir durum ortaya çıkmaktadır.

Şinkiti, birçok âlim gibi zahirdeki çelişkiyi tahsisle izah etmektedir. Fasıklar topluluğunun hidayete erdirilmeyeceği ifadesi genel olup, ısrarla kötülükte buldukları takdirde hidayete erdirilmeyecekleri bildirilmiştir. İşte bundan dolayı Allah onların kalplerini hidayetten saptırmıştır. Eğer durumlarında ısrarcı olmazlar, düşmanlık ve kötülüğe devam etmezlerse İslam nimetiyle nimetlendirileceklerdir.²⁹⁰ Yani ikinci ayet, birinci ayeti tahsis etmiştir.

c. Meleklerin Bağışlama Dilemeleri

*“Arş’ı taşıyanlar ve onun çevresinde bulunanlar (melekler) Rablerini hamd ederek tespih ederler, O’na inanırlar ve inananlar için (şöyle diyerek) bağışlanma dilerler; “Ey Rabbimiz! Senin rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. O halde tövbe eden ve senin yoluna uyanları bağışla ve onları cehennem azabından koru.”*²⁹¹ Bu ayetten açıkça anlaşıldığı gibi, meleklerin bağışlanma dilemesi yeryüzünde sadece Allah’ın bir ve tek olduğuna inanan kullara hastır. Fakat aşağıdaki ayette bu duruma aykırı gibi görünen bir durum söz konusudur: *“Neredeyse gökler (O’nun azametinden) üstlerine çatlayacaklar. Melekler ise, Rablerini hamd ile tespih ederler ve yeryüzündekiler için bağışlanma dilerler. İyi bilin ki, Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”*²⁹² Bu ayette ise görüldüğü gibi meleklerin yeryüzünde bulunan bütün insanlar için bağışlanma dileğinde buldukları ifade edilmektedir.

Bu zahirde çelişkili gibi görünen ifadeleri Şinkitî şöyle izah etmiştir:

Burada ilk ayet, ikinci ayeti tahsis edilmiştir. Yani umum ifade eden yeryüzündekiler için bağışlanma dilerler ifadesi, yeryüzünden mümin olanlara has kılınarak meleklerin bağışlanma dileğinde buldukları anlaşılmalıdır.²⁹³

d. Müşriklerle Evlenilmesi Meselesi

*“İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin.”*²⁹⁴ Ayette belirtildiği gibi, inkâr edenlerle evlenmek haramdır. Yine bu

²⁹⁰ Şinkitî, *Def’u İhami’l-İddirab*, s. 316.

²⁹¹ Mümin, 40/7.

²⁹² Şura, 42/5.

²⁹³ Şinkitî, *Def’u İhami’l-İddirab*, s. 274.

hükmü destekleyen ayetlerden birisi de şudur: “*Kâfir kadınlarla evliliğinizi sürdürmeyin.*”²⁹⁵ Fakat bazı ayetlerde, kendilerine kitap verilen ve Hz. Muhammed’i inkâr edenler hür kadınlarla evlenmenin caiz olduğu ifade edilmiştir. Ayetin meali şöyledir: “*Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size, sizin yiyecekleriniz de onlara helaldir. Ayrıca iffetli olmanız, zina etmemeniz, gizli dost edinmemeniz ve mehirlerini vermeniz şartıyla iffetli hür mümin kadınlarla ve sizden önce kendilerine kitap verilen iffetli hür kadınlarla evlenmeniz size helal kılınmıştır.*”²⁹⁶ Zahirde görülen bu çelişkiyi Şinkitî, şöyle açıklamıştır: Ehl-i kitap olan hür kadınlardan evlenilebileceğini bildiren ayet, “*İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin*” ayetiyle tahsis edilmiştir.²⁹⁷

III. NESH YOLUYLA İŞKÂLİ GİDERME

Nesh, ayetler arasındaki işkâli giderme yollarından biridir. Sözlükte, “ortadan kaldırmak, nakletmek, beyan etmek” anlamlarına gelen nesih, terim olarak ise “şer’i bir hükmün daha sonra gelen şer’i bir delille kaldırılmasını” ifade eder.²⁹⁸ Nesh ve mensuh oldukları bilinmeyen ayetler ilk etapta birbiriyle çelişkili görülebilir. Aralarında nesh ilişkisi olduğu bilinince işkâl ortadan kalkar.

a. Zinanın Cezası

Nesh yoluyla işkâli giderilen ayetlerden ilkinde örnek olarak genellikle şu ayet verilmektedir: “*Kadınlarınızdan zina edenlere karşı, içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar, şahitlik yaparlarsa bu kadınları ölüm alıp getirinceye kadar veya Allah onlara bir çıkış yolu açıncaya kadar evlerde hapsedin.*”²⁹⁹ Bu ayette zina yapanlara karşı ev hapsi öngörülmektedir.

Diğer bazı ayetlerde ise zina yapanlarla ilgili hüküm vardır: Birincisi; zina edenler bekâr oldukları zaman yüz sopa vurulması emredilmiştir. İkincisi; tilaveti mensuh, hükmü baki olan ayette ise evli kadınların recm edilmesi vurgulanmıştır. Şinkitî, bu zahirde görülen işkâli nesh yoluyla çözmüştür: İlk ayetteki bu uygulama,

²⁹⁴ Bakara, 2/221.

²⁹⁵ Mümtehine, 60/10.

²⁹⁶ Maide, 5/5.

²⁹⁷ Şinkitî, *Def'u İhami'l-İddirab*, s. 48.

²⁹⁸ Çetin, Abdurrahman, “*Nesh*”, DİA, c.32, s. 579.

²⁹⁹ Nisa, 4/15.

“Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun.”³⁰⁰ ifadesi ile nesh edilmiştir. Ya da bu ayet Allah’ın (c.c) onlara çıkış yolu açmıca kadar ifadesinin bittiğini bildirir. Allah (c.c) çıkış yolunu zina edene had uygulanması olarak belirlemiştir. Buna şu hadis de delil getirilmiştir: “Resûlullah (s.a.v) Benden Öğrenin! Benden öğrenin!.. Allah (c.c) o kadınlara (çıkart) bir yol meydana getirdi. Bekârla bekâr (zina ederse) yüz dayakla bir sene sürgün; evli ile evliye yüz dayak ve recim (var!) buyurdular.”³⁰¹

b. Haram Aylarda Savaşma Mevzusu

Allah Tevbe sûresinin 5. ayetinde “Haram aylar çıkınca bu Allah (c.c) ’a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin.” inkâr edenlerin bulunduğu yerde öldürülmelerini emretmektedir.

Bu konu hakkında öncelikle inkâr edenlere Tevbe sûresinin ikinci ayetinde belirli bir zaman verildiği bildirilmiştir. Ayetin meali ise şöyledir; “Yeryüzünde dört ay daha dolaşın.” İşte bu aylar ise İbn Abbas, Mücahid, Amr b. Şuayb, Muhammed b. İshak, Katade ve Abdurrahman b. Zeyd b. Erkam gibi âlimlerin belirttiğine göre haram aylar olan Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Recep ayları değildir. Bunlar ikinci ayette zikredilen Müslümanlarla inkâr edenler arasında belirlenmiş olan Zilhicce’nin yirmisi, Muharrem, Safer ve Rebiülevvel ile Reviülahir aylarının onudur. Aynı şekilde İbn Kesir de bu görüşte olanları tefsirinde zikretmiştir. Fakat İbn Cerir et-Taberanî bu konuda isimleri zikredilen sahabe ve tabiinle ihtilaf ederek bu ayların bilinen haram aylar olduğunu söylemiştir.

Haram aylar çıkınca Allah (c.c) ’a ortak koşanları bulduğunuz yerde öldürün ifadesiyle verilen dört ay bittikten sonra bilinen haram aylarda kâfirlerle savaşa bilineceğini genel kanaattir. Şinkitî de bu görüştedir.

Yine Tevbe sûresinin 26.ayetinde; “Şüphesiz Allah’ın (c.c) gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısında, Allah (c.c) katında ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü haram aylardır. İşte bu, Allah’ın dosdoğru kanunudur. Öyleyse o aylarda kendinize zulmetmeyin.” bu aylarda savaşmanın yasak olduğu belirtilmektedir.

³⁰⁰ Nur, 24/2.

³⁰¹ Müslim, Hudud, 1690. Şinkitî, Def’u İhami’l-İddirab, s. 79.

Zahiren bu iki ayet çelişkili gibi görünmektedir. Şinkitî, bu durumu şöyle izah etmiştir: Haram aylarda savaşmak seyf ayetlerinin³⁰² nazil olmasıyla birlikte yasaklanmıştır. Kimileri burada neshin söz konusu olmadığını, tahsisin olduğunu söylemişlerdir. Zahiren de görüldüğü gibi bu ayetlerin mensuh olması daha sahihtir.

Buna delil olarak da Hz. Muhammed'in Sâkif kuşatmasında iken haram ay olan Zilkade ayı girdiği için savaşı bırakmıştır. Aynı şekilde Sahihayn'da geçtiği üzere, Peygamberimiz Şevval ayında Hevazin'e doğru yola çıkmıştı. Onların ordularını bozguna uğratarak, mallarını ganimet olarak aldıktan sonra Taif'e sığındıklarını duyup tekrar üzerlerine yürümüştür. Taif'te onları kırk gün muhasara altına almışlar fakat fethetmeden geriye dönmüştür. Bunun sebebi ise haram aylardan Muharrem ayının girmesidir.³⁰³

c. Kafirlerle Savaşmak

*“Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et. Eğer içlerinden sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki yüz kişiye galip gelirler.”*³⁰⁴ Allah (c.c) bu ayette Müslümanlardan sadece sabırlı bir kişinin, kâfirlerden yirmi kişiyi mağlup edebileceğini belirtmiştir. Fakat bu ayette belirtilen durumla çelişki olabilecek diğer ifade yine aynı surenin hemen bir sonraki ayetinde *“Eğer içinizden sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiye galip gelirler”* ayetiyle ifade edilmiştir. Ortaya çıkan işkâli Şinkitî, şu şekilde açıklamaktadır:

Burada verilen ikinci ayet, birinci ayeti neshetmiştir. Şinkitî, *“Şimdi ise, Allah(c.c) yükünüzü hafifletti”* ifadesini neshe delil getirilerek bu zahirde ihtilaf çözümlenmiştir.³⁰⁵

d. Allah Yolunda Cihada Çıkmak

*“Gerek yaya olarak, gerek binek üzerinde Allah yolunda sefere çıkın.”*³⁰⁶ Bu ayetle inananlardan her ne durumda olursa olsunlar Allah (c.c) yolunda savaşmaya çıkmalarının gerekli olduğu bildirilmiştir. Fakat bu durumun aksi şu ayette gelmiştir. *“Allah'a (c.c) ve Rasulüne karşı sadık ve samimi oldukları takdirde, güçsüzlere, hasta ve (seferde) harçayacakları bir şey bulamayanlara (Sefere*

³⁰² Seyf, “Kılıç” demektir. Çoğunluğun görüşüne göre seyf ayeti Tevbe 5. ayettir.

³⁰³ Şinkitî, *Def'u İhami'l-İddirab*, s. 157-158.

³⁰⁴ Enfal, 8/65.

³⁰⁵ Şinkitî, *Def'u İhami'l-İddirab*, s. 154-155.

³⁰⁶ Tevbe, 9/41.

katılmadıkları için) bir günah yoktur.”³⁰⁷

Hem ne durumda olursa olsun sefere çıkılmasını bildiren ilk ayetle, hem de güçsüz, hasta ve sefere çıkacak bir şey bulamayanların savaşa gitmemelerinde bir sakıncanın olmadığını bildiren diğer ayet gurupları arasında ilk bakışta çelişkili olduğu zannedilebilir. Fakat üzerinde biraz düşünüldüğünde durumun farklı olduğu görülmektedir. Şinkitî’de bu konudaki zahiren görülen çelişkiyi şu şekilde izah etmiştir: “*Gerek yaya olarak, gerek binek üzerinde sefere çıkın*” ayeti, özür sahibi olanları bildiren ikinci ayetle nesh edilmiştir. Bu iki ayet nesh konusunda akla gelen ilk ayetlerdendir.³⁰⁸

e. Gece Namazının (Teheccüt) Farz Olup-Olmaması

Şinkitî’ye göre “*Ey örtünüp bürünen (Peygamber)! Kalk, biraz hariç olmak üzere geceyi, yarısını ibadetle geçir. Yahut bundan biraz eksilt.*”³⁰⁹ ve “*(Ey Muhammed)! Şüphesiz Rabbin, senin gecenin üçte ikisine yakın kısmını, yarısını ve üçte birini ibadetle geçirdiğini biliyor. Beraberinde bulunan bir toplulukta böyle yapıyor.*”³¹⁰ ayeti gece namazının (teheccüd) ümmetin üzerine farz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü aynı amaç için bir araya gelenlerden, önderlerine yapılan emir ona tabi olan bütün herkesi kapsar: “*Beraberinde bulunan bir toplulukta böyle yapıyor*” ifadesiyle burada Hz. Peygamber’e has bir emrin olmadığını göstermektedir. Fakat bu durumun aksini beyan eden ifadeler de mevcuttur. Buna örnek olarak “*Sizin buna (gecenin tümünde yakut çoğunda ibadete) gücünüz yetmeyeceğini bildi de sizi bağışladı. (yükünüzü hafifletti.) Artık, Kur’ân’dan kolayınıza geleni okuyun.*”³¹¹ ayeti getirilebilir.

Zahiren çelişkili gibi görünen bu duruma Şinkitî şöyle cevap vermiştir: Açıkça anlaşıldığı gibi surenin son ayeti ilk ayetleri neshetmiştir. Sonra da bu son ayeti de beş vakit namaz neshetmiştir.³¹²

f. Kafirlerle Mühlet Verilip-Verilmemesi

³⁰⁷ Tevbe, 9/91.

³⁰⁸ Şinkitî, *Adva’ul-Beyan*, c.2,s. 553

³⁰⁹ Müzemmil, 73/1-3.

³¹⁰ Müzemmil, 73/20.

³¹¹ Müzemmil, 73/20.

³¹² Şinkitî, *Def’u İhami’l-İddirab*, s. 231.

“Artık sen inkârcılara mühlet ver, onlara biraz zaman tanı!”³¹³ bu ayette inkâr edenlere zaman tanınması gerektiğini ifade edilmiştir. Fakat onların buldukları yerde öldürülmesi gerektiğini bildiren ayetler de bulunmaktadır. Ayetin meali ise şöyledir; “Haram aylar çıkınca bu Allah’a (c.c) ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün...”³¹⁴ Bu zahirdeki çelişkiyi Şinkitî şu şekilde açıklamıştır: Onlara verilen mühlet, yine onlarla savaşmayı emreden ayetlerle nesh edilmiştir.

g. Allah’a Karşı Takvanın Durumu

“Ey İman edenler, Allah’tan ondan hakkıyla sakınmakla sakının..”³¹⁵ bu ayet Allah’a (c.c) karşı takvanın çok sağlam bir şekilde olması gerektiğini ifade etmektedir. Fakat diğer ayette ise bu durumun aksini bildiren bir vurgu vardır. Ayetin meali ise şöyledir: “O halde, gücünüz yettiği kadar Allah’a (c.c) karşı gelmekten sakının.”³¹⁶ Zahirde görülen bu çelişkiyi Şinkitî şöyle yorumlamıştır: “O halde gücünüz yettiği kadar Allah’a karşı gelmekten sakının” ayeti, “Allah’tan hakkıyla sakının” ayetiyle neshedilmiştir. Bu görüşü Said b. Cübeyr, Rebi’ b.Enes, Katade, Zeyd b. Eslem, Süddi ve diğer âlimler de savunmaktadır.

h. Miras Konusu

“(Erkek ve kadınlardan) her biri için ana-babanın ve akrabaların bıraktıklarından (pay alan) varisler kıldık. Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştığınız) kimselere de kendi hisselerini verin. Şüphesiz Allah (c.c) her şeye şahittir.”³¹⁷

Bu ayette ahitleşildiği zaman miras alınabileceği belirtilmektedir. Fakat diğer ayetlerde bunun aksini ifade edilmektedir. Bu ayetlerden birisi şöyledir: “Ve rahim sahipleri (Akrabalar) onlar birbirlerine, Allah’ın (c.c) kitabında müminlere ve muhacirlere yakın olduklarından daha yakındır.”³¹⁸ Bu zahiren görülen ihtilafli durumu Şinkitî şöyle izah etmiştir:

İkinci ayet, “yeminlerinizin bağladığı (ahitleştığınız) kimselere de kendi hisselerini verin” ayetini nesh etmiştir. Ebu Hanife ve ona uyanların eğer bir kişinin

³¹³ Tarık, 86/17.

³¹⁴ Tevbe, 9/5.

³¹⁵ Al-i İmran, 3/102.

³¹⁶ Teğabun, 64/16.

³¹⁷ Nisa, 4/33.

³¹⁸ Ahzab, 33/6.

varisi yoksa anlaştıkları/ahitleştikleri kimseler mirasçı olabilirler sözünün aksine bu konuda nesh olması en doğru olanıdır.

Bazı kimseler de “hisselerini verin” ifadesindeki mananın “velayet ve yardım konusunda” olduğunu söylemişlerdir. Böyle anlaşıldığı takdirde iki ayet grubu arasında tezatlık olmaz.³¹⁹

³¹⁹ Şinkitî, *Def'u İhami'l-İddirab*, s. 90

SONUÇ

Bu çalışmada, XIX. Yüzyılda yaşamış olan Muhammed Emin eş-Şinkitî'nin ayrıntılı bir şekilde hayat hikâyesi, eğitim-öğretim yaşamı, idari görevleri ve eserleri hakkında bilgiler genel verildi. Müşkilü'l-Kur'ân'ı nasıl değerlendirdiğini ve bu konu hakkında tefsirinde takip ettiği metod üç üst başlık altında gösterilmeye çalışıldı. Şinkitî'nin işkâli giderirken kullandığı yöntem özenle gösterilmeye çalışıldı.

Muhammed Emin eş-Şinkitî, hem ülkesinde hem de hac ibadetini yapmak için gittiği, sonra ömrünün geri kalanını geçirdiği Suudi Arabistan'da en çok itibar gören âlimlerden birisi olmuştur. Mescid-i Nebevi derslerine pek çok insan katılmış, burada Kur'ân-ı Kerim'i baştan sonra iki kez tefsir etmiştir. Bu derslerin ses kayıtları hala mevcuttur. Bu iki ülkede bir yandan eğitim faaliyetlerinde bulunmuş, diğer yandan da idari pek çok görevi ifa etmiştir. Özellikle Suudi Arabistan'da pek çok ilmi faaliyette bulunmuş, Müslümanların durumunu araştırmak için gönderilen heyete başkanlık yapmıştır.

Tez konusu olarak belirlenen Müşkilü'l-Kur'ân ilmi hakkında detaylı bilgiler verildi. Müşkilü'l-Kur'ân ilmi İslam âlimlerinin çokça ilgilendiği alan bir olmuştur. Çelişki gibi görünen durumlar genelde kıraat farklılıkları, hakikat-mecaz, muhkem-müteşabih vb. sebeplerden kaynaklanmaktadır. Buna örnek vermek gerekirse; Âdem (a.s)'in yaratılışı ile ilgili bir ayette, مِنْ تُرَابٍ “*Topraktan*” diğer bir ayette مِنْ حَمِيمٍ “*Şekillenmiş balçıktan*” başka bir ayette مِنْ طِينٍ لَزْبٍ “*Yapışkan çamurdan*” diğer bir başka ayette ise مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ “*Kiremit gibi pişmiş çamurdan*” gibi çeşitli ifadeler geçmektedir. Bu ayetler ilk bakışta tenakuz içeriyor gibi görünmektedir. Hâlbuki bu kavramların her birinin durumlarına göre manaları vardır. Bunların hepsinin aslı topraktır. Ayetler, toprağın tedrici şekillerini, merhalelerini anlatmaktadır. İşkâllerin ortadan kaldırılması için genel olarak üç başlık benimsenmiştir. Bunlar da tevil ve telif, tahsis ve nesh yollarıyla işkâli giderme şeklinde kategorize edilmiştir.

Müşkilü'l-Kur'ân alanında kaleme alınan ilk eserin Ebu Ali Muhammed b. Müstenir b. Ahmed el-Kutrüb ya da Sufyan b. Uyeny'e'nin olduğu söylene de bu iki eserde günümüze ulaşmamıştır. Bu alanda en kapsamlı eser ise İbn Kuteybe'nin

Te'vilü Müşkilü'l-Kur'an adlı eseridir. Şinkitî'de bu alana müstakil bir eser vererek katkıda bulunmuştur.

Muhammed Emin eş-Şinkitî, Kur'ân'da müşkil gördüğü hususları genel olarak ilk geçtiği yerde izah etmiştir. İşkâli gidermede ise ilk olarak telif ve tevil yoluna gitmiştir. Bunun mümkün olmadığı durumlarda ise tahsis ya da nesh yolunu seçerek işkâli ortadan kaldırmaya çalışmıştır.

Tevil ve telif yoluyla işkâli giderme en çok başvurduğu yöntem olmuştur. Özellikle Allah'ın zatı, sıfatları ve fiileri, kevni ayetler, kulların fiilleri, tevhit ve nübüvvet, ahiret ahvali ve kıssalarda bu yöntemi takip etmiştir. Yine bu konulardaki işkâli giderirken selef âlimlerin görüşlerine çokça yer vermiştir. Özellikle İbn Cerir et-Taberî onun başvurduğu ilk kaynak olmuştur.

Tahsis yoluyla işkâli giderme ikinci tercihi olmuştur. Şinkitî, telif ve tevil mümkün olmayan kişinin atalarının yaptıklarından sorumlu olup-olmamasında, fasıkların hidayeti meselesinde, meleklerin bağışlanma dilemesi ve müşriklerle evlenilmesi gibi durumlarda ortaya çıkan işkâli tahsis yoluyla çözümlenmiştir.

Nesh yoluyla işkâli giderme Şinkitî'nin en son başvurduğu yol olmuştur. Çelişkili gibi görünen ayetlerin açıklanmasında tevil ve telif ya da tahsisin mümkün olmadığı durumlarda nesh yoluna başvurarak işkâli ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Özellikle zina suçunun cezasında, haram aylarda savaşma ve miras konularında ortaya çıkan çelişkili durumlarda neshin olduğunu ileri sürerek problemi çözmeye çalışmıştır.

Muhammed Emin eş-Şinkitî, çelişkili gibi görünen durumları hem tefsirinde hem de müstakil olarak ele aldığı eserinde geleneksel tarzda izah etmeye çalışmıştır. Ayetler arasında ortaya çıkan çelişki durumunu genellikle selef âlimlerin yolundan giderek izah etmeye çalışmıştır. Bu konuya çok önem veren Şinkitî, hem tefsirinde hem de müstakil olarak kaleme aldığı eserinde tespit ettiği 233 ayetin arasını ya telif ve tevil ya tahsis ya da nesh yoluyla çözümlenmeye çalışmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdülbaki**, M. Fuat, *el-Mucemü'l-Müfehres li Elfazi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire 1945.
- Atıyye**, Muhammed Sâlim, *Tercümetü eş-Şeyh Şinkitî*, (Advâu'l-Beyan, I, Mukaddime), Mektebetu İbn Teymiyye, Kâhire 1992.
- Asimi**, Türki b. Sefer b. Dâhil, *Fikri Terbiyye inde Şeyh Muhammed Emin eş-Şinkitî*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mekke 1421.
- Bessam**, Abdullah b. Abdurrahman b. Salih, *Ulemâu Necid Hilâle Semâniye Kurûn*, Riyad, Daru'l-Asime, 1419.
- Bilmen**, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi*, Ravza Yayınları, İstanbul, 1973.
- Buhari**, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Camiu's-Sahih*, I-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.
- Cerrahoğlu**, İsmail, *Tefsir Usûlü*, TDV Yayınları, Ankara, 1989.
- Cennet**, M.Zülfî, *Şii/Usûlî Geleneğin Kur'an Yorumu*, Fecr Yayınları, 2016.
- Çetin**, Abdurrahman, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014.
- Çiçek**, Mehmet Halil, *Müşkilü'l-Kur'ân'ı Yeniden Değerlendirmek*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2016.
- Çiçek**, Yakup, *Müşkilü'l-Kur'ân*, MÜİFD, sy. 7-10 (1989-92) İstanbul, 1995.
- Demirci**, Muhsin, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, İFAV Yayınları, İstanbul 2012.
- _____, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, İFAV Yayınları, 2017.
- Diyanet İşleri Başkanlığı**, *Kur'ân-ı Kerim Meali*, TDV Yayınları, Ankara, 2007.
- Ebu Davud**, Süleyman b. el-Eş'as b. İshak es-Sicistani, *es-Sünen ve Tercemesi*, Şamil Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- Ensari**, Abdurrahman Sebeb-i Nuzûlün Tefsire Etkisi- Bakara Suresi Örneği, Nida Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- Elik**, Hasan, *Tevhit Mesajı*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2016.

Endülisi, Ebi Abdullah b. Şerih, *el-Kâfi fi Kıraati 's-Seb'a*, Daru'l-Kütüb'i-İlmiyye, Mekke, 2000.

Firuzabadi, Muhammed b. Yakup, *Kamusu'l- Muhit*, Müessesetü Risale, Beyrut, 2000.

Gazzalî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed *el-Mustasfa*, , Medine, trs

İbn Abdullah, Abdurrahman, *Meşâhîru Ulemai Necd ve Gayruhum*, Daru'l-Yemâme, Riyad,1394.

İbn Hanbel, Ahmed *Müsned*, Müessetü Risale, Beyrut, 1985.

İbn Salim, Abdullah b. Abdurrahman *Ulemau Necd Hilale Semaniyete Kurun*, Riyad,1419.

İbn Nedim, *el-Fihrist fi ahbari 'l-ulemai 'l-musannifin minel kudema ve 'l muhdesin ve esmai kütübihim*. İstanbul, 2014.

İsfehani, *Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Ragıb, Müfredatü elfazı 'l-Kur'ân*, Daru Şamiye, Beyrut, 1992.

İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim, *Te'vilu Müşkulu 'l-Kur'ân*, Daru'l-Kütüb'il-İlmiyye, Lübnan, 2010.

İbn Mace, Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid Mace el-Kazvini, *es-Sünen*. Kahraman Yayınları, İstanbul, 2012.

Karagöz, Mustafa, *Selefi Yorumları Bağlamında Şenkitî ve Advau'l-Beyan Adlı Tefsiri*, Kayseri, 2001.

Koç, Mehmet Akif, *Tefsir El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2015.

Komisyon, Yüce Kur'ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meali, Tibyan Yayıncılık, İzmir, 2014.

Kurt, Mustafa, *İbn Kuteybe ve Tefsir Anlayışı*, M.Ü İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.

Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccac, *Sahihi 'l-Müslim*, İrfan Yayınları, İstanbul, 1981.

Meczub, Muhammed, *Ulema' ve Mütefekkirine Araftuhum*, Daru Şevaf, Kahire, 1992.

Mansurî, Abdullah b. Hamid, *Müşkilü'l-Kurân*, Daru İbn Hazm, Riyad, h.1433.

Nesai, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünen*, Ocak Yayıncılık, İstanbul, 1992.

Nedvi, Seyyid Rıdvan Ali, *Fevaid fi Müşkilü'l-Kur'ân*, Daru Şuruk, Suudi Arabistan, 1972.

Öztürk, Mustafa, *Kur'ân, Tefsir ve Usûl üzerine problemler, tespitler, teklifler*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2015.

Parlak, Orhan, *Muhammed Emin eş-Şinkitî ve Tefsirdeki Yöntemi*, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 2000.

Polat, Emanullah, *İlk İnen Surelern Nüzûl Sebepleri Bağlamında Gizli Tebliğ*, İlahiyat Yayınları, Ankara, 2015.

Sabunî, Muhammed Ali, *et-Tıbyan fi ulumi'l-Kur'an*, Mektebetü Asriyye, Lübnan, 2012.

Suyuti, Ebu'l-Fazl Celaledin Abdurrahman İbn Bekir, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'ân*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.

Südeysi, Abdurrahman b. Abdulaziz, *Tercümetü'ş-Şeyh Muhammed Emin eş-Şinkitî*, Riyad, 1991.

———, *Menhecü Şeyh Şinkitî fi'l-Kur'âni'l-Ahkâm min Advai'l-Beyan*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mekke, 1415.

Şaban, Zekiyyüddin, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, Türkiye Diyanet vakfı Yayınları, İstanbul, 2013.

Şimsek, Ümit, *Açıklamalı Kur'ân-ı Kerim Meali*, Zafer Yayınları, İstanbul, 2004.

Şinkitî, Muhammed Emin, *Adva'l-Beyan fi İdah'il-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, Daru İbn Hazm, Mekke, 1426.

———, *Def'u İhami'l-İddiran an Ayati'l-Kitab*, Mektebetü İbn Teymiyye, Mekke, 1426.

———, *Men'u Cevazi'l-Kur'ân*, Beyrut, ts

———, *el-İklidli'l-Esma ve's-Sifat ve't-Taklid*, Kahire, ts.

Taberî, Ebu Cafer Muhammed İbn Cerir, *Camiu'l-Beyan an Te'vili li'l-Kur'an*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.

Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *Süneni't-Tirmizi*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

Tuyan, Abdulaziz b. Salih b. İbrahim, *Cuhudü's-Şeyh Muhammed Emin eş-Şinkitî fi Akideti's-Selef*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Medine, ts.

Türkmen, Sadık, *İniş Sırasına Göre Kur'an'ın Türkçe Çevirisi*, Pasifik Ofset Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Türki, Sefer b. Dâhil Asimi, *Fikrü Terbevi İnde Şeyh Muhammed Emin eş-Şinkitî*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mekke, 1331.

Tuğut, Tuğba Nur, *Hak Dini Kur'an Dili Tefsirinde Müşkilü'l-Kur'an*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.

Ülgen, Emrullah, *Kur'an'ın Yorumlanmasında İ'rabın Rolü (İ'rabu'l-Kur'an)*, Gece Kitaplığı Yay., Ankara, 2015.

Yerinde, Âdem, “*Müşkilü'l-Kur'an*”, DİA, XXXVII, s.164-167.

Yeşilyurt, Temel *Ru'yetullah*, “DİA”, c. 35, s. 311-314

Yüksel, Edip, *Mesaj Kur'an Çevirisi*, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2014.

Zerkeşi, Ebu Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1972.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Ahmet EFE
Doğum Yeri	Kdz. Ereğli
Doğum Tarihi	16.04.1992

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Bingöl Üniversitesi
Fakülte	İlahiyat Fakültesi
Bölüm	İlahiyat

YABANCI DİL BİLGİSİ

Arapça	Orta Seviye

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	Milli Eğitim Bakanlığı
Görevi/Pozisyonu	Öğretmen
Tecrübe Süresi	İki yıl

İLETİŞİM

Adres	Yeşilyurt mah. Mehmet Akif Ersoy Cad. no:35 Bingöl/Merkez
E-mail	duzce.ahmet81@gmail.com